

Засновник: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
Видається з 01.01.1998 р. Виходить двічі на місяць.

Головний редактор М. Закіров, д-р політ. наук, заввідділу політологічного аналізу. **Редакційна колегія:** Л. Чуприна, канд. наук із соц. комунікацій, заввідділу оперативної інформації, Т. Дубас, заввідділу синтезу соціокультурних мережевих ресурсів. **Комп'ютерний дизайн:** Г. Булахова.
Адреса редакції: НБУВ, Голосіївський просп., 3, Київ, 03039, Україна.
Тел. (044)524-25-48, (044)525-61-03. E-mail: siaz2014@ukr.net, www.nbuviar.gov.ua. Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 5358 від 03.08.2001 р.

Україна: події, факти, коментарі

Інформаційно-аналітичний журнал

№ 12 2023

ЗМІСТ

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського3

Аналітика

Політичні акценти

Потіха А.

Візит Прем'єр-міністра Канади Д. Трюдо в Україну5

Тарасенко Н.

«Рамштайн-13»: нові домовленості й перспективи
для України за підсумками зустрічі12

Горова С.

Підрив Каховської ГЕС:
попередні оцінки наслідків і експертні прогнози19

Аулін О.

Центральна Азія між Євросоюзом і Китаєм27

Економічний ракурс

Кулицький С.

Зовнішня торгівля України за підсумками року повномасштабного воєнного вторгнення Росії

(Закінчення. Початок у № 10, 11)34

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України45

Сучасні дослідження та розробки академічної науки49

Наукові видання НАН України56

Міжнародне співробітництво у галузі освіти та науки58

Ядерна енергетика61

До уваги держслужбовця

Головащук А., Блиндарук С., Штих П.

Василь Семенович Стус (1938–1985).

До 85-річчя від дня народження62

Коротко про головне

Звернення Президента України В. Зеленського

«Немає у держави-зла таких фортифікацій чи резервів, які зупинять Україну», – наголосив Президент України В. Зеленський.

«Бажаю здоров'я, шановні українці!

Звіт за цей день.

Ставка. Першочергово – передова, конкретні питання наступу. Були доповіді командувачів та командирів безпосередньо з напрямків боїв. Також доповідь Головкама, керівника ГУР.

Окремо й детально розглянули підготовку та забезпечення технікою нових бригад Національної гвардії та наших прикордонників – тих, які чекають свого часу для бойових дій.

На частині напрямків наші воїни рухаються вперед, на частині напрямків захищають позиції та протистоять штурмам і посиленим атакам окупантів. У нас немає втрачених позицій. Тільки звільнені. У них – тільки втрати. І загалом – ситуація тиску, нашого тиску, який дає змогу прокладати шлях нашому прапору. Синьо-жовті кольори будуть на всьому нашому півдні та на всьому нашому сході. І немає таких фортифікацій чи резервів у держави-зла, які зупинять Україну. Бо ми – на своїй землі, і це дає найбільшу силу.

Я дякую всім нашим воїнам – кожному солдату, кожному сержанту, кожному офіцеру та кожному генералу, які залучені до наших активних наступальних та оборонних дій зараз. Я дякую вам за кожен звільнений та за кожен захищений позицію!

Сьогодні у розмові з Прем'єр-міністром Великої Британії Р. Сунаком окреслив наші оборонні потреби станом на цей час і подякував за надану оборонну підтримку. Приміром, британські “Сторм шедоу” – далекобійні ракети – роблять зараз дуже корисну й точну справу на фронті. Як і багато іншої поставленої саме британцями зброї. І в цієї нашої співпраці буде вагомим продовження.

Звичайно, обговорили з Ріші, з паном Прем'єр-міністром, підготовку саміту НАТО у Вільнюсі та змістовне наповнення цієї зустрічі Альянсу.

Сьогодні є і вагомим політичне рішення Британії щодо санкцій – зберігати санкції проти Росії, поки агресор не компенсує всієї завданої шкоди нашим людям, нашій країні. І дуже важливо, щоб активи держави-агресора та всіх осіб, які пов'язані з нею, пов'язані з тією системою панування, яку побудував Кремль на території Росії, щоб усі вони були використані так само на компенсацію шкоди, завданої російською війною й терором. Це буде справедливо, і я вдячний усім британцям, які підтримують нас на шляху справедливості.

Обговорили з Ріші й підготовку конференції з відбудови України – конференції в Лондоні. Уже цими днями вона відбудеться, і ми очікуємо від неї консолідації різних міжнародних зусиль, зокрема і великого бізнесу, у підтримці нашого відновлення. Відновлення, яке має продемонструвати всьому світові, що свобода є нездоланною.

І конференцію, і фінансову співпрацю, і наш рух у ЄС обговорив із Президенткою Єврокомісії У. фон дер Ляен. Уже цього тижня ми очікуємо проміжну усну оцінку нашої роботи щодо рекомендацій Єврокомісії. І детально обговорили санкційні питання, зокрема 11-й санкційний пакет проти Росії за війну.

Також сьогодні говорив із Прем'єр-міністром Нідерландів М. Рютте та Прем'єр-міністром Данії М. Фредеріксен. Як і завжди, приділили увагу передовій та нашим спільним оборонним зусиллям, подякував за підтримку й готовність розвивати нашу співпрацю заради безпеки.

Поінформував про переговори з лідерами та представниками держав Африки, які минулого тижня були в Україні та відвідали потім державу-терориста. Кожен такий міжнародний крок лише знову й знову переконує, що світу варто активніше працювати з “формулою миру”. Бо тільки ця формула достатньо всеохопно реагує на кожен аспект російського божевілля.

І ще одне.

Світовий банк. Говорив сьогодні з президентом банку. І не лише про співпрацю зараз, а й про післявоєнну трансформацію України. Про ті рішення й про ті кроки, про нову доктрину нової України, України, яка перемагає, – кроки, які ми підготуємо й реалізуємо. Усі разом. Так само разом, як зараз ми долаємо цю агресію.

Дякую всім, хто зараз у бою, на бойових постах, на бойових позиціях!

Особливо сьогодні відзначу штурмовий підрозділ ГУР “Артан” і його командира майора Торкотюка. Дякую!

І ще, наші Сили спеціальних операцій. Вікторе, усі хлопці – дуже дякую!

Дякую всім, хто воює й працює заради України!

Слава Україні!» *(Офіційне інтернет-представництво Президента України (<http://www.president.gov.ua>). – 2023. – 19.06).*

Аналітика

Політичні акценти

А. Потіха, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Візит Прем'єр-міністра Канади Д. Трюдо в Україну

Прем'єр-міністр Канади Д. Трюдо 10 червня поточного року вдруге від початку повномасштабного російського вторгнення відвідав Україну. Він прибув до Києва для переговорів з Президентом України В. Зеленським і керівництвом країни в той час, коли влада займалася евакуацією людей, які постраждали після руйнування гігантської дамби в Новій Каховці. Неоголошений візит Прем'єра Канади, якого в поїзді супроводжувала віцепрем'єр-міністр Х. Фріланд, яка походить з родини українських емігрантів, у Канаді розглядають як жест солідарності з Україною, яка, за повідомленнями, розпочинає довгоочікуваний контрнаступ, щоб звільнити від російської армії східні та південні регіони України. Як і минулого разу, задля безпеки його приїзд завчасно не оголошувався й офіційне підтвердження про перебування глави канадського уряду в Україні з'явилося лише незадовго до його від'їзду. Незважаючи на таємність, якою був оповитий приїзд Д. Трюдо, усі заяви Прем'єр-міністра однозначно вказували на те, що українці знали й раніше, що Канада один з активних партнерів нашої держави, що надає неоціненну підтримку протягом цих важких для України місяців російсько-української війни.

За повідомленнями ЗМІ, у Києві Д. Трюдо розпочав свій візит з участі в покладанні вінків до Стіни пам'яті захисників України. Як зауважують журналісти, що висвітлювали візит для західних аудиторій, за кілька хвилин до того, як Д. Трюдо прибув на церемонію, у Михайлівському Золотоверхому монастирі відбувався похорон і повз Стіну пам'яті пройшла військова похоронна процесія.

Кореспондент канадського видання «Globe and Mail» опублікував у своєму твіті фотографію, як канадські урядовці оглядають російську військову техніку, виставлену на Михайлівській площі Києва. «Прем'єр-міністр Канади Д. Трюдо та віцепрем'єр Х. Фріланд оглядають знищену російську військову техніку, виставлену в центрі Києва», – зазначив журналіст (URL: <https://ukrainian.voanews.com/a/premier-kanady-trudeau-v-kyjevi/7131414.html>. 2023. 10.06).

Як відомо, під час свого останнього візиту трохи більше року тому Д. Трюдо відновив роботу Посольства Канади в Києві та вперше з початку війни зустрівся з Президентом України В. Зеленським особисто. Д. Трюдо та В. Зеленський також зустрілися минулого місяця на полях саміту G7 у

Хіросімі, у Японії, де український Президент просив більшої підтримки західних союзників для захисту своєї країни.

Під час зустрічі 10 червня цього року відбулися важливі переговори Президента України В. Зеленського з Прем'єр-міністром Канади Д. Трюдо.

За словами В. Зеленського, під час зустрічі значну частину часу лідери приділили двом питанням: ситуації на полі бою та стану справ у південних районах України, які постраждали від російського екоциду внаслідок підриву дамби на Каховській гідроелектростанції. «Я вдячний і тобі, Джастіне, особисто, і всій Канаді за готовність зробити нові кроки в допомозі нашим воїнам. Ми обговорили наші потреби в артилерії та бронетехніці. І це те, у чому підтримка Україні потрібна якнайшвидше. Обговорили й формування нових коаліцій захисту життя від російського ракетного та авіаційного терору – нашої коаліції “Петріотів”, коаліції винищувачів. Крок за кроком ми наповнюємо змістом відповідні домовленості з нашими партнерами», – заявив Президент України під час зустрічі з представниками ЗМІ за результатами переговорів з Д. Трюдо (URL: <https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-i-dzhastin-tryudo-pid-chas-zustrichi-v-k-83517>. 2023. 10.06).

Співрозмовники також детально обговорили ситуацію, що склалася після знищення Росією споруд Каховської ГЕС. Також під час переговорів ішлося про розмінування в Україні. «Канада вже нам допомагає. Визначилися щодо того, як можна наростити цю співпрацю та врятувати ще більше життів громадян України», – наголосив В. Зеленський.

Окремо глава держави подякував за рішення уряду Канади подовжити ще на рік режим безмитного ввезення товарів з України, що дуже важливо під час війни для української економіки та людей. «Хочу відзначити, що це не лише підтримка наших експортерів – це дуже вагома підтримка наших людей, усього нашого суспільства. Попри всі намагання Росії зламати наш народ українці продовжують боротися за незалежність і свободу», – підкреслив Президент.

Під час зустрічі В. Зеленський і Д. Трюдо обговорили теми арешту та конфіскації російських активів. Президент констатував, що в цьому питанні Канада займає лідерську позицію, і подякував за рішення канадської сторони щодо передання Україні конфіскованого російського вантажного літака Ан-124.

Під час розмови також ішлося про відновлення України, залучення канадського бізнесу до цього процесу та реалізації конкретних проєктів. «І в нашій перемозі ми будемо так само разом, як зараз, на нашому шляху захисту життя людей», – зазначив глава держави та ще раз подякував особисто Д. Трюдо, Канаді, її народу та українській громаді в цій країні за підтримку.

Президент висловив співчуття й підтримку всім канадцам, які нині проходять через випробування лісовими пожежами, і зазначив, що в разі потреби Україна готова допомогти у їх ліквідації. «Ми ніколи не

залишаємося байдужими до загроз життю. Ми готові допомогти нашими пожежними командами, якщо це знадобиться», – заявив В. Зеленський.

Під час пресконференції з В. Зеленським Д. Трюдо заявив, що Росія несе пряму відповідальність за руйнування дамби Каховської ГЕС. Він запевнив, що Канада візьме участь у багатонаціональних зусиллях з підготовки українських пілотів винищувачів і надасть Києву новий пакет військової допомоги на суму 500 млн канадських доларів (370 млн дол.).

За інформацією ЗМІ, з минулого року Канада надала Україні понад 8 млрд дол., також понад 1 млрд дол. військової допомоги. Крім того, бюджет Канади розширено до 2 млрд кредиту уряду України з метою підтримки України, відбудови та реконструкції.

Щодо нинішньої допомоги, то Канада передасть Силам оборони 287 додаткових ракет, щоб захистити небо України, 10 тис. снарядів калібром 155 мм, заявив Д. Трюдо. Він також повідомив, що Канада долучиться до багатонаціональних зусиль щодо навчання українських льотчиків на винищувачах F-16 (URL: <https://suspilne.media/503587-kanada-ogolosila-pro-povij-paket-vijskovoї-dopomogi-dla-ukraini>. 2023. 10.06).

Під час виступу у Верховній Раді України Д. Трюдо зазначив, що Україна воює не тільки за своє виживання, а й за демократію та свободу. Він підкреслив, що перемога України буде в книгах історії і Україна визначить майбутнє XXI ст. «Канада буде з вами стільки, скільки потрібно. Ви не здаєтесь – тому ми не здаємося», – наголосив Прем'єр-міністр Канади (URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/06/10/7163444>. 2023. 10.06).

За його словами, Канада хоче миру, але він повинен бути на українських умовах. Росія, за його словами, повинна покинути територію України.

Прем'єр-міністр Канади запевнив, що для нього надзвичайно важливо бути особисто в Україні, аби засвідчити солідарність Канади з українцями, які продовжують хоробру боротьбу за демократію.

Також, за словами Д. Трюдо, Канада підтримує застосування щодо агресора санкцій та інших економічних заходів. «Канада була першою з країн G7, яка ухвалила законодавство, що дало нам змогу забезпечити саме конфіскацію російських активів. Минулої весни російський літак “Антонов” приземлився в аеропорту “Пірсон” у Торонто. Щойно він приземлився, ми негайно його затримали, – зазначив він. І додав, що «завдяки ухваленому законодавству це повітряне судно було конфісковано й нині розпочинається процес передання цього активу Україні для того, щоб він більше ніколи не використовувався Росією для підтримки війни».

Важливо зазначити, що Канада це зробила всупереч протестам російських чиновників. Як інформують ЗМІ, у Росії пригрозили Канаді крахом дипвідносин, якщо вона віддасть Києву конфіскований у РФ літак. У разі конфіскації Канадою російського літака Ан-124, який з минулого року перебуває в аеропорту Торонто, дипломатичні відносини двох країн зазнають

краху. Відповідну заяву зробили в Міністерстві закордонних справ Росії. Російське МЗС викликало заступника глави дипломатичної місії Канади у РФ. Йому висловили обурення через імовірний намір конфіскувати транспортний літак Ан-124 російської компанії «Волга-Днепр» у Торонто й передати його Україні. «Канадському дипломату було заявлено, що дії офіційної Оттави, яка дотримується русофобського курсу, матимуть найсерйозніші наслідки для російсько-канадських відносин, які з вини режиму Д. Трюдо перебувають на межі краху», – заявили в російському зовнішньополітичному відомстві (URL: <https://weukraine.tv/v-rosiyi-rygrozyly-kanadi-kraham-dypvidnosyn-yakshho-vona-viddast-kyuevu-konfiskovanyj-u-rf-litak>. 2023. 15.06).

Крім того, росіяни зазначили, що конфіскація Канадою літака підсанкційної російської компанії є «цинічною крадіжкою». При цьому вони не вважають цинізмом пограбування та знищення значних територій України.

Підрив Каховської ГЕС голова уряду Канади назвав безпосереднім результатом війни Росії проти України, який став катастрофічним для десятків тисяч людей. Д. Трюдо наголосив, що Канада надасть додаткову допомогу для подолання наслідків цієї катастрофи. Прем'єр-міністр Канади також розповів про запуск програми психологічної підтримки українців.

Д. Трюдо подякував В. Зеленському за важливу зустріч і запевнив у подальшій підтримці з боку Канади. «Український народ є натхненням для Канади, канадців і всього світу. Це момент, який впливає на всю Україну та весь світ. Ви боретеся за свою країну й за такі цінності, як демократія, свобода, повага, гідність. Але, відстоюючи Україну, ви також боретеся за майбутнє всіх нас. Канада продовжуватиме стояти пліч-о-пліч із Україною, і з демократіями в усьому світі. Дякую вам», – наголосив Прем'єр-міністр, звертаючись до Президента України.

За результатами зустрічі В. Зеленський і Д. Трюдо ухвалили декларацію, у якій, зокрема, зазначається, що Канада залишається непохитною у своїй відданості незалежності, суверенітету й територіальній цілісності України в межах її міжнародно визнаних кордонів. «Канада високо оцінює рішучість і мужність українського народу та Збройних сил у захисті незалежності. Їхня стійкість і відвага на передовій демократії не лише захищають безпеку Європи перед лицем насильницького експансіонізму Росії, а й зміцнюють міжнародну систему, засновану на правилах, і демонструють, що незалежно від того, наскільки жорстоким є ворог, сила не робить його таким, що має рацію», – ідеться в тексті документа (URL: <https://suspilne.media/503587-kanada-ogolosila-pro-novij-paket-vijskovoiodopomogi-dla-ukraini>. 2023. 10.06).

У документі наголошується, що народ України «може розраховувати на те, що Канада продовжуватиме свою політичну, фінансову, гуманітарну і військову підтримку стільки, скільки буде потрібно». Ідеться як про

індивідуальну допомогу, так і шляхом міжнародної співпраці в межах G7, НАТО, Організації Об'єднаних Націй та будь-якого іншого формату, де Канада може зробити свій вагомий внесок. «Канада надає безпрецедентну військову підтримку, включно з танками, системами протиповітряної оборони та артилерією, і продовжує розробляти нові заходи допомоги на основі потреб України», – зазначається в декларації.

Ідеться також про те, що, крім військової допомоги, Канада надає Україні цивільну допомогу, включно з фінансовою, гуманітарною та екстреною підтримкою, починаючи з економічної допомоги й закінчуючи участю в розмінуванні територій задля порятунку життя цивільного населення. У кількох сферах Канада є лідером, наприклад у випуску перших у світі «Облігацій суверенітету України».

У декларації наголошується, що Україна й Канада погоджуються і з необхідністю посилення колективного тиску на Росію через подальші санкції з метою послаблення здатності РФ продовжувати свою незаконну загарбницьку війну. Крім того, вони погоджуються з необхідністю нарощування зусиль для забезпечення ефективного впровадження санкцій та запобігання й протидії їх обходу в третіх країнах і з боку третіх країн.

Декларація передбачає й спільну роботу України та Канади разом з іншими партнерами над розробленням механізмів для забезпечення компенсації за втрати, шкоду та збитки, спричинені російською агресією. «Канада разом з міжнародними організаціями та міжнародними партнерами віддана участі у відновленні та реконструкції України», – ідеться в тексті декларації.

У межах Північноатлантичного альянсу Канада наголошує, що Україна має право обирати власні заходи безпеки, підтримує членство України в НАТО. «Канада продовжує зосереджуватися на негайній підтримці для зміцнення здатності України до самооборони. Канада повністю підтримує Раду Україна – НАТО як майданчик для подальшого посилення та розширення поточної співпраці з метою сприяння реалізації шляху України до євроатлантичної сім'ї, відповідно до Бухарестської декларації. Канада підтримує набуття Україною членства в НАТО, щойно це дозволять умови», – вказано в тексті декларації.

У Києві Д. Трюдо також зустрівся з Прем'єр-міністром України Д. Шмигалем. Вони обговорили післявоєнне відновлення України. «Сьогодні перед нами стоять величезні виклики. Черговий терористичний акт Росії на Каховській ГЕС призвів до найбільшої за останні десятиліття техногенної катастрофи у Європі. Вдячні Канаді за негайну підтримку в цій складній ситуації», – зазначив Д. Шмигаль (URL: <https://suspilne.media/503803-smigal-obgovoriv-iz-trudo-pislavoennu-vidbudovu-ukraini>. 2023. 10.06).

Прем'єри двох країн також обговорили роль канадської сторони в реконструкції України після завершення війни з Росією. «Ми обов'язково все

відновимо. Проговорили участь Канади у відбудові України», – повідомив Д. Шмигаль.

Він подякував канадському уряду за скасування всіх мит і квот для української продукції на один рік. «Наші переговорні команди також завершують підготовку до оновленої Угоди про вільну торгівлю. Розраховуємо підписати її якнайшвидше. Переконали, що Канада й надалі проявлятиме лідерство в рішеннях на підтримку України», – підкреслив Прем'єр-міністр України. При цьому він подякував Д. Трюдо за новий пакет оборонної допомоги для України.

Як інформують ЗМІ, Прем'єр Канади приділив увагу гуманітарним і соціальним проблемам України. Повідомляється, що Україна співпрацюватиме з канадськими центрами, що спеціалізуються на роботі з ветеранами з посттравматичним стресовим розладом. Можливість такої співпраці обговорили з Прем'єр-міністром Канади Д. Трюдо міністр охорони здоров'я В. Ляшко й перша леді України О. Зеленська під час візиту до Центру психічного здоров'я та реабілітації ветеранів «Лісова поляна» МОЗ України.

За словами українських політиків, Канада – один з активних партнерів нашої держави, що надає неоціненну підтримку протягом цих важких для України місяців російсько-української війни. Ця допомога різнопланова – від прийняття 200 тис. наших вимушених переселенців до коштів на генератори, захисту української енергосистеми, розмінування. «Ментальне здоров'я – тема, яка набуває особливої актуальності в умовах жахів війни, з якими щодня змушені стикатися як наші воїни, так і цивільні громадяни. По суті, Україна переживає унікальний досвід, на який ми маємо опиратися, водночас залучаючи найкращу світову експертизу та напрацювання. Працюємо над тим, аби забезпечити надання всього спектра якісних послуг із психологічної реабілітації, адже психічне здоров'я нерозривно пов'язано з фізичним. Наші воїни захищають нас на лінії фронту – ми ж маємо подбати за них тут. Вдячний пану Трюдо за увагу та готовність Канади до співпраці і в цій надзвичайно важливій для України сфері», – заявив міністр охорони здоров'я В. Ляшко (URL: <https://borgexpert.com/news/ukraina-spivpratsiuvaty-me-z-kanadskymy-tsentramy-shcho-spetsializuiutsia-na-roboti-z-veteranamy-z-posttravmatychnym-stresovym-rozladom>. 2023. 10.06).

За інформацією ЗМІ, сторони обговорили можливість реалізації нового спільного проєкту – медичного партнерства між «Лісовою поляною» та канадськими центрами, що спеціалізуються на роботі з ветеранами з посттравматичним стресовим розладом. Проєкт планується імплементувати в межах Всеукраїнської програми ментального здоров'я «Ти як?», яка реалізується за ініціативи першої леді. «Ми раді, що саме Канада була обрана на державному рівні нашим партнером, адже це одна з провідних країн з вивчення психічного здоров'я, зокрема ветеранів, військовослужбовців. У Канаді працює велика кількість дуже відомих дослідників світового рівня, які

впроваджують і досліджують нові впливи та методи роботи із психотравмою. І саме цей досвід нам дуже важливий. Ми вже працюємо останні роки з декількома канадськими фахівцями, а в рамках нового проекту матимемо можливість розширити їхнє коло. Причому така співпраця дає можливість не лише взяти досвід Канади, а й поділитися з канадськими фахівцями нашими напрацюваннями за дев'ять років, адже маємо досить унікальний контекст війни на сьогодні в Україні», – зазначила директор центру «Лісова поляна» К. Возніцина.

Дружина Президента України О. Зеленська також подякувала очільнику уряду Канади за підтримку України, зокрема за тимчасовий прихисток для понад 200 тис. українців та гуманітарну допомогу: кошти на постачання більш як 1 тис. 250 генераторів, підтримку київської енергосистеми, допомогу з розмінуванням.

При цьому О. Зеленська вважає, щоб упоратися з потребою в допомозі, необхідна потужна мережа центрів із фахівцями, які вміють працювати з військовими та цивільними, травмованими ментально й фізично. За її словами, «Лісова поляна» – центр, що має глибоку експертизу в допомозі ветеранам. «Я хотіла б започаткувати проект міжнародного медичного партнерства між “Лісовою поляною” та канадським центром, що спеціалізується на роботі з ветеранами, які страждають на ПТСР (посттравматичний стресовий розлад). Ми бачимо канадський Atlas Institute for veterans and families на базі Королівського центру психічного здоров'я Оттави, Онтаріо, як потенційний варіант для такої співпраці, бо він має потужну наукову експертизу в питаннях ПТСР, але ви можете запропонувати інший заклад. Фахівці підготували детальний опис напрямів співпраці», – зазначила дружина Президента України, звертаючись до Прем'єр-міністра Канади (URL: <https://www.president.gov.ua/news/olena-zelenska-obgovorila-z-dzhastinom-tryudo-spivpracyu-miz-83545>. 2023. 11.06).

Вона наголосила на важливості одночасного подолання як фізичних, так і ментальних наслідків війни для українців, що стане запорукою відновлення країни. Саме темі ментального здоров'я присвячено третій саміт перших леді та джентльменів, який відбудеться цього літа в Києві за ініціативи О. Зеленської.

В експертному середовищі не надто багато уваги приділили візиту Д. Трюдо в Україну. Імовірно, утаємниченість цього візиту не дає можливості оцінити його результати, можливо події в Україні відволікають увагу (підриг росіянами Каховської ГЕС, початок наступу ЗСУ тощо). Як зазначив В. Бала, політтехнолог, політичний консультант, директор Агентства моделювання ситуацій, візит Д. Трюдо був несподіваний, але мав якесь важливе значення. «Не думаю, що Прем'єр-міністр Канади раптово приїхав в Україну, щоб підтвердити підтримку Канади вступу України в НАТО. У Канаді масштабні пожежі, пишуть, що дим дійшов уже до Європи. Навряд чи глава канадського уряду залишив би свою країну в такій ситуації

для формальних заяв. На мою думку, він приїхав передати привіт від Д. Байдена і від наших найближчих партнерів, з яким переговорив по телефону, про допомогу США Канаді та, видно, про Україну чи владу в Україні також. Напередодні з візитом у США був Прем'єр-міністр Великої Британії Р. Сунак. Щось тут не все так, як офіційно заявляє Офіс Президента, але, сподіваюсь, підтримка Україні тільки збільшуватиметься», – наголосив експерт (URL: <https://comments.ua/ua/blog/pro-vizit-dzhastina-tryudo-2338.html>. 2023. 10.06).

При цьому він не робить однозначних висновків. Натомість кореспондент у Канаді М. Наливайко заявляє, що блискучий підсумок свого візиту до України Д. Трюдо підбив, виступивши у Верховній Раді. У своїй промові глава канадського уряду прямо сказав, що бачить Україну членом НАТО, хоча й за певних умов. «Канада всіляко підтримуватиме співпрацю України з НАТО для того, щоб підтримати якнайшвидший вступ України до Альянсу, щойно це дозволять обставини», – цитує Прем'єра Канади оглядач (URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3721669-vizit-trudo-do-kieva-sankcii-zbroa-konfiskacii-i-povna-politichna-pidtrimka.html>. 2023. 12.06).

При цьому М. Наливайко наголошує, що саме ця тверда політична підтримка і є головним підсумком цього візиту. Зі значно меншою кількістю населення та меншим військовим бюджетом Канада ніколи не зможе зрівнятися із США чи з Великою Британією за обсягом оборонної допомоги. Однак Канада чи не найкраще у світі вміє збирати потужні міжнародні коаліції, здатні досягати приголомшливих результатів.

На думку оглядачів, попри всі мінливості світу, війну й скорботу, неанонсований візит Д. Трюдо до Києва показав, що справжні друзі пізнаються в біді, що Канада, говорячи словами її Прем'єр-міністра, «підтримуватиме народ України всім, чим треба, скільки буде необхідно».

Н. Тарасенко, наук. співроб. СІАЗ НБУВ

«Рамштайн-13»: нові домовленості й перспективи для України за підсумками зустрічі

У Брюсселі 15 червня відбулося XIII засідання контактної групи з оборони України у форматі «Рамштайн», на якому майже 50 союзників обговорювали підвищення бойових можливостей України. Ключовими темами зустрічі стали створення «коаліції літаків», підтримка ефективності системи протиповітряної оборони та перспективи членства України в НАТО.

Напередодні засідання міністр оборони України О. Резніков повідомив, що планується предметне обговорення питань підготовки пілотів і логістики з командами міністерств оборони Нідерландів, Данії, США та інших країн коаліції. До української делегації увійшли представники Повітряних сил

ЗСУ, що може говорити про вихід переговорів щодо винищувачів на фінальний етап.

Пріоритетним для української сторони, за словами міністра оборони, також залишається посилення ППО, артилерія, амуніція, постачання боєприпасів, створення хабів для ремонту та оснащення техніки як в Україні, так і на території союзних країн.

Генсек НАТО Є. Столтенберг, прибувши на засідання міністрів оборони Альянсу, яке відбувалося паралельно із зустріччю у форматі «Рамштайн», заявив, що союзники зосередяться на питанні забезпечення функціонування вже поставлених систем озброєння. Генсек НАТО висловив очікування щодо нових поставок зброї як з боку європейських союзників, так і з боку США, зазначивши, що Україна потребує багатьох різних видів підтримки. Водночас він наголосив, що найнагальнішим завданням є й буде надалі забезпечення ефективної роботи зброї, яка вже є на полі бою. Ідеться, зокрема, про наявність боєприпасів, запасних частин, технічне обслуговування та ремонт усіх систем упродовж усього наступу (URL: <https://apostrophe.ua/ua/news/politics/2023-06-15/koalitsiya-samoletov-i-chlenstvo-ukrainyi-v-nato-vse-podrobnosti-vstrechi-ramshtayn-13/299020>).

Відкриваючи засідання контактної групи з оборони України у форматі «Рамштайн», міністр оборони США Л. Остін зазначив, що «на сьогодні на території України розпочався військовий марафон». Тому союзники розглядатимуть найнагальніші потреби, які висуває Україна, а також націлюватимуться на довгострокову перспективу та довготривалий мир для України, яка живе поруч із таким сусідом. За його словами, контактна група зосереджуватиметься на тому, щоб Україна могла захищати як своє населення, так і критичну інфраструктуру за допомогою систем ППО. «Завдяки таким системам Україна протистоїть атакам дронів і ракетним ударам. Ми говоримо про Patriot та NASAMS, які зберігають українцям життя. І сьогодні ми будемо копати ще глибше для того, аби Україна отримала нові снаряди, амуніцію до систем ППО», – анонсував Л. Остін.

Він зауважив, що союзники також підлаштовуватимуться до змін обставин на полі бою і, відповідно, до військових потреб України, які змінюватимуться чи виникатимуть під час наступу. «Наші колеги також розробляють подальші плани навчання українських військових, аби вони були стабільними та безперебійними», – додав глава Пентагону.

За результатами засідання контактної групи з оборони України у форматі «Рамштайн» очільник Пентагону США Л. Остін заявив, що союзники України виявляють єдність і рішучість у підтримці української оборони перед лицем російської агресії. За його словами, союзники дбають як про забезпечення нагальних потреб України, так і реагують на мінливу ситуацію на полі бою та підтримують довгострокову обороноздатність України. Зокрема, зазначив очільник оборонного відомства США, важливо

переконатися, що українці мають можливості відновити пошкоджену техніку, відремонтувати, коли можливо, – і відправити назад на передову.

«Бойові пошкодження будуть і надалі. Я думаю, що росіяни показали нам ті ж самі п'ять одиниць техніки десь тисячу разів з десяти різних ракурсів. Але, якщо відверто, українці досі мають багато бойових спроможностей», – додав очільник Пентагону (URL: <https://mil.in.ua/uk/news/soyuznyky-ozvuchyly-pidsumky-ramshtajn-13>).

Л. Остін наголосив, що подальші бої з Росією залишаються здебільшого непередбачуваними, але Україна точно не залишиться ні на день наодинці з противником. Союзники продовжуватимуть відстоювати її інтереси (URL: <https://war.obozrevatel.com/ukr/reznikov-priihav-do-bryusselya-na-cherogve-zasidannya-ramshtajnu-na-yaki-rishennya-chekaе-ukraina.htm>).

Важливо зазначити, що особливу увагу міністри оборони 50 країн приділили контрнаступу, який – нарешті – успішно стартував. Л. Остін заявив журналістам, що сьогодні дуже рано давати оцінку, скільки часу займе український контрнаступ. «По всій лінії фронту окопалися і підготували позиції 100 тис. російських військових, а Україна почала наступ, і вони впевнено просуваються вперед. Це дуже важка боротьба. Це дуже жорстока боротьба, і вона, скоріше, займе багато часу й коштуватиме дуже дорого. Але врешті-решт, як колись сказав Наполеон, мораль полягає в тому, що фізична сила – три до одного, а український бойовий дух, їхнє лідерство, їхня майстерність, їхня відчайдушність, їхня стійкість – дуже високі», – наголосив глава Пентагону (URL: https://24tv.ua/zustrich-formati-ramshtayn-15-cherhvnya-2023-roku-shho-obgovoryuvai_n2335236).

Голова Об'єднаного комітету начальників штабів США М. Міллі заявив, що ця війна не просто агресія проти України, а «лобова атака на міжнародний порядок». М. Міллі погодився з Л. Остіном, що ще рано прогнозувати результати контрнаступу, проте підтвердив, що США впевнені в перемозі України. «Вони перебувають на ранній стадії, і ще занадто рано робити якісь остаточні оцінки, та я можу сказати, що кожен день українці демонструють мужність і завзятість, необхідні для того, щоб методично відвойовувати свою територію. Ми вже говорили раніше, що війна динамічна. Як щойно сказав міністр, вона непевна, жорстока й завжди має високу ціну. Але ми можемо бути впевнені, що українська хоробрість, компетентність і готовність переможуть», – наголосив М. Міллі.

Генерал США зазначив, що під час засідання групи «Рамштайн» Україна отримала інструменти, необхідні для досягнення успіху. Американські партнери підтвердили, що й надалі надаватимуть свою допомогу українцям, зокрема в тренуванні українських військ. На сьогодні США тренує три батальйони, танковий батальйон і два батальйони територіальної національної гвардії.

«Понад 6 тис. українців проходять підготовку в 40 різних місцях, у 33 країнах на трьох континентах. Це все відбувається прямо зараз, сьогодні. Із

самого початку війни Сполучені Штати Америки підготували понад 11 тис. українців, а також провели маневри з бойовою підготовкою та навчання особового складу. Завдяки зусиллям США було створено 12 маневрених батальйонів, майже 5 тис. операторів, які нині воюють на цій техніці разом зі своїми загальновійськовими штабами. Загалом міжнародні партнери підготували майже 60 тис. українських солдатів для цієї операції, і багато з них беруть участь на передовій», – поінформував М. Міллі.

На запитання журналістів про «дорожню карту» в НАТО для України міністр оборони Л. Остін заявив, що США продовжує підтримувати політику відкритих дверей НАТО для України. «Я ще раз хочу сказати, що ми залишаємося там, де ми були з Будапештом, і в силу того, як ми рухаємося вперед, я думаю, ви побачите, що союзники та партнери продовжують працювати разом над тим, щоб надати Україні те, що їй потрібно для успіху, а також забезпечити гарантії на майбутнє», – зазначив Л. Остін.

За підсумками зустрічі міністр оборони США повідомив, що коаліція країн-учасниць «формату Рамштайн» погодила нову військову допомогу для України.

«Крім доповіді України, ми заслухали керівників Європейського командування Збройних сил США, які поінформували про плани майбутніх тренувань для українських військових і зусилля для підтримки озброєння, яке ми вже передали, та для забезпечення того, що Україна зможе робити це і з озброєнням у майбутньому», – зазначив він (URL: <https://www.dw.com/uk/ramstajn13-aku-dopomogu-vid-partneriv-otrimae-ukraina/a-65931515>).

Також, за словами Л. Остіна, Німеччина та Польща доповідали про роботу задля підтримки українських танків «Leopard», а Нідерланди й Данія – про прогрес у планах тренування українських пілотів на літаках нового покоління, у тому числі F-16. Данія та Нідерланди планують створити тренінговий центр в одній зі східноєвропейських країн: там навчатимуться українці та, імовірно, пілоти інших країн НАТО, які переходять на F-16. Країни мають намір розпочати тренування першої партії українських пілотів уже влітку – спочатку навчання пройде обмежена кількість досвідчених військових, далі програму розширять (URL: <https://war.obozrevatel.com/ukr/reznikov-priihav-do-bryusselya-na-cherogove-zasidannya-ramshtajnu-na-yaki-rishennya-chekae-ukraina.htm>).

Як зазначив міністр оборони України О. Резніков, Нідерланди й Данія, за підтримки Сполучених Штатів Америки, офіційно підтвердили своє лідерство та готовність організувати й забезпечити навчання наших пілотів, інженерів, техніків для освоєння літаків F-16. За його словами, крім Данії та Нідерландів, інші країни оголосили про свою готовність приєднатися до коаліції так чи інакше – хтось грошима, хтось обладнанням. Згідно з планами, до Вільнюського саміту НАТО в липні має бути підготовлено та затверджено програму цих навчань. Очікують, що тренувальний центр,

обладнаний симуляторами та необхідним устаткуванням для навчання пілотів, буде створено в Данії. Паралельно буде організовано курси англійської мови для пілотів та інженерів.

«У липні матимемо цю програму й знатимемо місце. Тож не бачу причин до кінця липня не розпочати», – зазначив міністр. Він повідомив, що команди для навчань уже підібрано. Проте О. Резніков застеріг не плекати завищених очікувань і не чекати, що до саміту НАТО у Вільнюсі союзники зроблять оголошення про передання Україні винищувачів. «Не очікуйте до саміту оголошення про літаки. До саміту буде оголошення про факт старту в конкретному місці навчань і їхніх учасників» (URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/pro-sho-domovilisya-pid-chas-ramshtajnu-13>).

«Сьогодні ми отримали від наших партнерів запевнення про початок навчання, і разом розбудовуватимемо цей консорціум винищувачів. Ми почнемо це з F-16, з Нідерландів та Данії як лідерів, до яких приєднаються також інші країни. Крім того, ми почули гарні новини від наших шведських партнерів також про те, що ми матимемо можливість випробувати також їхні можливості», – наголосив О. Резніков.

У своєму акаунті у твітері міністр оборони України повідомив, що запропонував у межах засідань «Рамштайну» створити також «ІТ-коаліцію». Він написав, що обговорив це питання з колегами з Люксембургу Ф. Баушем і Естонії Х. Певкуром. «Вони готові взяти на себе лідерську роль у створенні цієї групи. Отже, на горизонті нова коаліція для забезпечення перемоги України. Це обов'язково перетвориться на щось захопливе, тому стежте за оновленнями!» – зазначив міністр.

Крім створення «коаліції літаків», під час засідання учасники контактної групи сфокусувалися на іншій нагальній потребі України – наземних системах ППО, оскільки РФ продовжує обстрілювати українську територію. Глава Міноборони США зазначив, що ці незаконні атаки спрямовано на те, щоб зламати волю українського народу. Однак протиповітряна оборона України успішно використовує системи перехоплення, які надали учасники «Рамштайну». Міністр оборони США зазначив, що постійна підтримка західних партнерів означає, що Україна зможе й надалі захищати своє цивільне населення та критично важливу інфраструктуру (URL: https://24tv.ua/zustrich-formati-ramshtayn-15-cherhvnya-2023-roku-shho-obgovoryuvali_n2335236).

За словами Л. Остіна, США разом з Великою Британією, Данією, Нідерландами забезпечать фінансування постачання ракет ППО для України. Ідеться про сотні ракет ППО малої й середньої дальності та відповідних систем, необхідних для захисту критичної інфраструктури України й подальшого забезпечення успіху контрнаступальних операцій у найближчі місяці. Постачання обладнання вже розпочато та має завершитися протягом кількох тижнів (URL: <https://www.dsnews.ua/ukr/world/soyuzniki-na-zasidanni->

ramshtayn-13-pogodili-novu-dopomogu-ukrajini-shcho-peredadut-zsu-15062023-481643).

Водночас Італія оголосила про транш допомоги, до якого увійдуть нові спроможності, що допоможуть забезпечити найнагальніші потреби України для захисту. Крім того, декілька учасників формату «Рамштайн» починають розглядати варіанти забезпечення довготривалої підтримки України, наголосив Л. Остін. Норвегія та Німеччина оголосили про багаторічні пакети, а Данія – про пакет військової допомоги на майже 2,6 млрд дол. до 2024 р. Канада надасть Україні новий пакет військової допомоги вартістю 500 млн дол., до якого увійдуть більше 200 ракет для протиповітряної оборони, щоб захистити небо України.

Як уточнюється на сайті канадського уряду, Оттава передасть Києву 288 ракет AIM-7 зі складу своїх Збройних сил. Також новий пакет допомоги від Канади включає 10 тис. 105-міліметрових артилерійських снарядів і продовження операції UNIFIER з навчання військових до 2026 р. Також Канада долучиться до підготовки українських пілотів, обслуговування та підтримки винищувачів F-16, а також до обслуговування танків «Leopard 2» у Польщі.

Крім того, уряд Канади повідомив про прогрес у виконанні зобов'язань щодо надання військової допомоги в рамках попередніх пакетів. Зазначається, що з раніше обіцяних Україні 200 броньованих машин «Senator» уже доставлено 116, ще 18 мають доставити наступного тижня.

Також найближчими днями мають бути доставлені обіцяні Канадою 6 тис. 750 штурмових гвинтівок, 1,1 млн набоїв калібру 7,62 мм, 250 тис. набоїв калібру 5,56 мм та 70 тис. набоїв для снайперської зброї.

Під час зустрічі «Рамштайну-13» міністри оборони країн НАТО та союзники НАТО обговорили постачання Києву додатково танків «Leopard», забезпечення України снарядами 155-го калібру, питання логістики. За підсумками засідання також стало відомо, що близько 200 військових ЗСУ до кінця літа завершать навчання на американських танках «Abrams». Ці терміни приблизно збігаються з часом постачання 31 танка від США. Міністр оборони США Л. Остін нагадав, що станом на завершення зустрічі «Рамштайну-12» Україна вже отримала від союзників допомоги на 65 млрд дол. (URL: <https://thepage.ua/ua/politics/ramshtajn-13-pidsumki-yaku-zbroyu-otrimaye-ukrayina>).

На тлі підготовки до саміту НАТО у Вільнюсі міністри оборони обговорили можливі політичні рішення щодо майбутнього України в НАТО. Очільник Міноборони Латвії І. Мурнієце підтвердила, що такі дискусії тривають.

Напередодні засідання «Рамштайн» Л. Остін заявив, що союзники повинні допомогти Україні захиститися від російської навали в майбутньому. НАТО планує представити довгостроковий план для України, який допоможе перейти від радянських стандартів до стандартів НАТО. «Стає дедалі більше

зрозуміло, що Україні потрібні сили, взаємосумісні з нашими військовими. Тож сьогодні ми почуємо від командувача США Каволі та деяких наших колег про майбутні плани тренувань та нашу роботу з підтримки цього», – зазначив очільник Пентагону.

Міністр оборони Естонії Х. Певкур заявив, що Естонія підтримує членство України в НАТО, проте під час війни вступити до Альянсу неможливо. «З іншого боку, ми також бачимо, що всілякі сірі зони, які хоче побудувати Росія, – це не те, що ми хотіли б бачити у Європі. Ми не будемо цього терпіти, а це означає, що єдиною валютою безпеки для України є членство у НАТО», – підкреслив Х. Певкур, зазначивши, що наразі неможливо сказати, коли саме це станеться (URL: https://24tv.ua/yakudopomogu-ukrayina-otrimaye-pislya-zustrich-ramshtayn-bryusseli_n2335053).

У контексті євроатлантичних перспектив України привертає увагу той факт, що паралельно із засіданням у форматі «Рамштайн» відбулася зустріч міністрів оборони в рамках Комісії «Україна – НАТО». Вона була проведена вперше за сім років, адже до цього цей формат конференцій блокувався Угорщиною, яка використовувала право вето. Конкретних заяв після засідання комісії не було, проте відомо, що на ньому обговорювалися членство України в НАТО, посилення української армії та очікування від Вільнюського саміту. Крім того, О. Резніков заявив, що він має надію на те, що наступна зустріч буде вже не у форматі комісії, а на вищому рівні взаємодії – Ради «Україна – НАТО». Перехід від комісії до ради означатиме, що держава отримає офіційний статус та місце за столом переговорів серед 32 країн-членів Альянсу (URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/2090/rezultaty-ramstaina-cto-izvestno-i-pocemu-bylo-tak-malo-gromkix-zayavlenii>).

За висновками експертів, 13-й «Рамштайн» відрізняється від попередніх зустрічей такого формату тим, що, по-перше, напередодні офіційного засідання країни-партнери вже оголосили про підтримку і військову допомогу Україні. По друге, 13-й «Рамштайн» відбувся у форматі марафону, що передбачає вирішення нагальних питань. Це пояснюється тим, що на фоні контрнаступу України конференції мають проводитися частіше, а рішення ухвалюватися швидше, спираючись саме на поточні потреби держави (URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/2090/rezultaty-ramstaina-cto-izvestno-i-pocemu-bylo-tak-malo-gromkix-zayavlenii>).

За словами експертів, західні союзники прийняли рішення не робити жодних гучних заяв для того, аби зберегти в таємниці важливі постачання зброї, а також їх обсяги та терміни. Крім того, нагальним є питання логістики, а тому ця тема не обговорювалася в публічному просторі. Адже Росія використає будь-які зачіпки для ударів по інфраструктурним об'єктам критичного значення.

Отже, за підсумками зустрічі «Рамштайн-13» з питань оборони України Київ отримає сотні ракет ППО, запуск «коаліції винищувачів» і додаткове озброєння для контрнаступу. Крім того, країни-союзники оголосили про нові

багатомільярдні зобов'язання з допомоги Україні у війні проти РФ на найближчі роки. Міністр оборони США Л. Остін за підсумками засідання наголосив, що боротьба України є марафоном, а не спринтом, тому питання допомоги треба розглядати одразу в довгостроковій перспективі.

С. Горова, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Підрив Каховської ГЕС: попередні оцінки наслідків і експертні прогнози

У ніч з 5 на 6 червня війська РФ підірвали Каховську ГЕС, яку контролювали понад рік. Міста й села нижче по Дніпру затопило повністю або частково.

Підрив Каховської ГЕС російськими окупантами став найбільшою техногенною катастрофою останніх десятиліть. На сьогодні вода поступово відходить з підтоплених територій, але водночас з'являється дедалі більше інформації про постраждалих і руйнівні наслідки чергового воєнного злочину РФ в Україні.

Для ліквідації наслідків підриву ГЕС було залучено підрозділи ДСНС, Нацполіції, Нацгвардії та волонтери. Уряд створив Штаб з ліквідації, було відкрито 13 евакуаційних пунктів.

Президент України В. Зеленський відвідав Херсон 8 червня.

Рятувальники продовжують вивозити людей і тварин з підтоплених районів. За цей час було евакуйовано понад 2 тис. 700 людей з Херсонщини. Тільки з обласного центру врятували 2 тис. 318 осіб. У Миколаївській області евакуйовано 982 особи, серед яких 167 дітей (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/tizhden-pislya-teraktu-kahovskiy-ges-shcho-1686588571.html>. 2023. 13.06).

Проте рятувальні роботи ускладнюють постійні обстріли з боку РФ.

Складною залишається ситуація на лівому березі Херсонщини, який перебуває під тимчасовим контролем окупантів. Там підтоплено 14 населених пунктів, але російські загарбники блокують евакуацію. Незважаючи на такі складнощі на непідконтрольній частині Херсонщини, українським рятувальникам вдалося вивести 112 осіб (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/tizhden-pislya-teraktu-kahovskiy-ges-shcho-1686588571.html>. 2023. 13.06).

Крім того, п'ятеро російських окупантів, врятованих силами ССО, поповнили обмінний фонд України (URL: https://t.me/ukr_sof/601. 2023. 16.06).

Треба вказати, що Кабінет Міністрів України запропонував Херсонській обласній і міській військовим адміністраціям оцінити наслідки підриву греблі Каховської ГЕС, щоб після війни змусити Росію виплатити

репарації за завдану шкоду. Про це 14 червня повідомили в Міністерстві розвитку громад, територій та інфраструктури.

Як пояснив віцепрем'єр-міністр з відновлення О. Кубраков, коли на Херсонщині закінчиться рятувальна операція та буде розміновано територію, потрібно уважно обстежити об'єкти, які опинилися в епіцентрі катастрофи.

Усім громадам потрібно буде створити комісії, які почнуть фіксувати пошкодження та руйнування житла й інших об'єктів. Усю отриману інформацію необхідно вносити до Реєстру пошкодженого та знищеного майна внаслідок бойових дій (URL: <https://focus.ua/uk/economics/572577-rosiya-maye-vidpovisti-ukrayina-zbirayetsya-pokarati-rf-za-terakt-na-кахovskij-ges>. 2023. 14.06).

Експерти з Міжнародної юридичної фірми «Global Rights Compliance», які допомагають у розслідуванні підризу Каховської ГЕС, заявили, що «дуже ймовірно» руйнування дамби було спричинене вибухівкою, закладеною росіянами. «Докази та аналіз наявної інформації, включаючи сейсмічні датчики та обговорення з провідними експертами з руйнування, вказують на те, що існує висока ймовірність, що руйнування було спричинено заздалегідь встановленими вибуховими речовинами, розташованими в критичних точках структури дамби», – повідомляють експерти (URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/mizhnarodni-eksperti-vvazhayut-duzhe-ymovirnim-shcho-кахovsku-ges-pidirvali-rosiyani-ostanni-novini-50332448.html>. 2023. 16.06)

Треба підкреслити, що Європейський парламент 15 червня засудив «руйнування Росією греблі Каховської гідроелектростанції (ГЕС), що призвело до великої повені, екологічної катастрофи та екоциду в Україні, і є воєнним злочином». «Гребля Каховської ГЕС була навмисно зруйнована у процесі терористичного акту 6 червня 2023 р. Унаслідок вибуху в греблі утворився масивний прорив, і вода ринула вниз», – ідеться в резолюції, ухваленій парламентом Європейського Союзу. З 505 євродепутатів документ підтримало 425, проти – 38, утрималось – 42.

Депутати закликали Європейську комісію та країни Євросоюзу надати всю допомогу, необхідну в зоні затоплення, зокрема обладнання, питну воду та продовольство, а також підтримали розслідування Міжнародного кримінального суду у справі про руйнування греблі Каховської ГЕС (URL: <https://www.dw.com/uk/evroparlament-zasudiv-terakt-na-кахovskij-ges/a-65921372>. 15.06.2023).

Показовим є й те, що генеральний директор МАГАТЕ Р. Гроссі відвідав з візитом Київ і приїхав на Запорізьку АЕС в Енергодарі, який наразі окупований російськими військами (URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2023/06/15/7406964>. 2023. 15.06).

При цьому треба зазначити, що, по-перше, підризу росіянами Каховської ГЕС має вкрай негативні наслідки для довкілля. Офіс Генпрокурора вже розпочав розслідування за фактом екоциду в Україні. У

Кабміні порахували, що окупанти завдали збитків екосистемі орієнтовно на 55 млрд грн.

Під водою опинилося 30 % природно-заповідного фонду Херсонської області. Повністю затоплено Нацпарк «Нижньодніпровський», а в парках «Великий Луг» і «Кам'янська Січ» міліє акваторія. Пустелі «Олешківські піски» загрожує підняття ґрунтових вод, Кінбурнська коса стала островом.

За словами голови Херсонської ОВА О. Прокудіна, затоплено близько 55 тис. га лісу. «Води, що стала непридатною до використання через цей теракт, вистачило б, аби поїти весь світ протягом двох днів», – додає О. Прокудін (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/tizhden-pislya-teraktu-kahovskiy-ges-shcho-1686588571.html>. 2023. 13.06).

Як повідомляють ЗМІ, через руйнацію гідроелектростанції у воду потрапило 150 т машинного мастила, шкідливі речовини з полігонів побутових відходів, каналізацій, кладовищ, вигрібних ям, агрохімікати.

У водоймах Дніпропетровщини та Миколаївщини масово гине риба, а в Чорному морі фахівці фіксують опріснення морської води. Це також може призвести до загибелі іхтіофауни морського узбережжя. Збитки для рибної галузі від мору риби можуть сягнути 95 тис. т, або близько 4 млрд грн.

Пляжі Одеської області забруднено сміттям, яке течією виносить у море внаслідок повені. Це не тільки речі, меблі, техніка, а і вибухонебезпечні предмети – російські боєприпаси та міни зі складів окупантів, які розташовувалися на лівобережжі Херсонської області.

По-друге, удар по агросектору. Теракт на Каховській ГЕС може призвести до того, що поля на Півдні України стануть непридатними для аграрних робіт через знищення систем зрошення.

За інформацією Мінагрополітики, без джерела води залишиться 94 % зрошувальних систем у Херсонській, 74 % – у Запорізькій, 30 % – у Дніпропетровській областях. На їх відновлення може піти від трьох до семи років.

Перший заступник міністра аграрної політики та продовольства Т. Висоцький заявив, що декілька мільйонів тонн цьогорічного врожаю може бути втрачено (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/ukrayina-mozhe-vtratiti-dekilka-milyoniv-1686224457.html>. 2023. 8.06).

На постраждалих угіддях вирощувалися овочі, баштанні культури, соя, кукурудза, пшениця, соняшник. Без води овочівництво неможливо, а вирощування зернових та олійних культур буде низьковрожайним.

По-третє, Нацбанк прогнозує зростання цін. Затоплення сільськогосподарських земель після підриву греблі Каховського водосховища зумовить зменшення врожаю овочів і, відповідно, їх здорожчання. Національний банк України прогнозує, що теракт російських окупантів на Каховській ГЕС зумовить додатковий внесок до цьогорічної інфляції (URL: <https://tsn.ua/groshi/nacbank-prognozuye-zrostannya-cin-cherez-terakt-na-kahovskiy-ges-2350777.html>. 2023. 15.06).

По-четверте, підрив Каховської ГЕС може істотно вплинути на продовольчу безпеку світу. Так, як заявив заступник Генерального секретаря ООН з гуманітарних питань та координатор надзвичайної допомоги М. Гріффітс, руйнування Каховської ГЕС може мати великий вплив на глобальну продовольчу безпеку, спричинить зростання цін на продукти та проблеми з водопостачанням для сотень тисяч людей. «Ця житниця – уся ця територія, що спускається до Чорного моря та Криму, – є житницею не лише для України, а й для світу. Ми вже маємо труднощі з продовольчою безпекою, але ціни на харчі, я впевнений, обов'язково зростуть. Майже неминуче, що ми побачимо величезні проблеми зі збиранням і посівом наступного врожаю. І тому те, що ми побачимо – це величезний вплив на глобальну продовольчу безпеку», – зазначив М. Гріффітс.

Він зазначив, що завданий у такому масштабі збиток цивільній інфраструктурі повністю суперечить міжнародному гуманітарному праву (URL: <https://latifundist.com/novosti/61854-pidriv-kahovskoyi-ges-mozhe-suttuyevo-vplnuti-na-prodovolchu-bezpeku-svitu--oon>. 2023. 14.06).

По-п'яте, проблема питної води. Без централізованого водопостачання залишилися мешканці 19 населених пунктів Херсонської області. У Херсоні без води – мікрорайон «Острів».

Після підриву Каховської ГЕС з 8 червня припинила надходити вода у водосховище «Південне», яке забезпечувало водопостачання населених пунктів Дніпропетровської області. За даними Штабу з ліквідації наслідків катастрофи, станом на 12 червня було відсутнє водопостачання в 32 населених пунктах – це майже 165 тис. абонентів Дніпропетровщини.

Сімдесят відсотків водопостачання Кривого Рогу відбувалося за рахунок саме Південного водосховища. Мер міста О. Вілкул закликав людей скоротити споживання води, поки влада працює над стабілізацією ситуації.

У Миколаївській області проблему нестачі питної води мають розв'язати подачею руслом р. Інгулець.

Відомо, що уряд виділив 2,4 млрд грн для будівництва нових магістральних водопроводів та забезпечення потреб у питній воді населення Херсонської, Миколаївської, Запорізької та Дніпропетровської областей.

Німецький хімік Greenpeace М. Сантен зазначив, що ґрунти і водойми можуть бути непридатними для виробництва продуктів та джерелом питної води протягом багатьох років, якщо їх не відновлювати належним чином (URL: <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/pidriv-kahovskoji-ges-greenpeace-ocinili-naslidki-rosiyskogo-teraktu-50332171.html>. 2023. 15.06).

По-шосте, небезпека інфекцій. Жителів підтоплених регіонів закликають не вживати воду з відкритих водойм, не купатися в ній, не ловити та не їсти рибу через загрозу гострих кишкових інфекцій. Унаслідок затоплення полів, каналізаційних споруд, кладовищ і домогосподарств вода має високий рівень забруднення.

МОЗ зафіксувало підвищення мікробіологічних показників у поверхневих водах у південних регіонах України, проте епідемічна ситуація контрольована (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/pidriv-kahovskoyi-ges-moz-zaklikalo-meshkantsiv-1686578368.html>. 2023. 12.06).

Щоденно фахівці проводять відбір проб питної та річкової води. Міністерство охорони здоров'я наголошує, що жителям Херсонської, Миколаївської, Запорізької, Дніпропетровської та Одеської областей потрібно використовувати лише бутильовану та привозну воду, а також ту, що подається централізовано через систему водопостачання.

По-сьоме, загроза для Запорізької АЕС. Підрив військами РФ Каховської ГЕС становить потенційну небезпеку для Запорізької АЕС. Каховське водосховище було джерелом води для ставка, який використовувався для охолодження ядерних реакторів. В «Енергоатомі» та МАГАТЕ запевняють, що поки ситуація є контрольованою. У ставку достатньо води для забезпечення потреб станції. З вересня 2022 р. енергоблоки окупованої ЗАЕС не працюють, тому активного випаровування води зі ставка-охолоджувача не відбувається.

По-восьме, ситуація в Криму. Водопостачання Кримського півострова відбувалося Північно-Кримським каналом з Каховського водосховища, тож теракт на ГЕС невдовзі залишить Крим без прісної води.

У британській розвідці прогнозують, що окупаційна влада намагатиметься розв'язати цю проблему за допомогою місцевих водосховищ, обмежень води для населення, буріння нових свердловин і доставки бутильованої води з Росії.

За даними Центру національного спротиву, у Криму вже виникли серйозні проблеми з водопостачанням. Однак у Кремлі дали вказівку окупаційній адміністрації півострова щодо замовчування критичної ситуації.

Додаткова небезпека через нестачу води виникає в промислових підприємств півострова. Так, завод «Титан» біля Армянська критично потребує води для виробничих процесів. Через підрив Каховської ГЕС і відсутність води робота підприємства буде неможливою. У ГУР повідомляють, що окупанти почали мінувати цехи заводу й готують новий теракт, який може призвести до забруднення аміаком. У разі вибуху аміачна хмара накриє Армянськ, Красноперекопський район і південні райони Херсонської області (URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/tizhden-pislya-teraktu-kahovskiy-ges-shcho-1686588571.html>. 2023. 13.06).

По-дев'яте, юридичні наслідки підриву росіянами Каховської ГЕС. За словами адвоката, керуючого партнера Юридичної компанії «Gracers» С. Лисенка, юридичні наслідки поділяються на два рівні: національні та міжнародні.

На національному рівні для України це черговий виклик з боку документування та розслідування злочинів російського режиму. На думку експерта, кваліфікувати такі дії необхідно за ст. 438

КК України (порушення законів та звичаїв війни), а також за ст. 441 КК України (екоцид, а саме: масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери або водних ресурсів, вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу).

Проте, за словами С. Лисенка, обидва злочини за своїми складами містять таку обов'язкову ознаку, як прямий умисел на вчинення цього злочину. Тут важливу роль відіграватиме робота експертів на місці аварії та можливість встановлення причин аварії: підрив станції або інші злочинні дії. Адже саме від цього й залежатимуть докази умисності дій росіян. Іншою проблемою є документування та оцінювання наслідків катастрофи, що вже потребує величезних людських зусиль. Фіксація результатів затоплення призводить до збільшення кількості людей, яких необхідно залучати до цього, оскільки детальній фіксації підлягатиме все.

На думку експертів, важчою є ситуація на міжнародному рівні.

Звісно, з огляду порушень законів і звичаїв війни підрив Каховської ГЕС є злочином. Женевською конвенцією прямо заборонено атака на греблі та дамби. Навіть якщо ці об'єкти використовують військові або атака направлена на те, щоб зупинити злочинців. Безпосередній напад на дамбу допустимий тільки, якщо її використання відрізняється від нормального функціонування об'єкта.

Тому, у разі доведення умисності дій російських військ щодо підриву греблі, військове керівництво можна буде звинувачувати в Міжнародному кримінальному суді за ст. 8 Римського статуту – воєнні злочини. Але, з урахуванням нинішньої редакції цієї статті, це фактично буде відповідальність за порушення встановлених правил ведення війни та не охоплюватиме всіх дій і наслідків з точки зору екологічної й техногенної катастрофи.

З позитивного треба зазначити, що в січні цього року Парламентська асамблея Ради Європи прийняла резолюцію щодо впливу війни на екологію. Серед іншого парламентарі зробили чіткі кроки до визначення «екоциду» як злочину та необхідність внесення відповідних змін до Римського статуту. Тож, якщо цей процес буде доведено до кінця, України зможе позиватися в МКС до Росії, крім військових злочинів, за дії щодо екосистеми та шкоди, завданої довкіллю (URL: <https://biz.nv.ua/ukr/experts/pidriv-kahovskoji-ges-yak-prityagnuti-rosiyan-do-vidpovidalnosti-ostanni-novini-50331186.html>. 2023. 12.06).

По-десяте, вплив теракту на війну. Треба зазначити, що в експертних колах досить широко обговорюється ця тема. Так, у своєму коментарі український військовий експерт, колишній військовий льотчик Р. Світан припустив, що підрив ГЕС може бути вигідним ВС РФ для:

– затримання контрнаступальних дій ЗСУ через затоплення лінії фронту та штучно створений водний оборонний рубіж (за оцінкою експерта,

це затримає просування української армії на південному відтинку приблизно на місяць);

- виграти час на укріплення позицій і побудову нових ліній оборони;
- зняття з лівого берега Херсонщини резервів, які можуть бути використані для купірування просування ЗСУ на інших напрямках (водночас ЗСУ теж знімають дислоковані на Херсонщині сили).

Р. Світан переконаний, що форсування Дніпра було однією зі складових контрнаступу, хоча й не головним ударом. На думку експерта, просування Херсонським відтинком дає змогу ЗСУ перерізати трасу до кримського Армянська, що погіршить логістику росіян на півдні – на користь цього припущення говорять новини про усвідомлення армією РФ потенційного ризику та замінування хімічного заводу «Титан» (у разі його підриву ЗСУ доведеться заходити на півострів у хімзахисті). Перерізання траси також дасть змогу українській армії підійти до кримського перешийку та почати так звані *shaping operations* (підготовчі або формувальні заходи) – «розм'якшування оборони» противника в Криму завдяки ураженню позицій високоточним озброєнням.

На думку військового експерта А. Харука, підри्व ГЕС військово необґрунтований, адже позиції РФ на лівому березі Дніпра достатньо укріплені, а природний оборонний рубіж ріки сам по собі значно ускладнив би десантні операції ЗСУ. У коментарі експерт також припускає, що основна російська лінія оборони проходить не впритул до лівого берега, а приблизно за 15–20 км паралельно Дніпру, тоді як у Голій Пристані та Олешках було дислоковано лише передові пости. Але водночас підри्व ГЕС змив заміновану росіянами територію, що має полегшити просування ЗСУ після падіння рівня води.

Експерти вважають, що підри्व ГЕС дав змогу ВС РФ прикрити лівий фланг, а українці втратили можливість форсувати Дніпро. Разом з тим аналітик видання «Медуза» припустив (URL: https://www.youtube.com/supported_browsers?next_url=https%3A%2F%2Fwww.youtube.com%2Fwatch%3Fv%3DIRJzPIsHG6w&ab_channel), що підвищення рівня води, навпаки, дасть можливість ЗСУ проводити активні катерні операції. Подібна стратегія має як недоліки, так й обмежені переваги. На думку А. Харука, катерні операції, наприклад характерні для вторгнення США у В'єтнам, не матимуть такого ж рівня ефективності в умовах російсько-української війни. Катерні операції мають відвертальний характер і, як вважає А. Харук, могли проводитися й до підриву ГЕС, отже, підвищення рівня води не вплине на їх результативність чи активність. Крім того, після зниження рівня води берегові лінії навколо річища Дніпра будуть замулені та важкопрохідні, що значно сповільнить дії українських сил.

На думку А. Харука, командування навряд чи готувало переправу по нижній течії поблизу Херсона через комплексність операції та розуміння, що після наведення українськими військами понтонних мостів ВС РФ можуть

здійснити підрив ГЕС і позбавити ЗСУ істотної частини техніки та особового складу.

Р. Світан, навпаки, вважає форсування Дніпра однією з операцій, які росіянам вдалося зірвати, проте тепер через її неможливість ЗСУ звільнять резерви й передислокують їх на більш перспективний Запорізький відтинок (URL: <https://zaborona.com/pidryv-kahovskoyi-ges-zrujnuvav-rosijski-liniyi-oborony>. 2023. 12.06).

У свою чергу американський історик, професор Т. Снайдер висловив думку, що ліквідація наслідків підриву Каховської ГЕС стала відволікаючим фактором для українських військових. «Українські військові евакуюють людей. Українські військові за допомогою безпілотників скидають воду на дахи замість гранат у російські танки», – зазначив він. Водночас експерт зазначив, що це не матиме принципових наслідків для українського контрнаступу. Прогнозуючи, наскільки вдалим може бути контрнаступ України, Т. Снайдер зазначив, що українські сили, імовірно, зможуть знову перевершити очікування (URL: <https://ogo.ua/articles/view/2023-06-11/133057.html>. 2023. 12.06).

До того ж треба звернути увагу на те, що, виходячи з експертних думок, головною метою російської диверсії з підривом греблі Каховської ГЕС справді було прагнення не допустити українського наступу на Херсонщині та виходу української армії на адміністративний кордон Херсонщини й Криму. Але одним з головних наслідків російського рішення може стати екологічна та демографічна катастрофа в Криму. Для Криму це матиме сумні наслідки, хоч який буде територіальний статус півострова в найближчому майбутньому. Без дніпровської води Кримський півострів може втратити і велику частину своєї економіки, і велику частину свого населення, яке просто не можна буде забезпечити ресурсами для виживання в нинішній екологічній ситуації. Це відбуватиметься в будь-якому разі, питання тільки в тривалості процесів.

Більшість фахівців також сьогодні погоджуються в думці, що безпосередньої загрози функціонуванню ЗАЕС немає. Але при цьому вказують на те, що система охолодження станції була безпосередньо пов'язана з басейном Каховської ГЕС. Що відбуватиметься за місяць і як росіяни, які зараз контролюють станцію, розв'язуватимуть проблеми з охолодженням, питання...

Привертає до себе увагу також інформація ЗМІ про те, що група діючих і колишніх російських чиновників закликає російські війська повернутися до «загальновизнаних» кордонів РФ через екокатастрофу, спричинену підривом греблі Каховської ГЕС у Херсонській області. Про це йдеться у звіті Інституту вивчення війни (ISW) (URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/06/17/novyna/bezpeka/cherez-pidryv-kahovskoyi-hes-rosiyi-zaklykayut-povernutysya-zahalnovyznanyh-kordoniv-isw>. 2023. 17.06). Йдеться про представників муніципальної влади Москви й Санкт-Петербурга,

а також Московської та Ленінградської областей РФ. Аналітики повідомляють, що вони підписали відкритий лист із закликом до російських сил, у якому стверджувалося, що руйнація греблі Каховської ГЕС вплине на екосистему планети, питання охорони здоров'я та економіки на багато десятиліть. Також у зверненні вказувалося на те, що дії російського диктатора Путіна з початку повномасштабного вторгнення в Україну, призвели «до невстановлених катастрофічних подій».

О. Аулін, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Центральна Азія між Євросоюзом і Китаєм

Через зникнення біполярного світоустрою центральноазіатські республіки колишнього СРСР сьогодні відчувають помітний військово-політичний і фінансово-економічний вплив з боку РФ, Китаю, США та Євросоюзу. Після подій в Афганістані, які негативним чином позначилися на іміджі США в регіоні, роль Вашингтону в Центральній Азії (ЦА) поступово зменшується. Аналогічна тенденція характерна й для російської присутності, що скорочується через невдалу агресію проти України. Як наслідок, роль головних зовнішніх акторів у ЦА перебирають на себе Китай і Євросоюз.

Протягом 1990-х – 2000-х років спостерігалася згасаюча динаміка участі колишніх радянських мусульманських республік в інтеграційних проєктах, ініційованих Москвою. Якщо у 1991 р. майже всі пострадянські країни ЦА (з Туркменістаном як асоційованим членом) дружно увійшли до складу Співдружності Незалежних Держав, то значно меншим був ентузіазм щодо Організації договору про колективну безпеку (з традиційним ігнором Туркменістану й поступовим виходом із засновників Узбекистану). Доля «пострадянського НАТО» (ОДКБ) спіткала й заснований у 2000 р. «квazієвросоюз», Євразійське економічне співтовариство. Членами ЄвразЕС є тільки Казахстан, Киргизстан і Таджикистан. Водночас майже всі центральноазіатські республіки взяли участь у Шанхайській організації співробітництва, де значну вагу має Китай. Навіть туркменський Президент С. Бердимухамедов, виступаючи у 2002 р. на самаркандському саміті ШОС як почесний гість, заявив, що Туркменістан готовий до співпраці із ШОС у сфері безпеки (URL: <https://turkmenistan.gov.tm/ru/post/66268/turkmenistan-zayavil-o-gotovnosti-k-sotrudnichestvu-so-stranami-shos-v-sfere-bezopasnosti>).

Бойові дії, які США вели в Афганістані 20 років (2001–2021), закінчилися поваленням прозахідного уряду країни та поверненням до влади руху «Талібан». Це істотно підірвало авторитет Сполучених Штатів Америки в ЦА. Крім того що в згаданому регіоні традиційно поважають військово-політичну силу, таліби вийшли на державні кордони Туркменістану, Таджикистану та Узбекистану, що становить для останніх «пряму явну

загрозу». Враховуючи такий розвиток подій, Таджикистан навіть узяв на себе роль головного супротивника талібів і підтримує залишки опозиційних сил Афганістану на чолі з А. Масудом-молодшим. Мабуть, у Душанбе ще не забули атаки загонів Об'єднаної таджицької опозиції, які здійснювалися в 1993–1995 рр. з території сусіднього Афганістану за підтримки афганських військових підрозділів (URL: <https://carnegiemoscow.org/commentary/85612>). Офіційний Ташкент має свою історію боротьби проти джихадистів з Ісламського руху Узбекистану (ІРУ). У той час як офіційне керівництво Узбекистану наприкінці 1990-х років активно підтримувало Північний альянс у його боротьбі з талібами, лідер Ісламського руху Т. Юлдашев склав баят (присягу у вірності) лідеру з «Талібану» муллі Омару. У результаті в лютому 1999 р. відбулася атака, під час якої від рук радикалів ІРУ в Ташкенті загинуло 16 осіб (URL: https://nbuviar.gov.ua/images/informaciynividanya/ukrprodiifakti/2023_Ukraine7.p).

Крім перерахованих зовнішніх гравців (ЄС, КНР, США, РФ, «Талібан»), на розвиток регіональної ситуації в політико-економічній та релігійно-культурній сферах помітного впливу завдає Туреччина. Так, уже у 1993 р. було засновано Міжнародну організацію тюркської культури (TÜRKSOY). У декларації TÜRKSOY ідеться, що повалення соціалістичних ідеалів призвело до посилення тенденції консолідації культур на їхньому етнічному рівні. На першому етапі існування об'єднання пріоритетними були заходи з виявлення соціоідентичності тюркомовних народів, збереження, вивчення й примноження їхнього культурного різноманіття. Про подальшу політизацію TÜRKSOY свідчить конфлікт, що виник під час загострення російсько-турецьких відносин у 2015 р. Коли в Сирії турецькими ВПС було збито російський бойовий літак, Москва вимагала від тюркських суб'єктів федерації (Саха-Якутія, Башкортостан, Татарстан та ін.) розірвати двосторонні зв'язки з TÜRKSOY.

У 2009 р. задля поглиблення інтеграції було створено Раду співробітництва тюркомовних держав (Тюркська рада), до якої, крім Туреччини, увійшли Туркменістан, Казахстан, Киргизстан, Азербайджан. У листопаді 2021 р. у Стамбулі під час восьмого саміту Тюркської ради за рішенням політичних лідерів вищезгаданих країн міждержавне об'єднання отримало нову назву – Організація тюркських держав (ОТД) і нове наповнення. Ініціатори створення ОТД зазначали, що завдяки нинішньому формату додатковий потужний імпульс може отримати реалізація спільних економічних проектів, що були започатковані раніше. Водночас Президент Р. Ердоган фактично запропонував створити союз не тільки тюркських держав, а й більш широкої групи тюркських народів, що мешкають, зокрема, на території РФ. Експерти звертають увагу на загальний алгоритм трансформації засад діяльності ОТД: від розв'язання культурно-мовних проблем до посилення співпраці у сфері економіки, далі – до підвищеного рівня політичної і військової інтеграції. Водночас варто звертати увагу на той

факт, що фінансово-економічний потенціал Анкари значно поступається Брюсселю й Пекіну. Військовий – несумірний з можливостями китайської армії і ВМФ. Тому Анкара у відносинах з КНР вимушена займатися політичним лавіюванням. Яскравим проявом цього є ситуація навколо репресій проти мусульманського населення Сіньцзян-Уйгурського округу Китаю. Туреччина, що позиціонує себе як захисника мусульманських (насамперед тюркських) меншин у різних країнах світу, у цьому випадку на відміну, наприклад, від того ж Євросоюзу поводить себе дуже стримано, звичайно лише «висловлюючи стурбованість» (URL: <https://www.aa.com.tr/ru/политика/председатели-парламентов-турции-и-кнр-обсудили-сотрудничество-двух-стран/2668516>).

Активізація співпраці Євросоюзу з державами Центральної Азії спостерігається із середини 1990-х років. Основним інструментом її розвитку стала Програма технічної допомоги для країн СНД (TACIS). Технічна допомога була покликана змінити рамкові умови, сформувати стабільні політичні режими, сприятливі для західних інвесторів. Створена як система заходів для супроводу інвестицій, з роком TACIS переросла в найважливіший напрям політики ЄС у регіоні. Трьома основними напрямками програми TACIS стали: стабілізація та запобігання конфліктам; ліквідація джерел політичної й соціальної напруженості; створення сприятливих умов для торгівлі та інвестицій. Крім того, у рамках TACIS у Центральній Азії було започатковано два міжрегіональні проекти: у 1993 р. – TRASECA (Transport Corridor Europe – Caucasus – Asia – Транспортний коридор Європа – Кавказ – Азія), у 1995 р. – INOGATE (Міждержавне транспортування нафти й газу у Європу). Перший передбачав створення системи безперешкодного проходження вантажів, другий – розроблення міждержавного регулювання діяльності газо- й нафтопроводів. Ще два проекти було спрямовано на забезпечення безпеки: CADAP (The Central Asia Drug Action Programme) і BOMSA (Border Management Programme for Central Asia). CADAP з протидії розповсюдженню наркотиків у ЦА через підтримку розвитку прикордонних сил у країнах регіону. Мета BOMSA – спільно з ООН поліпшити управління кордонами країн Центральної Азії в контексті підвищення їх безпеки (URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/bischkek/16167.pdf>).

Після трагічних подій 11 вересня 2001 р. Євросоюз у межах боротьби з тероризмом визнав за необхідне поставити свої відносини з п'ятьма центральноазіатськими державами на нову політичну й організаційну основу. У тому ж році Єврокомісія прийняла Стратегію для Центральної Азії на термін до 2006 р. Як довгострокові було визначено такі завдання: стабілізація регіону шляхом демократизації та економічного співробітництва, протидія ісламізації ЦА і її поступова інтеграція до сфери впливу ЄС, боротьба з наркотрафіком та нелегальною міграцією до Європи. Початком нового етапу у відносинах ЄС із державами регіону стало прийняття Стратегії в Центральній Азії на період до 2013 р. Пріоритетними напрямками політики

Євросоюзу в ЦА визначалися: взаємодія у сфері енергетики, транспорту, боротьба із загрозами безпеці, зокрема наркотрафіком, тероризмом і нелегальною міграцією. Як особливо актуальні для ЄС визначалися енергетичні питання, оскільки йшлося про забезпечення власної енергетичної безпеки та необхідності диверсифікації поставок енергоносіїв. У зв'язку із цим особливий інтерес для ЄС становлять нафтогазові ресурси Центральної Азії, насамперед Казахстану й Туркменістану (URL: <http://journals.iir.kiev.ua/index.php/knu/article/view/3939>).

У червні 2019 р. було прийнято нову Стратегію Євросоюзу щодо Центральної Азії. У Стратегії виділено три пріоритетні напрями участі ЄС:

- партнерство з державами та громадськістю ЦА з метою забезпечення прав людини й демократії, безпеки, розв'язання екологічних проблем;

- партнерство в ім'я процвітання (підтримка економічної диверсифікації й розвитку приватного сектору, сприяння внутрішньорегіональній торгівлі та стійкій взаємодії);

- підтримка регіонального співробітництва в Центральній Азії (URL: <https://www.eeas.europa.eu/eeas/%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0%D1%8F-%D0%B0%D0%B7%D0%B8%D1%8Fru>).

У липні 2019 р. у Бішкеку в межах Стратегії спеціальним представником ЄС у Центральній Азії (EUSR) і Європейською службою зовнішніх зв'язків (EEAS) за підтримки Європейської комісії було організовано регіональний захід «Форум ЄС – Центральна Азія». Форум зібрав близько 100 учасників, які представляли громадянське суспільство на низовому рівні, особливо жінок і молодь як агентів змін, приватний сектор, дослідників, засоби масової інформації, а також уряди (на рівні експертів), щоб мати поглиблене обговорення різних аспектів реалізації нової Стратегії ЄС з акцентом на роль та внесок різних учасників. Очікувалося, що участь у форумі принесе ідеї та корисні відгуки про наявні й майбутні двосторонні та регіональні програми і сфери для активізації міжрегіонального співробітництва та діалогу (URL: <http://evolutio.info/ru/journal-menu/2018-3-4/2018-3-4-marmontova>).

Також у рамках Стратегії було започатковано проведення самітів ЄС – Центральна Азія, перший з яких відбувся у жовтні 2022 р. в Астані. У своїй промові на початку зустрічі Президент Казахстану К.-Ж. Токаєв зазначив: «Світ довкола нас стрімко змінюється. Центральна Азія відчуває в собі загрози, які походять від безпрецедентного геополітичного напруження. Сьогодні дуже важливо зміцнити взаємну довіру та дух співробітництва в серці Євразії. У цей непростий час нам і тим, хто перебуває в Центральній Азії, і у Європі, потрібно будувати мости, а не стіни» (URL: <https://fergana.agency/news/128149>). Інші центральноазіатські лідери поінформували про те, що їхні країни розраховують на сприяння Європейського Союзу у створенні «ефективних транспортно-логістичних коридорів для виходу на ринок ЄС з

урахуванням нинішніх обмежень». Насамперед, ідеться про розвиток Транскаспійського мультимодального маршруту через Південний Кавказ і Туреччину, який буде гармонізовано з Транс'європейською транспортною мережею (TEN-T), а також проєкт залізничної магістралі Китай – Киргизстан – Узбекистан. У свою чергу представник Європейського Союзу Ш. Мішель зазначив, що інтереси ЄС до Центральної Азії насамперед стосуються співпраці за «критичними сировинними матеріалами» й – особливо – рідкоземельними металами. Також сторони підтвердили свою прихильність Статуту ООН, міжнародному праву, принципам суверенітету, незалежності та територіальної цілісності. (URL: <https://www.dw.com/ru/stroit-mosty-a-nesteny-itogi-sammita-es-ca-v-astane/a-63580160>).

На пленарному засіданні другого саміту ЄС – Центральна Азія, який відбувся у червні 2023 р. у Киргизстані, Президент країни С. Жапаров виступив із закликом зробити регіон «об'єднаним гео економічним простором для спрощення різних форм співробітництва», здолавши численні розбіжності, які поділяють п'ятірку країн. Його колега з Узбекистану Ш. Мірзійоєв зазначив прогрес у розвитку транспортних шляхів. Президент Таджикистану Е. Рахмон зі свого боку заявив про нагальну необхідність для республіки домогтися від ЄС угоди про режим преференцій у двосторонній торгівлі. К.-Ж. Токаєв, чия країна є провідним економічним партнером ЄС у регіоні, пообіцяв, що Казахстан працюватиме над збільшенням постачання своєї нафти до Європи (за маршрутом через Каспійське море, в обхід Росії). За словами Президента, нині 80 % експорту казахстанської нафти до Європи здійснюється Каспійським трубопровідним консорціумом. Разом з тим він зазначив, що Казахстан й Азербайджан активно розвивають Транскаспійський маршрут: з початку 2023 р. стартували постачання казахстанської нафти маршрутом Актау – Баку – Тбілісі – Джейхан обсягом 1,5 млн т на рік. К.-Ж. Токаєв також нагадав, що Казахстан почав постачати нафту до Німеччини трубопроводом «Дружба» (URL: <https://www.rfi.fr/ru/центральная-азия/20230602-второй-саммит-евросоюз---центральная-азия-прошел-в-кыргызстане>).

За висновками експертів НІСД, результати саміту свідчать про готовність Євросоюзу й надалі нарощувати присутність у Центральній Азії, що дає можливість державам регіону частково збалансовувати економічне та політичне домінування Китаю й Росії. ЄС виявляє більш прагматичну позицію щодо зміцнення відносин з державами ЦА, акцентуючи увагу на конкретних взаємовигідних проєктах, які становлять спільний інтерес, можуть зміцнити внутрішньорегіональну єдність, соціально-економічну стабільність і самодостатність держав регіону. Дотримання державами ЦА санкційного режиму, уведеного ЄС щодо Росії в контексті повномасштабного вторгнення в Україну, вірогідно, матиме тривалий характер. Нижчий рівень представництва Туркменістану (заступник глави уряду) на другому поспіль саміті може бути як наслідком чутливості процесу

транзиту влади між діючим Президентом С. Бердимухамедовим та главою Народної ради національних зборів Г. Бердимухамедовим, так і демонстрацією лояльності КНР і РФ. Подальший розвиток ініціатив ЄС у ЦА після завершення бойових дій в Україні відкриває потенційні можливості участі вітчизняних підприємств у спільних проєктах в аграрній, промисловій, інфраструктурній та енергетичній сферах; нарощуванні інформаційної присутності нашої держави в регіоні; активізації співпраці в транспортно-логістичній, військово-технічній і освітньо-культурній сферах (URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/druhyu-samit-lideriv-yes-tsentralna-aziya-perspektyvy>).

На відміну від Євросоюзу Китай почав проникнення в Центральну Азію ще наприкінці 1980-х років, уклавши з колишніми радянськими республіками угоди про розвиток економічного, науково-технічного та культурного співробітництва. Після розраду СРСР у першій половині 1990-х років китайські компанії активно освоювали сировинні, мінеральні та людські ресурси країн ЦА. Цьому сприяла слабкість державних структур країн регіону, які практично втратили контроль за зовнішньою торгівлею. Економічна міць, накопичена до кінця 1990-х років на тлі зниження російського впливу, дала можливість Китаю претендувати на лідерство в забезпеченні регіональної безпеки. Виходячи із цього, Китай узяв активну участь у створенні «Шанхайської п'ятірки», яка наприкінці 1990-х років трансформувалася в «Шанхайський форум», а після терактів у вересні 2001 р. у «Шанхайську організацію співробітництва» (ШОС). У рамках ШОС китайська сторона активно використовує два важливі елементи – безпеку та економіку, щоб витіснити РФ зі сфери військово-технічного співробітництва й не допустити домінування Заходу в економічній сфері регіону.

Серед п'ятох республік регіону головним об'єктом китайського активності є Казахстан. У 2005–2010 рр. Пекін значно збільшив свою частку в казахстанських нафтових компаніях. Після прийняття Програми розвитку атомної енергетики КНР на 2007–2020 роки ще одним важливим напрямом китайської політики в Казахстані стали спільні проєкти з видобутку урану. Крім того, відбувалося проникнення китайського капіталу в металургійну галузь Казахстану, щоб створити умови для безперебійного постачання її продукції до КНР. Задля цього Китаєм також активно інвестувалася гірничорудна промисловість Казахстану.

З метою розширення свого політичного впливу в Казахстані Пекін прийняв рішення проводити саміти, аналогічні євросоюзівським. У результаті, напередодні чергового саміту ЄС – Центральна Азія в травні 2023 р. у Пекіні відбувся перший саміт Китай – Центральна Азія. Президент Китаю Сі Цзінпін оприлюднив грандіозний план розвитку Центральної Азії – від будівництва інфраструктури до стимулювання торгівлі та переформатування безпекової сфери, узявши на себе нову роль лідера в регіоні, який традиційно був сферою впливу Росії. Зокрема, ішлося про

оновлення двосторонніх інвестиційних угод і збільшення обсягу транскордонних вантажних перевезень. Це, на думку Пекіну, заохотить фінансовані Китаєм підприємства в Центральній Азії створити більше робочих місць, побудувати склади та запустити спеціальне залізничне сполучення, спрямоване на просування туризму. Будівництво лінії D газопроводу Китай – Центральна Азія має бути прискорено. Було озвучено наміри збільшити торгівлю нафтою та газом, розвивати енергетичне співробітництво в промислових ланцюгах і посилювати співпрацю в галузі нової енергетики й мирного використання ядерної енергії. У довгостроковій перспективі Китай планує підтримати будівництво міжнародного транспортного коридору через Каспійське море та будівництво транспортних вузлів вантажних поїздів Китай – Європа (URL: <https://lb.ua/world/2023/05/19/556029sitszinpinoprilyudnivgrandioznyi.htm>).

За спостереженнями експертів НІСД, попри задекларовану координацію з РФ позицій щодо «питань регіонального масштабу», Китай намагається поступово зміцнити вплив у Центральній Азії, зокрема через інституціоналізацію багатосторонніх і двосторонніх відносин з державами регіону на тлі слабкості й токсичності Росії. Водночас поглиблення багатосторонньої співпраці з КНР може спричинити ризики системної залежності. Витіснення або маргіналізація Росії як провідного безпекового та геополітичного актора в ЦА істотно сприятиме її ізоляції й послабленню позицій на міжнародній арені, значно знизить можливості для продовження та розширення агресивної політики (URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/pershyu-samit-kytay-tsentralna-aziya-18-19-travnya-interesy-knr>). Таку позицію поділяє І. Куса з Інституту майбутнього. На його думку, саміт КНР – ЦА показав, що цей тренд – на послаблення домінування РФ та розмивання їхнього впливу – уже охоплює й ті сфери, у яких Росія традиційно грала найсильнішу роль: безпека, оборона, енергетика, політика (URL: <https://nv.ua/opinion/kitay-centralnaya-aziya-sammit-rossiya-teryayet-vliyanie-v-regione-poslednie-novosti-50326270.html>).

Отже, сьогодні ми спостерігаємо в центральноазіатських республіках дуже важливі трансформації. Відбувається заміна ролей провідних акторів у сфері безпеки та інвестування. Євросоюз посідає перше місце серед інвесторів і фінансових донорів пострадянських країн Центральної Азії. У загальному обсязі іноземних інвестицій на ЄС припадає 42 %, США – 14,2 %, РФ – 6 %, Китай – 3,7 % (URL: <https://www.rfi.fr/ru/центральная-азия/20230602-второй-саммит-евросоюз-центральная-азия-прошел-в-кыргызстане>). Водночас Пекін поступово витісняє РФ з безпекової сфери регіону. У сучасних умовах такий бінарний наступ на російські позиції об'єктивно вигідний для офіційного Києва. По-перше, частину ресурсів, які могли б використовуватися проти України, Москва вимушена спрямовувати на захист власної сфери впливу в ЦА. По-друге, поглиблення відносин у форматі ЄС – ЦА в перспективі може спростити для України доступ до

енергоносіїв регіону, а також розширити долю продукції вітчизняних виробників на місцевому ринку. По-третє, більш активне приєднання країн ЦА до санкційної політики, спрямованої проти Кремля, уже тепер здатне позитивно відбитися на результатах російсько-української війни.

Економічний ракурс

С. Кулицький, ст. наук. співроб. СІАЗ НБУВ

Зовнішня торгівля України за підсумками року повномасштабного воєнного вторгнення Росії

(Закінчення. Початок у № 10, 11)

Як зазначалося раніше, друге місце за обсягами в експорті українських товарів посідає продукція гірничо-металургійного комплексу. Водночас повномасштабна воєнна агресія Росії справляє свій пагубний вплив на український ГМК за кількома такими напрямками.

По-перше, на окупованих Росією територіях України опинився ряд потужних підприємств українського гірничо-металургійного комплексу. Зокрема, лише на металургійний комбінат «Азовсталь» і «Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча» до початку повномасштабного російського воєнного вторгнення припадало близько 40 % виробництва української сталі.

По-друге, на підконтрольних Україні територіях найгірша ситуація склалася для підприємств, які опинилися в зоні бойових дій або на прифронтових територіях. Серед них якраз потужні підприємства гірничо-металургійного комплексу. Наприклад, за словами генерального директора «Запоріжсталі» Р. Слободянюка, комбінат розташований за 40 км від фронту, а Запоріжжя регулярно зазнає російських обстрілів. «Хоча величезний комплекс обладнаний підземними укриттями, фахівці, що працюють у прокатному цеху, виплавляють метал або заливають сталь у мартенівські печі, не можуть залишити свої робочі місця. Як пояснюють працівники комбінату, виробництво має бути безперервним, якщо воно зупиниться, то може скластися небезпечна ситуація. Так, на початку бойових дій комбінат був змушений призупинити свою діяльність на 33 дні, чого не було із часів Другої світової війни. Повільнішими темпами робота відновилася у квітні 2022 р. Наразі комбінат працює на 70 % своєї потужності – на трьох доменних печах із чотирьох. На підприємстві працює 8 тис. осіб проти 10 тис. 15 місяців тому. Ще 1 тис. працівників призвали до армії» (URL: https://biz.censor.net/news/3420442/frantsuzke_vydannya_pokazalo_yak_zaporijstal_vyplavlyaye_stal_pid_zagrozoyu_voroyjyh_bombarduvan).

Водночас, за повідомленням ЗМІ, «США звільнили українську сталь від 25 % мита ще на один рік. Відповідне рішення ухвалив Президент США Д. Байден за поданням міністра торгівлі США Д. Раймондо». Крім того, «Президент США підтримав ініціативу Д. Раймондо й також звільнив від мит сталь з Європейського Союзу, яка виготовлена з української сировини». Оглядачі ЗМІ нагадують, що «ЄС разом з ухваленим 25 травня рішенням про продовження торговельних пільг для українського експорту також звільнив українську сталь від сплати антидемпінгових та захисних мит» (URL: https://biz.censor.net/news/3422150/ssha_skasuvaly_myta_na_ukrayinsku_stal_sc_he_na_rik). Такі дії наших західних партнерів розширюють потенційні можливості експорту продукції українського гірничо-металургійного комплексу, які були сильно обмежені через повномасштабну війну Росії.

Однак, по-третє, повномасштабна воєнна агресія Росії створила для українського гірничо-металургійного комплексу дуже великі проблеми з логістикою готової продукції. Зокрема, в об'єднанні підприємств «Укрметалургпром» нагадують, що «з початком війни через блокування морських портів помітно змінилася географія експорту: якщо раніше до країн ЄС Україна постачала близько третини продукції ГМК, то у 2022 р. – понад 60 %». Зокрема, згадуваний вище комбінат «Запоріжсталь» втратив ринки збуту в Азії, Північній Африці та Туреччині та був змушений переорієнтуватися на Європу, до якої легше дістатися суходелом. Загалом, з початку повномасштабного воєнного вторгнення Росії «перед компаніями вітчизняного ГМК гостро стояла проблема переналагодження ланцюжків поставок і впровадження нових логістичних маршрутів». Утім їм «багато в чому вдалося за 3–6 місяців перебудувати експортну логістику через європейські морські порти, українські порти на Дунаї та збільшити використання автотранспорту» (URL: <https://gmk.center/ua/posts/iak-rik-vijny-roznachyvsia-na-hmk-ukrainy-stan-ta-ryzyky-haluzi>).

Таким чином, повномасштабна воєнна агресія Росії змусила компанії українського ГМК повністю перебудувати логістику експорту своєї продукції. Це має вагомі негативні наслідки для конкурентоспроможності української металургійної продукції на міжнародних ринках і негативно позначається на фінансово-економічних показниках діяльності вітчизняних підприємств. Так, «згідно з результатами дослідження GМК Center (станом на листопад 2022 р.):

- вартість доставки української металургійної продукції до порту призначення збільшилася в середньому у 3–4 рази;
- середня відстань до порту відправки для українських експортерів збільшилася в 5 разів;
- українська металопродукція доставляється європейським покупцям залізницею в середньому за 18 днів.

Усі можливості для України збільшити виробництво та експорт продукції чорної металургії пов'язані з доступом до портів. Навіть під час

війни 60 % металургійної продукції з України доставляється кінцевим споживачам морським транспортом. Тому зростання завантаження та виробництва українських металургійних підприємств, перезапуск потужностей, що простоюють, зростання експорту можливі тільки в разі розблокування українських чорноморських портів» (URL: <https://gmk.center/ua/posts/iak-zminylasia-eksportna-lohistryka-kompanij-hmk-u-2022-rotsi>).

Дійсно, блокування українських портів не дає змоги підприємствам вітчизняного ГМК належним чином диверсифікувати географію експорту своєї продукції по різних міжнародних ринках. Тому вони зосереджують свої зусилля в основному на європейському ринку. Причому можливості подальшого нарощування експорту продукції українського гірничо-металургійного комплексу у Європі вельми ускладнені. Однак досягнення угоди щодо експорту продукції українського ГМК за методом «Чорноморської зернової ініціативи» є малоімовірним (Детальніше див.: Україна: події, факти, коментарі. 2023. № 8, 9).

Хоча, як зазначають ЗМІ, посилаючись на «високопоставлене джерело в уряді», «Україна розгляне можливість дозволити транзит російського аміаку через свою територію на експорт за умови, що чорноморська зернова угода буде розширена, щоб включити більше українських портів і ширший спектр товарів» (URL: https://biz.censor.net/news/3421744/ukrayina_moje_vidnovyty_tranzyt_rosiyiskogo_amiaku_v_obmin_na_garantiyi_dlya_zernovoyi_ugody).

Однак, як наголошують оглядачі ЗМІ, «відновлення роботи аміакопроводу в умовах війни пов'язано з величезними ризиками безпеки. Аміак – дуже отруйна речовина. Пошкодження труби внаслідок ракетного удару може призвести до екологічної катастрофи. У травні під час обстрілу в районі Бахмуту було пошкоджено аміакопровід. За офіційними даними, унаслідок витоків утворилася хімічна хмара із зоною ураження радіусом приблизно 4 км. Такий викид стався з аміакопроводу, що не працює. Якби газ там перебував під тиском, наслідки були б набагато важчими» (URL: <https://thepage.ua/ua/economy/tranzit-rosijskogo-amiaku-cherez-ukrayinu>).

Як відомо, аміакопровід «Тольятті – Одеса» входить з Росії на територію України в Харківській області в районі Куп'янська й далі проходить до Одеси через Харківську, Дніпропетровську, Херсонську, Миколаївську та Одеську області. При цьому треба враховувати, що траса аміакопроводу проходить неподалік Куп'янська (на Харківщині), за 25 км – від Дніпра, за 25 км – від Запоріжжя, за 25 км – від Кривого Рогу, за 20 км – від Миколаєва і 30 км – від Одеси. Тобто аміакопровід «Тольятті – Одеса» протягом 1021 км проходить по території України вздовж усієї нинішньої лінії українсько-російського фронту по ближніх тилах української оборони, через які здійснюється її діяльність з відбиття російської агресії. Тому російські війська можуть завдавати авіаційно-ракетних ударів по всій трасі цього аміакопроводу. Через велику протяжність аміакопроводу на території

України та за наявних можливостей сучасної військової техніки підірвати цей аміакопровід у кількох місцях одночасно цілком можливо. Координати проходження траси аміакопроводу росіянам добре відомі. До того ж глибина залягання (1,4 м) і товщина труб (8 мм), навіть за наявності автоматичних кранів через кожні 5 км, недостатні для захисту від сучасної зброї (URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BC%D1%96%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4>).

Утім, як повідомив начальник Харківської ОВА О. Синегубов, 5 червня цього року «близько 21:00 в с. Западне Куп'янського району внаслідок ворожого обстрілу відбулася розгерметизація аміакопроводу. У момент удару аміакопровід був перекритий, у трубі залишалися технологічні залишки. Від влучання спрацювала запірна аварійна арматура, витік аміаку стався на ділянці довжиною 2,3 км. Додаткового витіку аміаку із суміжних секцій немає». Також він зазначив, що станом на ранок 6 червня «по передмістю Куп'янська та прилеглих селах аміаку в повітрі не зафіксовано. Біля Масютівки концентрація аміаку не перевищує гранично допустимої норми. Спостереження тривають. Національна поліція та ДСНС інформують населення щодо дій у разі перевищення концентрації аміаку в повітрі» (URL: https://censor.net/ua/news/3422897/kontsentratsiya_amiaku_na_kupyanschyni_ne_perevyschuye_dopustymu_normu_vorog_prodovjuye_obstrilyuvaty).

У разі ж заповнення трубопроводу «Тольятті – Одеса» аміаком, який транспортуватиметься територією України, у результаті цих ударів аміакопровід буде пошкоджено. Унаслідок цього на територіях розміщення української оборони сформується отруйні хмари газоподібного аміаку. Їх поширення призведе до надзвичайно тяжких, часто летальних наслідків для військовослужбовців і цивільного населення України.

Те, що Росія не дотримується своїх міжнародних зобов'язань у відносинах з Україною (і не тільки) та ігнорує загрозу глобальних катастроф задля досягнення своїх цілей, добре відомо. Свідченням цього є ставлення Росії до своїх міжнародних зобов'язань за Будапештським меморандумом та окупація Запорізької атомної електростанції, яка створює загрозу глобальної екологічної катастрофи; підлив греблі Каховської ГЕС соціальну й екологічну катастрофи започаткував.

Тому в контексті зазначених загроз використання аміакопроводу «Тольятті – Одеса» для транзиту російського аміаку на експорт через територію України нині неприпустиме. На це вказують й експерти в ЗМІ (URL: <https://thepage.ua/ua/economy/tranzit-rosijskogo-amiaku-cherez-ukrayinu>).

До речі, дефіцит водних ресурсів, що виник через підлив російським агресором греблі Каховської ГЕС, уже призводить до скорочення виробництва продукції українського гірничо-металургійного комплексу. Зокрема, металургійний комбінат «АрселорМіттал Кривий Ріг» призупинив виплавку сталі і виробництво прокату, щоб зменшити споживання води за нинішніх критичних умов. «У роботі залишаються тільки доменне та

коксхімічне виробництва, а також гірничо-збагачувальний комбінат. Водночас логістично-сировинний ланцюжок компанії працює стабільно, оскільки зобов'язання перед клієнтами залишаються незмінним пріоритетом. Усі замовлення буде виконано в повному обсязі для уникнення будь-яких незручностей». Про це повідомила пресслужба компанії. Також ділові ЗМІ повідомили про те, що «Нікопольський завод феросплавів знижує обсяги виробництва продукції через необхідність скорочувати споживання води для виробничого процесу внаслідок підриву військами РФ Каховської гідроелектростанції».

Таким чином, підрив російськими військами Каховської ГЕС цілком може призвести до зменшення обсягів експорту металургійної продукції проти того обсягу, на який розраховували українські гірничо-металургійні компанії у 2023 р.

Загалом же, як свідчить проведений вище аналіз, можливості збільшення обсягів зовнішньоторговельного обороту України й насамперед збільшення обсягів експорту українських товарів стримуються саме через обмеження логістичного характеру. Адже, як наголошують фахівці, у мирні часи близько 90 % вітчизняної експортної продукції проходило через українські порти. Основні обсяги забезпечували агропромисловий і гірничо-металургійний комплекси, вони ж приносили найбільше надходжень до державного бюджету (URL: https://cfts.org.ua/articles/vyyti_na_sushu_kak_obespechit_vyvoz_eksporta_v_usloviyakh_blokady_portov_1892/130126).

Але через повномасштабну воєнну агресію Росії спочатку роботу всіх морських портів України було заблоковано, потім у рамках «Чорноморської зернової ініціативи» було обмежено відновлено роботу портів «Одеса», «Чорноморськ» і «Південний» для експорту вітчизняного зерна. Робота цього «зернового коридору» серйозно послабила проблему логістики експорту українських аграрно-продовольчих товарів, але не зняла його з порядку денного в цілому. До того ж, як зазначалося раніше, через деструктивну позицію Росії зберігається загроза припинення функціонування «Чорноморської зернової ініціативи».

Тому проблеми логістики експорту українських товарів залишаються актуальними й надалі. У спеціалізованих ЗМІ зазначається, що з початком повномасштабного російського воєнного вторгнення «швидко стало зрозуміло, що ні українська, ні європейська залізнична інфраструктура не були готові до прийняття та обробки наявного обсягу вантажів з України». «Усі без винятку зіткнулися з проблемою обмеженої пропускної спроможності європейських портів. Порти були не готові до багаторазового збільшення попиту, портова та залізнична інфраструктури не справлялися з напливом вантажів», – пояснює директор з логістики «АрселорМіттал Кривий Ріг» А. Мягков. Загалом з України «залізничні перевезення можливі через 13 залізничних прикордонних переходів з країнами Європи: Польщею, Словаччиною, Угорщиною, Румунією та через Молдову до Румунії. Обсяг

залізничних вантажоперевезень між Україною та Польщею минулого року зріс на 36,7 % р/р. – до 16,9 млн т вантажів, а між Україною та Румунією – майже вдвічі, до 3,3 млн т» (URL: <https://gmk.center/ua/posts/iak-zminylasia-eksportna-lohistryka-kompanij-hmk-u-2022-rotsi>).

Зважаючи на ці проблеми, згідно з повідомленнями ЗМІ, в останні місяці 2022 р. «український бізнес активно почав просувати ідею будівництва залізниці з широкою колією територією Польщі від українського кордону в напрямку портів Клайпеда та Гданськ. Зокрема, у жовтні 2022 р. Всеукраїнська аграрна рада разом з іншими учасниками Всеукраїнського аграрного форуму звернулася до Президента Польщі А. Дуди та Прем'єр-міністра сусідньої країни М. Моравецького щодо можливості прокладання залізниці стандарту 1520 мм територією Польщі. На підтримку цього проекту виступила і Європейська бізнес-асоціація. Аграрії і ЄБА вважають, що залізниця до польських і литовських портів може бути реалізована як шляхом реконструкції існуючої залізничної мережі та будівництва комбінованої колії, так і будівництва окремої залізничної гілки».

Тодішній голова «Укрзалізниці» О. Камишін таку ідею прокоментував таким чином: «ЄС навіть не розглядатиме таку пропозицію з безпекової точки зору. Особливо в такий час, як зараз, адже широка колія – це стандарт РФ. Та і з точки зору економіки на будівництво такої колії пішло б шість-сім років, тому такий проєкт на сьогодні не є актуальним». Фахівці зазначають, що «Польща більше буде налаштована на з'єднання з українською залізничною мережею колією європейського стандарту 1435 мм, за прикладом того, як це робиться з країнами Балтії. Підтвердженням такого підходу можна вважати те, що Єврокомісія ініціювала розроблення попереднього ТЕО розширення залізничної мережі європейського стандарту на Україну й Молдову». За словами директора Офісу з міжнародних проєктів АТ «Укрзалізниця» В. Шемаєва, «оцінюватиметься можливість прокладання колії стандарту 1435 мм територією України й Молдови за умовним коридором Краків – Мостиська2 – Львів – Вадул-Сірет – Кишинів».

На початку вересня 2022 р. Міністерство аграрної політики та продовольства України, Міністерство інфраструктури України, Міністерство сільського господарства та розвитку села Республіки Польща, а також Міністерство інфраструктури Республіки Польща уклали чотиристоронній Меморандум щодо проєкту з будівництва транскордонного трубопроводу, через який транспортуватиметься українська рослинна олія до польського порту Гданськ. Довжина його має становити 600 км, прокласти його хотіли б від Ягодина.

Проте, як зазначається в ЗМІ, «аналітики сумніваються як у термінах реалізації, через те що побідні проєкти у Європі потребують тривалих узгоджень, так і в доцільності самого проєкту». «З погляду затребуваності все залежить від роботи “зернового коридору”. Поки відвантаження морем здійснюються, гострої потреби в трубопроводі немає. Хоча як

альтернативний канал поставки – цілком робоче розв’язання логістичних проблем», – зазначають в АПК-інформ. Також великі експортери олії, до яких звертався кореспондент Центру транспортних стратегій, «не змогли прокоментувати доцільність такого будівництва. Разом з тим у приватних розмовах деякі учасники ринку зазначили, що будівництво такого олійного трубопроводу технологічно є досить складним, проєкт потребує кропіткого опрацювання й невідомо, чи окупиться він у майбутньому» (URL: https://cfts.org.ua/articles/prozhekti_rozbudovi_chi_vsi_zayavleni_infrastrukturni_investproekti_diysno_potribni_ukrani_1935/133524).

Загалом, як зазначають ЗМІ, посиляючись на експертні оцінки, існує дуже мала ймовірність того, що згадані вище капіталомісткі проєкти з прокладання колії стандарту 1435 мм територією України й Молдови та будівництво транскордонного трубопроводу для транспортування української рослинної олії до польського порту Гданськ реалізовуватимуться найближчим часом. Тим більше що публічних повідомлень про якісь подальші кроки щодо реалізації цих проєктів не було. Хоча це не означає, що не реалізовуватимуться менш капіталомісткі проєкти, спрямовані на покращення логістики експортно-імпортних операцій. Наприклад, АТ «Укрзалізниця» почала транспортувати вантажі через новий залізничний пункт пропуску з Молдовою – «Серпневе-1 – Басарабська», введений в експлуатацію 25 березня цього року на ділянці колій Березине – Басарабська. Також АТ «Укрзалізниця» візьме участь у проєкті відновлення залізничного коридору протяжністю понад 400 км на території Молдови, що реалізується, зокрема, для збільшення експорту аграрної продукції з України. Цей проєкт реалізують у межах ініціативи «Шляхи солідарності» за підтримки Єврокомісії, він передбачає виконання робіт на маршруті Валчінет – Окніца – Бельці – Унгень – Кишинів – Каїнари протяжністю понад 400 км. Фінансування надають партнери та міжнародні фінансові установи. Завершити роботи на ділянці планується до кінця 2024 р. (URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/913735.html>).

Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України у 2023 р. планує розпочати другий етап днопоглиблення гирла Бистре Дунайського портового кластеру до 7,2 м. У середині лютого 2023 р. осадка гирла Бистре Дунайського портового кластера вже була збільшена до 6,5 м. ЗМІ нагадують, що на початку повномасштабного російського воєнного вторгнення максимальна осадка гирла Бистре становила лише 3,9 м. Днопоглиблення забезпечило більш ефективне та безпечне судноплавство між Чорним морем і р. Дунай, а також збільшило вантажопотік через дунайські порти. Обсяги перевалки вантажів українськими портами Дунаю до кінця 2023 р., за очікуваннями віцепрем’єр-міністра розвитку громад, територій та інфраструктури України О. Кубракова, зростуть щонайменше до 20 млн т порівняно з 16 млн т у попередньому році. Це на 25 % більше порівняно з 2022 р. і втричі більше довоєнного рівня (URL:

<https://gmk.center/ua/news/ukraina-rozpochne-drugij-etap-dnopogliblennya-girla-bistre>).

Таке збільшення пропускної спроможності українських портів на Дунаї буде вельми доречним у контексті заяви пресекретаря президента РФ Пєскова від 17 червня цього року, що шансів на продовження «зернової угоди» немає. За його словами, Москва не бачить підстав для її продовження, оскільки нині не враховуються її інтереси, пов'язані із цією угодою (URL: <https://www.interfax.ru/russia/906940>).

Певною мірою покращити логістику українських експортно-імпортних операцій можуть і деякі організаційні заходи, які не потребують додаткових інвестицій, принаймні значних. Наприклад, на початку травня цього року Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури ухвалило рішення тимчасово призупинити вимогу щодо наявності дозволів для польських перевізників, які здійснюють перевезення до України з будь-якої країни Європейського Союзу. Це допомогло вирішити ситуацію з блокуванням пункту пропуску «Ягодин – Дорогуськ» з боку польських перевізників і задовольнити одну з ключових претензій страйкарів – накладання штрафів за відсутність дозволів для перевезень до України з третіх країн ЄС. До того ж «відповідно до Угоди між Україною та Європейським Союзом про вантажні перевезення двосторонні та транзитні перевезення не підпадають під вимогу отримання дозволів» (URL: https://biz.censor.net/news/3416917/v_uryadi_znayishly_rishennya_dlya_rozbloku_vannya_nayibilshogo_punktu_propusku_z_polscheyu_kubrakov).

Як свідчить аналіз наведеної вище інформації, вагомим підстав розраховувати на радикальне поліпшення логістичних умов здійснення експортно-імпортних операцій української зовнішньої торгівлі, принаймні до кінця поточного року, немає. Тому одним з доцільних напрямів удосконалення української зовнішньої торгівлі й особливо експортних операцій повинно бути зменшення вантажомісткості відповідних транспортних потоків. Тобто доцільно сприяти розвитку саме менш вантажомісткого вітчизняного експорту. Зокрема, вигідним у цьому контексті є виробництво товарів на експорт з давальницької сировини. Це стосується, наприклад, пошиття українськими підприємствами легкої промисловості відповідних виробів на замовлення іноземних компаній з матеріалів, наданих замовником. Однак повномасштабна воєнна агресія Росії справляє негативний вплив на потенційних замовників послуг українських підприємств. У результаті у 2022 р. зазначені послуги з перероблення давальницької сировини в експортні товари скоротилися, порівняно з 2021 р., на 40 %. У січні – квітні 2023 р., порівняно з аналогічним періодом минулого року, ситуація в цьому плані істотно не змінилася. Крім того, питома вага продукції легкої промисловості в сукупному обсязі експорту українських товарів була відносно невеликою як до початку повномасштабного воєнного вторгнення Росії в Україну, так і надалі.

Тому, враховуючи величезне значення продукції агропромислового та гірничо-металургійного комплексів у формуванні українського експорту, очікувати на швидке розв'язання проблеми радикального зниження вантажомісткого вітчизняного експорту не варто. Отже, у короткотерміновій перспективі саме висока вантажомісткість нинішнього українського експорту обмежуватиме збільшення його обсягів.

Водночас варто згадати, що ще наприкінці зими 2023 р., коли спинилася осінньо-зимова хвиля російських дронowo-ракетних атак на вітчизняну енергетичну інфраструктуру, у ЗМІ висловлювалися експертні оцінки щодо перспектив цього річного експорту української електроенергії до європейських країн. Ішлося не про періодичні стабілізаційні перетоки електроенергії між Україною та сусідніми державами, а саме про усталений експорт певних обсягів електроенергії з України. Згодом фахівці почали публічно ставити під сумнів можливість експорту обсягів електроенергії з України у 2023 р., обґрунтовуючи це необхідністю проведення певних будівельно-ремонтних робіт на відповідних об'єктах у зв'язку з вірогідністю подальших російських обстрілів енергетичної інфраструктури України. Однак ще перед підривом греблі Каховської ГЕС, за повідомленням оператора електромережі «Укренерго», Україна як експортувала, так й імпортувала електроенергію. Вночі, зранку та частково вдень здійснювався експорт електроенергії до Польщі. У денні години тривав імпорт зі Словаччини. Увечері як імпорт, так і експорт був відсутній (URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2023/06/5/700810>).

Однак, як повідомив міністр енергетики України Г. Галущенко під час засідання Міжнародної консультативної ради високого рівня, «підриг Каховської ГЕС позначиться на рівні води на інших українських гідроелектростанціях, це може спричинити дисбаланс в енергосистемі. Попри те, що станція після окупації не видавала електроенергії в систему, прорив порушив цілісність усього гідровузла. Тому наразі є ризик, що гідроенергетика, яка балансувала українську енергосистему, не зможе працювати на необхідну потужність». Г. Галущенко додав, що Україна розраховує на підтримку партнерів та збільшення пропускних спроможностей для нарощування імпорту електроенергії до 2 ГВт (URL: https://censor.net/ua/news/3423059/pidryv_kahovskoyi_ges_moje_sprychynyty_d_ysbalans_v_energosityemi_minenergo). Таким чином, після руйнації російськими окупантами греблі Каховської ГЕС питання перспектив цього річного експорту української електроенергії до європейських країн можна вважати знятим з порядку денного.

Враховуючи логістичні проблеми зовнішньої торгівлі України та потреби в збільшенні виручки від експортних операцій, надзвичайно важливим для розвитку вітчизняної економіки є експорт українських комп'ютерних послуг. На жаль, як наголошують спеціалізовані професійні ЗМІ, «відповідно до даних Нацбанку, обсяг ІТ-експорту з України у квітні

знизився на 10,2 %. Бюджет отримав 539 млн дол., але це на 61 млн дол. менше, ніж у березні 2023 р. Минулоріч у квітні експортна виручка ІТ-послуг принесла 578 млн дол. Загалом за чотири місяці 2023 р. (січень – квітень) виручка від експорту ІТ-послуг становить понад 2,2 млрд дол. Минулоріч цей показник (січень – квітень) був на 14 % більшим, у доларовому еквіваленті ця різниця становить 363 млн дол.» (URL: <https://dou.ua/lenta/news/it-export-april/?from=fpnews>). При цьому збільшився імпорт комп'ютерних послуг в Україну. За січень – квітень 2023 р., порівняно з аналогічним періодом 2022 р., обсяг імпорту комп'ютерних послуг зріс на 56 % – до 249 млн проти 160 млн дол.

Такі зміни в здійсненні експортно-імпортних операцій з надання комп'ютерних послуг українськими суб'єктами підприємництва певною мірою пов'язані з їх релокацією з України в інші країни, в основному європейські, через розв'язану Росією повномасштабну війну проти нашої держави. Як підкреслює керівник дослідницького департаменту Львівського ІТ-кластера Я. Возняк, «відкриття офісів за кордоном – це диверсифікація ризиків і відповідь на повномасштабне вторгнення зокрема. Компанії хочуть бути впевнені, що їхні фахівці в безпеці. Іноземний клієнт – у тому, що його проєкт буде виконано вчасно, команда буде на зв'язку». Як наголошує виконавчий директор Асоціації ІТ Україна К. Васюк, наразі у вітчизняному ІТ спостерігається стан так званого «флету» показників. Тобто зростання зупинилося, а істотне падіння ще не почалося. За його словами, одним з головних факторів, який наразі негативно впливає на стан експорту, є складність із бронюванням від мобілізації ключових ІТ-фахівців (URL: https://biz.censor.net/resonance/3421694/inozemtsi_boyatsya_scho_proyekty_ne_budut_vykonani_chomu_ukrayinski_itkompaniyi_pereyijdjajut_v_inshi).

Однак для порівняння статистичних даних за січень – квітень 2023 р. і 2022 р. треба зробити деякі зауваження. Минулого року значне скорочення експорту комп'ютерних послуг відбулося на початку повномасштабної воєнної агресії Росії. У березні 2022 р. експорт комп'ютерних послуг з України зменшився порівняно з лютим 2022 р. на 37,9 %. Однак у подальшому щомісячні обсяги експорту комп'ютерних послуг з України коливалися в основному в межах 521–601 млн дол. США. Динаміка щомісячних показників експорту комп'ютерних послуг з України у січні – квітні 2023 р. цілком вписується в цей же діапазон величин.

Таким чином, можна зробити висновок, що українські підприємці в основному реорганізували та стабілізували свою діяльність з експорту комп'ютерних послуг. Щомісячні ж коливання обсягів експорту комп'ютерних послуг є результатом технології й організації їх надання замовникам. Говорити ж про фатальну загрозу подальшого усталеного скорочення обсягів експорту комп'ютерних послуг з України вагомим підстав поки немає. Хоча й очікувати на їх помітне зростання – теж.

Під впливом повномасштабної воєнної російської агресії відбулися істотні зміни в українській зовнішній торгівлі транспортними послугами, які були пов'язані насамперед зі скороченням транспортних потоків у/через Україну з Росії та Білорусі. У результаті обсяги експорту всіх видів транспортних послуг Україною у 2022 р., порівняно з 2021 р., скоротилися на 28,3 %, а обсяги імпорту всіх видів транспортних послуг – на 30,2 %. Дещо менше скорочення обсягів експорту транспортних послуг, ніж їх імпорту, у 2022 р. було пов'язано зі збереженням певної частини експорту послуг з транспортування російських вуглеводнів до деяких країн Європи.

Загалом протягом 2022 р. відбулася певна стабілізація мережі міжнародних транспортних потоків України. У результаті обсяги експорту всіх видів транспортних послуг Україною за січень – квітень 2023 р., порівняно з аналогічним періодом 2022 р., навіть зросли на 2,3 %, тоді як обсяги імпорту всіх видів транспортних послуг збільшилися на 40,3 %. Значно вищі темпи зростання імпорту транспортних послуг в Україну порівняно з їх експортом обумовлені інтенсифікацією вантажопотоків з іноземних держав в Україну за участі іноземних перевізників. Зокрема, через регулярне блокування Росією роботи «Чорноморської зернової ініціативи» за січень – квітень 2023 р., порівняно з аналогічним періодом 2022 р., зросли витрати на транспортування експортних партій українського зерна. Як наслідок, обсяги імпорту послуг морського вантажного транспорту Україною збільшилися в цей період на 36,6 %.

Разом з тим не варто забувати й про потребу в моніторингу ситуації з міждержавними автоперевезеннями для узгодження інтересів вітчизняних та іноземних автоперевізників. Як свідчить уже набутий досвід, це вкрай важливо для безперебійного функціонування експортно-імпортних товаропотоків через кордон України.

У підсумку зазначимо, що стан зовнішньої торгівлі України у 2023 р. мав тенденцію до деякого покращення. Як зазначалося на початку цієї праці, за даними Держстату України, у 2022 р., порівняно з 2021 р., обсяги експорту українських товарів у грошовому обчисленні скоротилися на 35,1 %, а обсяги імпорту товарів в Україну за цей же період зменшилися на 24,1 %. Утім, згідно з даними Державної митної служби України, за січень – травень 2023 р., порівняно з аналогічним періодом 2022 р., обсяги експорту українських товарів у грошовому обчисленні скоротилися на 16 %, а обсяги імпорту товарів в Україну за цей же період зросли на 23 %. Хоча при цьому варто пам'ятати, що з активізацією бойових дій на російсько-українському фронті, імовірним виходом Росії з «Чорноморської зернової ініціативи» та вірогідною появою інших дестабілізуючих чинників, умови, відповідно, і показники української зовнішньої торгівлі цього року можуть погіршитися. Зокрема, про таку перспективу йдеться в згадуваній вище заяві пресекретаря президента РФ Д. Пескова від 17 червня про те, що шансів на продовження «зернової угоди» немає *(При підготовці цієї праці було використано*

інформацію з таких джерел: Національний банк України. Офіційне інтернет-представництво (<http://www.bank.gov.ua>); Державна митна служба України (<https://customs.gov.ua>); Державна служба статистики України (<http://www.ukrstat.gov.ua>); Аміакопровід Тольятті – Одеса (<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BC%D1%96%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4>); Голос Америки (<https://ukrainian.voanews.com>). – 2023. – 12.05; Дзеркало тижня (<https://zn.ua/ukr>). – 2023. – 20.03; Економічна правда (<https://www.epravda.com.ua>). – 2023. – 5.06; Європейська правда (<https://www.eurointegration.com.ua>). – 2023. – 2, 5, 12, 19, 25.05; 5.06; Інтерфакс-Україна (<http://interfax.com.ua>). – 2023. – 4, 24.04; 12, 15, 19, 24, 31.05; 1.06; Інтерфакс (<https://www.interfax.ru>). – 2023. – 25.05; 17.06; Liga.net (<https://www.liga.net>). – 2023. – 4.04; НВ (<http://nv.ua>). – 2023. – 11.04; 27.05; Укрінформ (<https://www.ukrinform.ua>). – 2023. – 11, 24, 26.04; 9.06; УНІАН (<https://www.unian.ua>). – 2023. – 19, 26.05; Цензор.net (<https://censor.net.ua>). – 2023. – 16.02; 7, 25, 29.04; 8, 21, 24, 30, 31.05; 1, 2, 5, 6, 11.06; Центр транспортних стратегій (<https://cfts.org.ua>). – 2022. – 14.04; 10, 30.11; Agronews.ua (<https://agronews.ua>). – 2023. – 7, 17.05; Deutsche Welle (<http://dw.com>). – 2023. – 1.04; DOU.ua (<https://dou.ua>). 2023. – 1.06; European Commission (https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_3059); Forbes Україна (<https://forbes.ua>). – 2022. – 25.07; GMK Center (<https://gmk.center/ua>). – 2023. – 30.05; 6, 8.06; The Page (<https://thepage.ua>). – 2022. – 15.12).

Наука – суспільству

Основні напрями діяльності НАН України

Під головуванням президента НАН України академіка А. Загороднього 14 червня 2023 р. відбулося чергове засідання Президії НАН України.

Під час засідання було заслухано дві доповіді.

З доповіддю «Фундаментальні та прикладні аспекти розвитку сучасної біоколоїдної хімії» виступив директор Інституту біоколоїдної хімії ім. Ф. Д. Овчаренка НАН України доктор технічних наук В. Прокопенко.

Він поінформував про результати досліджень науковців інституту, які стали базовими для створення перспективного технологічного напрямку – колоїдної біотехнології, знайшли застосування в різних галузях – екології, біогеохімії, матеріалознавстві, наномедицині, ветеринарії тощо,

забезпечивши розроблення певних інноваційних технологічних рішень, методів, методик і матеріалів.

В обговоренні доповіді виступили голова ради директорів об'єднання «Укркольормет» доктор технічних наук С. Грищенко, заступник директора Інституту ветеринарної медицини Національної академії аграрних наук доктор ветеринарних наук А. Меженський та академік-секретар Відділення хімії НАН України академік М. Картель.

Далі з доповіддю «Наукові основи створення інноваційних вітчизняних лікарських засобів» виступила доктор фармацевтичних наук Л. Кучеренко.

Вона поінформувала про результати плідної співпраці установ НАН України та фахівців ТОВ «Науково-виробниче об'єднання “Фарматрон”» Запорізького державного медико-фармацевтичного університету в галузі медицини та фармації.

В обговоренні доповіді виступили керівник дослідного центру АТ «Галичфарм» І. Гнатів, директор з реєстрації ПАТ «Лекхім» С. Вісич, завідувач кафедри Запорізького державного медико-фармацевтичного університету доктор біологічних наук І. Беленічев, директор ДП «Український науковий фармакопейний центр якості лікарських засобів» доктор хімічних наук О. Гризодуб і голова Північно-Східного наукового центру НАН і МОН України академік НАН України В. Семиноженко.

Насамкінець було розглянуто декілька кадрових і поточних питань *(Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 14.06).*

Національна академія наук не залишилася осторонь трагедії на Каховській ГЕС та вже 6 червня відповідним розпорядженням Президії НАН України створила робочу групу з аналізу наслідків руйнування греблі Каховської ГЕС і розробки пропозицій для їх мінімізації, яку очолив віцепрезидент НАН України академік НАН України В. Богданов.

Перше засідання робочої групи відбулося 7 червня в приміщенні Президії НАН України. У ньому взяли участь провідні фахівці ряду науково-дослідних установ, а саме: Українського гідрометеорологічного інституту ДСНС та НАН України, Інституту гідробіології НАН України, Інституту проблем безпеки атомних електростанцій НАН України, Інституту проблем математичних машин і систем НАН України, Інституту фізики високих енергій і ядерної фізики Національного наукового центру «Харківський фізико-технічний інститут», Інституту електрофізики і радіаційних технологій НАН України, Державної установи «Інститут економіки та прогнозування НАН України», Інституту археології НАН України, Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», Державної наукової установи «Центр проблем

морської геології, геоекології та осадового рудоутворення НАН України», Інституту електродинаміки НАН України.

Голова робочої групи академік НАН України В. Богданов відкрив засідання й окреслив основні завдання, що стоять перед робочою групою:

- моделювання наслідків підтоплення територій і встановлення зон, які можуть зазнати найбільш негативного впливу;

- аналіз потенційних наслідків для Запорізької АЕС, зокрема оцінювання впливу на її інфраструктуру й безпеку експлуатації;

- оцінювання екологічних наслідків, включаючи вплив на біорізноманіття, водні ресурси та екосистеми;

- аналіз соціо-економічних наслідків, зокрема збитків, пов'язаних з енергетичними втратами, відновленням інфраструктури, а також соціо-економічним впливом на регіон;

- оцінювання наслідків руйнування дамби Каховської ГЕС для історичних й археологічних пам'яток України, що розташовані в регіоні.

Під час засідання також виступили директор Українського гідрометеорологічного інституту ДСНС та НАН України член-кореспондент НАН України В. Осадчий, завідувач відділення Інституту проблем безпеки атомних електростанцій НАН України В. Борисенко, завідувач відділу екогідрології Інституту гідробіології НАН України С. Дубняк, провідний науковий співробітник Інституту археології НАН України І. Сапожніков, завідувач відділу Державної установи «Інститут економіки та прогнозування НАН України» О. Никифорок, директор Інституту фізики високих енергій і ядерної фізики Національного наукового центру «Харківський фізико-технічний інститут» Г. Коваленко, директор Державної наукової установи «Центр проблем морської геології, геоекології та осадового рудоутворення НАН України» член-кореспондент НАН України В. Ємельянов, директор Інституту електрофізики і радіаційних технологій НАН України В. Литвиненко. Під час обговорення також було дано попередню оцінку стану става-охолоджувача Запорізької АЕС, зауважено про можливу небезпеку зміни хімічного складу води та розвитку корозійних процесів у засобах доставки води споживачам; наголошено на катастрофічності наслідків теракту для біоресурсів нижньої течії Дніпра і втраті наявної екосистеми; зауважено, що в зоні катастрофи розташовано ряд археологічних пам'яток Епохи бронзи, античного часу та Козацької доби, що можуть бути повністю втрачені; наголошено на тому, що збитки від теракту для електроенергетичної галузі, сільського господарства, рибного господарства й судноплавства треба оцінювати комплексно і в довготривалій перспективі; вказано на небезпеку перенесення радіонуклідів, пестицидів і важких металів, що були накопичені в донних відкладах Каховського водосховища, а також високу ймовірність зсувів, абразій та інших геологічних процесів, що можуть розвинути внаслідок руйнування дамби. За підсумками засідання прийнято рішення про забезпечення робочою групою регулярного подання

інформації щодо оцінки стану підтоплення територій унаслідок руйнування греблі Каховської ГЕС і пропозицій щодо мінімізації негативних наслідків для населення, навколишнього середовища та економіки України до Президії НАН України, Ради національної безпеки і оборони та Оперативного штабу (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 14.06*).

Візит керівництва Національної академії наук України до Інституту гідробіології НАН України відбувся 6 червня 2023 р.

Інститут відвідали президент НАН України академік НАН України А. Загородній, віцепрезиденти НАН України академіки НАН України В. Богданов, В. Кошечко, С. Пирожков, а також академік-секретар Відділення загальної біології НАН України академік НАН України В. Радченко.

Відбулося розширене засідання Вченої ради Інституту за участі керівництва НАН України, на якому директор інституту член-кореспондент НАН України С. Афанасьєв виступив з доповіддю «Інститут гідробіології НАН України – досягнення та проблеми».

Далі відбулося обговорення доповіді та було задано питання доповідачу, а також керівництву НАН України.

У рамках візиту президент НАН України академік НАН України А. Загородній разом з іншими гостями відвідав ряд наукових підрозділів інституту та познайомився з їхньою роботою.

Зокрема, гості побували в Центрі колективного користування унікальними науковими приладами «Гідроекологічний аналітичний центр» (керівник – кандидат біологічних наук І. Коновець), де проводяться дослідження з виявлення у воді основних забруднюючих речовин за допомогою автоматизованого рідинного хромато-мас-спектрометра Agilent 1200 SL/DAD/FD/MSD 6130. Цей прилад дає змогу проводити визначення якісного й кількісного вмісту полярних нелетких термолабільних і термостабільних органічних сполук. Ідеться про фармацевтичні препарати, фізіологічно активні речовини, водорозчинні пестициди, поліароматичні вуглеводні, харчові домішки, деякі компоненти продуктів харчування, а також інші токсиканти й сполуки органічного походження.

У відділі водної радіоекології завідуючий відділом член-кореспондент НАН України Д. Гудков познайомив відвідувачів з унікальними приладами для визначення вмісту радіонуклідів у воді, донних відкладах і водних організмах. Дослідження відділу спрямовано на вивчення фізико-хімічних основ міграції й трансформації радіонуклідів у водних екосистемах, а також біологічної дії на гідробіонтів тривалого іонізуючого опромінення. Зокрема, проводяться фундаментальні дослідження особливостей накопичення та перерозподілу основних дозоутворювальних радіонуклідів форм в

абіотичних і біотичних компонентах прісноводних екосистем за різних гідрохімічних, гідрологічних та гідробіологічних умов водного середовища, а також виконується оцінка радіаційно-індукованих цитогенетичних і соматичних порушень у гідробіонтів в умовах хронічного впливу малих доз у природних водоймах і за гострого експериментального опромінення. Серед важливих прикладних результатів відділу – дослідження основних джерел надходження, міграційної здатності техногенних тривалоіснуючих радіонуклідів у компонентах прісноводних екосистем, а також аналіз автореабілітаційних процесів у водоймах, які зазнали інтенсивного радіонуклідного забруднення.

Керівництво академії також ознайомилося з роботою біотехнологічного комплексу, що працює на базі відділу екологічної фізіології гідробіонтів та біотехнології (завідувач відділом кандидат біологічних наук Ю. Крот). Серед розробок – біореактор з культивування мікрководоростей, біоплато з доочищення води від метаболітів гідробіонтів тощо.

Для прикладу, для відновлення якості природних і стічних вод науковцями розроблено різноманітні гідрофітні інженерні споруди «біоплато», які здатні ефективно очищати й кондиціювати забруднені зворотні води з меліорованих, сільськогосподарських та урбанізованих територій, а також забруднені дощові, виробничі й господарсько-побутові стічні води після їх попереднього очищення. Дослідження впроваджено у виробництво гідрофітних інженерних споруд (завод з перероблення насіння соняшника «Комбінат Каргілл»), що показало їх ефективність у відновленні якості забруднених вод.

Крім того, на базі біотехнологічного комплексу створено банк високочутливих культур водяних організмів різних трофічних рівнів (мікрководорості, вищі водяні рослини, безхребетні, риби), напрацьовано методичну базу утримання маточного поголів'я деяких видів риб. Це стало основою розроблення комплексного методу оцінювання токсичності та генотоксичності донних відкладів і води, що надзвичайно важливо для прийняття рішень про ремедіацію (відновлення, очистка) донних відкладів водних об'єктів України, при розробленні нормативів їх якості згідно з рекомендаціями Водної рамкової директиви ЄС 2000/60 (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 9.06*).

Сучасні дослідження та розробки академічної науки

Фахівцями Українського гідрометеорологічного інституту ДСНС України та НАН України із застосуванням методів дистанційного зондування з використанням даних супутників NOAA, Terra та Aqua (США) було виконано аналіз перебігу затоплення територій Херсонської області внаслідок терористичного акту Збройних сил РФ.

Результати представлено у вигляді картографічного матеріалу, на якому відображено динаміку зміни затоплених площ і глибин води за період 6–9 червня 2023 р.

Також у співпраці з фахівцями Інституту проблем математичних систем і машин НАН України було розраховано площі затоплення в межах ряду населених пунктів Херсонської області. Результати розрахунків представлено у вигляді графічного матеріалу. Розрахунки зроблено методом математичного моделювання з використанням інформації стосовно динаміки рівнів води Каховського водосховища, масштабу прориву дамби Каховської ГЕС, інструментів ГІС. Розрахункові дані свідчать, що станом на п'яту добу після руйнації вірогідно затопленими будуть 100 % площ населених пунктів Білогородове, Кардашинка, Корсунка. Затопленими на понад 90 % будуть населені пункти Кохани, Саги, Велика Кардашинка, Кринки. Більше ніж на 70–80 % затопленими будуть населені пункти Мала Кардашинка, Благовіщенське, Забарине, Гола Пристань.

З використанням даних зазначених вище супутників та інструментів ГІС було також визначено площі затоплень населених пунктів станом на 9 червня. Можна відмітити високий ступінь співставності змодельованих та отриманих за супутниковими даними величин площ затоплень.

З метою відслідковування динаміки зміни рівнів води було використано дані гідрологічних постів «Нікополь» і «Херсон», надані Українським гідрометеорологічним центром. Аналіз зазначених даних свідчить, що станом на 9 червня 2023 р. рівні води в районі гідрологічного посту «Херсон» практично стабілізувалися та навіть почали знижуватися. Водночас, за даними гідрологічного посту «Нікополь», рівні води в Каховському водосховищі продовжували знижуватися. Станом на 9 червня вони знизилися нижче відмітки «0 графіка», що свідчить про виснаження запасів води у водосховищі.

Наразі роботи з відслідковування поточної ситуації та подальшого моделювання тривають (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 9.06).

Співробітники Наукового центру аерокосмічних досліджень Землі Інституту геологічних наук НАН України провели попереднє оцінювання площі затоплених територій унаслідок підриву греблі Каховської ГЕС. Для цього було застосовано дані радарного космічного знімання, наданого супутником Європейського космічного агентства «Sentinel-3», шляхом обчислення індексу NDWI (Normalized Difference Water Index).

Аналіз даних показав, що станом на 5 червня 2023 р. затоплена площа в межах дослідної ділянки становила 830 кв. км, а 7 червня – уже понад

1200 кв. км. За результатами видно істотне підняття рівня не лише Дніпра, а й Інгульця.

З'явилися 8 червня 2023 р. оновлені космічні дані, надані супутником «Sentinel-2», який частково демонструє результати затоплення з просторовою розрізненістю 10 м. Огляд територій можливий частково, нижче Херсона за течією Дніпра через сильну хмарність. Дані демонструють практично повне затоплення Кардашинки, Коханів, Голої Пристані, Солонців і великої кількості затоплених або істотно підтоплених інших населених пунктів. Практично повністю затоплені всі дніпровські острови нижче Каховської ГЕС.

Треба зазначити, що підтоплення територій нижче греблі є лише однією з ряду катастроф, що виникли або потенційно можуть виникнути.

Очікувані наслідки повені:

- затоплення шаром води значної площі землі;
- ушкодження й руйнування будівель і споруд;
- ушкодження автомобільних шляхів та залізниць;
- руйнування обладнання й комунікацій, меліоративних систем;
- загибель свійських тварин і знищення врожаю сільськогосподарських культур;
- вимивання родючого шару ґрунту;
- псування та нищення сировини, палива, продуктів харчування, добрив тощо;
- загроза інфекційних захворювань (епідемії);
- погіршення якості питної води;
- загибель людей.

Серед інших проблем, які потребують подальшого дослідження, у тому числі дистанційними методами: зниження рівня Каховського водосховища, моніторинг рівня води і її температури в ставку-охолоджувачі Запорізької АЕС, яка наразі перебуває під окупацією.

Найближчим часом, при оновленні відкритих радарних даних Sentinel-1, буде виконано повторно оцінку площі затоплень з набагато більш високою просторовою розрізненістю (10 м на піксель у Sentinel-1 проти 300 м на піксель у Sentinel-3), що також надасть змогу більш точно оцінити площу підтоплених територій населених пунктів (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 9.06*).

***Географи НАНУ оцінили наслідки руйнування Каховської ГЕС
Науковці Інституту географії НАН України дали попередню оцінку
наслідків підриву греблі Каховської ГЕС для півдня України.***

Зокрема, як зазначають науковці, до геоморфологічних наслідків руйнування греблі треба віднести передусім затоплення (підтоплення)

значних за площею територій. У випадку повного руйнування греблі площа затоплених земель може перевищити 1500 км². При цьому буде докорінно змінений рельєф дніпровських плавнів. Значна частина території Олешківських пісків перетвориться на острови, розділені численними протоками.

Різке зниження рівня води в Каховському водосховищі або його ліквідація неодмінно призведе до екологічної катастрофи. Затоплена частина заплави Дніпра, що протягом десятиріч розвивалася в субаквальному режимі, зазнаватиме впливу флювіальних, ерозійних та еолових процесів. Значна частина території водосховища перетвориться на заболочену рівнину з нестійким режимом геоморфогенезу. Варто мати на увазі, що донні відклади Каховського водосховища потенційно можуть мати високий рівень забруднення і становитимуть небезпеку як для біоти, так і для життя людини.

З урахуванням загострення проблем водозабезпечення у зв'язку зі зміною клімату, в перспективі після повного спрацювання об'єму Каховського водосховища існує загроза виникнення на його площах пустельних земель, не вкритих рослинністю, а ландшафти регіону набудуть схожості з ландшафтами степового Криму. Відповідно треба вказати на масштабні загрози біорізноміттю та стійкості і природної цінності ландшафтів на затоплених територіях, ризики для територій та об'єктів природно-заповідного фонду. У зону впливу затоплення потрапило дев'ять об'єктів природно-заповідного фонду різного природоохоронного статусу. З-поміж них – Нижньодніпровський національний природний парк, ландшафтний заказник та зоологічні та ботанічні пам'ятки природи місцевого значення. На території, що зазнала затоплення розташований об'єкт Смарагдової мережі «Нижній Дніпро» з низкою цінних оселищ: прирічкові вербові ліси (G1.11), заплавні ліси з домінуванням тополі білої та чорної (G1.3), рівнинні луки (E3.4), угруповання низьких земноводних однорічників (C1.222), вкорінена занурена рослинність евтрофних водойм (C1.33) та ін.

Серед соціально-економічних наслідків руйнування греблі Каховської ГЕС варто виокремити:

– загрози життю і здоров'ю населення десятків населених пунктів, більшість з яких знаходиться на лівому, тимчасово окупованому березі Херсонської області, внаслідок можливого підняття рівня води та підтоплення. На правобережжі Херсонщини в зоні небезпеки перебуває близько 16 тис. людей. Точна чисельність населення, яке наразі проживає в межах окупованих територій, що зазнають підтоплення, невідома, зазначимо, однак, що до окупації лише в м. Нова Каховка проживало близько 45 тис. осіб, у м. Олешки – 24,5 тис., у м. Гола Пристань – 14 тис.;

– загрози здоров'ю десятків тисяч жителів внаслідок забруднення затоплених територій та погіршення якості водних ресурсів, порушення доступу до джерел якісного водопостачання;

– загрози виникнення дефіциту водних ресурсів для населення, сільського господарства та промисловості великих територій Херсонської, Запорізької, Дніпропетровської областей внаслідок спрацювання об'єму водосховища та припинення функціонування важливих каналів, зокрема – Північно-Кримського, Каховського, каналу Дніпро – Кривий Ріг. Однією з найбільших загроз у цій ланці є загроза для безпеки Запорізької АЕС;

– фактичне знищення рибного господарства;

– порушення транспортного сполучення по р. Дніпро, в тому числі і порушення можливостей річкового транспортування експортного зерна та іншої продукції сільського господарства України;

– порушення транспортно-логістичних ланцюгів у широтному напрямі.

Велику небезпеку також становлять загрози і ризики руйнування житлових, промислових та інфраструктурних об'єктів у ареалах затоплення, в тому числі – загрози руйнування об'єктів критичної інфраструктури та потенційно небезпечних об'єктів. За даними паспорта ризиків Херсонської області (2021 р.) в зоні затоплення перебуває значна кількість об'єктів техногенної небезпеки. Серед них особливу загрозу представляють об'єкти хімічної небезпеки, хвостосховища та шламосховища, а також об'єкти, що містять токсичні промислові відходи та непридатні до використання отрутохімікати.

Наприклад, у затопленому селі Микільське в цеху водогону «Дніпро – Миколаїв» (МКП «Миколаїв водоканал») міститься 37 т небезпечної хімічної речовини, 3-й ступінь хімічної небезпеки. У м. Нова Каховка на території ВАТ «Південний електромаш завод» знаходиться значна кількість гальваношламу та відпрацьованих мастильноохолоджуючих рідин, також в місті знаходиться полігон захоронення промислових відходів (фенолін) обсягом 110,43 т.

У м. Херсон у підтопленій частині міста, а також у зоні можливого підтоплення на території заводу карданних валів знаходиться шлак ливарний та кварцит обсягом 48 т. На території промислових підприємств ВАТ «Електромаш» та ТОВ НВП «Херсонський машинобудівний завод» знаходилися та були зазначені як ті, що підлягають утилізації відпрацьовані люмінесцентні лампи, емульсії, жири, полістирол, шлам від шліфування, абразивний матеріал та багато ін.

Місцезнаходження непридатних та заборонених до використання отрутохімікатів зареєстроване в Білозерській селищній раді та с. Козачі Лагері.

Значну загрозу являють собою пожежонебезпечні та вибухонебезпечні об'єкти, на яких знаходяться паливно-мастильні матеріали. Наприклад,

унаслідок підриву Каховської ГЕС було знищено машинний зал, у якому знаходилося 450 т технічного мазуту, з них 150 т уже опинилися у Дніпрі.

Підрив російськими терористами греблі Каховської ГЕС також спричинив суттєву загрозу історико-культурному потенціалу регіону. Попередньо можна визначити 118 пам'яток нерухомої культурної спадщини, що були зруйновані, пошкоджені або перебувають в небезпеці затоплення через підрив дамби Каховської ГЕС. Серед них: 14 пам'яток національного значення та 108 місцевого. З них за видами: 46 пам'яток архітектури та містобудування, 49 – історії, 13 – археології, 7 – монументального мистецтва, 3 – науки і техніки (без урахування некрополістичних пам'яток, пам'яток історії, присвячених подіям Другої світової війни, а також пам'ятників радянським та/або російським діячам).

Постраждали або знаходяться під загрозою затоплення унікальні історико-культурні пам'ятки:

- «Вітовтова вежа» (кін. XIV ст.) – єдина збережена оборонна споруда часів литовсько-руської держави на півдні України, що знаходиться у селі Веселе;

- Корсунський монастир (1784) у с. Корсунка – спочатку був старовірським, а вже з 1848 року обитель стала православною;

- Олешківська Січ (XIV–XVII ст., 1711–1728) – пам'ятка історії та археології, місцерозташування територіально-військової організації запорозьких козаків України у пониззі на лівому березі Дніпра на території володінь Кримського ханства в Олешках;

- археологічні пам'ятки національного значення: городище пізньоскіфське (ранній залізний вік, скіфська культура) в с. Понятівка, Львівське поселення (залізний вік) в селі Львові,

- Бургунське поселення (II–V ст.) у с. Миколаївка;

- місце фортеці Тягін (XIV–XVI ст.) в с. Тягинка та ін.

У зоні затоплення опинилися 23 музеї різного профілю, в тому числі: будинок-музей П. Райко (української художниці наївного малярства) в Олешках, Новокаховська картинна галерея ім. А. Гавдзинського, Херсонський обласний художній музей ім. О. О. Шовкуненка, інші історичні, краєзнавчі музеї, а також бібліотеки, архіви.

Наведене вище є лише першим баченням проблеми, водночас її масштаб та багатовимірність є очевидними. Це актуалізує не лише географічні дослідження, а й міждисциплінарну співпрацю багатьох установ НАН України, спрямовану на подолання наслідків катастрофи та відновлення територій, підтримку подальших управлінських рішень органів державної та місцевої влади (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>)*. – 2023. – 8.06).

Біолог П. Гольдін про екологічні наслідки трагедії внаслідок підриву Каховської ГЕС

Підрив російськими військовими Каховської ГЕС має безпрецедентні наслідки для екології. Які дані в науковців є тепер та які небезпеки чекають на українців і наші території? Пояснює в своєму інтерв'ю для освітньо-інформаційної платформи «КУНШТ» зоолог, провідний науковий співробітник Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України доктор біологічних наук П. Гольдін.

Учений зазначає: «Ми можемо уявити масштаби. Але наслідки – тільки приблизно. Наслідки є короткотермінові, середньотермінові й довготермінові. Зараз те, з чим ми маємо справу безпосередньо, – це короткотермінові наслідки. Це можлива загибель людей (наразі є повідомлення про перших загиблих), це точно загибель численних тварин. Це розмиті прибережні території з кладовищами й мінними полями, які встановили росіяни. Зараз всі ці міни вимило й прибило до Херсона, – вони зірвані з місця. Імовірно, будуть сильно розмиті й інші споруди: як корисні, які є спадщиною (кургани, наприклад), так і шкідливі (як-от могильники худоби минулих десятиріч). Це все буде винесене на поверхню. Так само будуть винесені великі донні відклади: придонний мул, інші джерела забруднення – як то пестициди з полів. Вони будуть рознесені по місцевості: як по суходолу, так і по прибережній морській акваторії. Це те, що ми бачимо тут і зараз. (...) Це те, свідками чого ми є саме зараз: затоплення, руйнування і перенесення речовин, зокрема шкідливих».

Щодо порятунку диких тварин та наслідків катастрофи для фауни П. Гольдін зауважив: «Не рятують, це неможливо. Затоплена уся зона Олешківських пісків. На Олешківських пісках і в Чорноморському біосферному заповіднику є, наприклад, піщаний сліпак, у якого, як порахував мій колега М. Русін, 50 % ареалу потрапляє в зону затоплення. А цей вид живе тільки в Україні, це наш ендемік. У цьому районі живуть і інші ендемічні види тварин і рослин, які складають унікальну природну спадщину України. Вони можуть зникнути назавжди. Так само у нас є ендемічні види риб-бичків, які трапляються тільки у Дніпровсько-Бузькому лимані й, може, ще в Джарилгацькій затоці. Так само половина їхнього ареалу підпадає під повінь з незрозумілими наслідками. Можливо, всі нерестовища будуть зруйновані, і цей вид вимре. Сліпак, зрозуміло що, живе в норах. Як його врятувати, коли все затоплено? Це небезпечно для всієї наземної і підземної фауни: ссавців, рептилій, численних безхребетних. Комахи, павукоподібні... Ідеться про тисячі видів» ***(Національна академія наук України (http://www.nas.gov.ua). – 2023. – 8.06).***

Академік Е. Лібанова: «Процес формування політичної української нації значно прискорився з цією війною. Значно прискорився».

Як повномасштабне російське вторгнення вплинуло на цінності українців та єдність їхніх родин? Чи зможе Україна повернути назад дітей і підлітків, які через війну опинилися за кордоном? Чи вдасться інтегрувати назад в українське суспільство людей із деокупованих територій? Чи змінила війна ставлення українців до своєї влади і ставлення влади до свого народу? Про все це в інтерв'ю медійній платформі «Українська правда» розповіла директор Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи академік Е. Лібанова.

Зокрема, щодо змін в українському суспільстві після війни вчена зазначила: «Гадаю, що принаймні у перші роки ми не будемо орієнтуватися на матеріальні блага. Ми не будемо масово купувати дуже дорогі автомобілі, виплачуючи за них абсолютно неймовірні кредити. Гадаю, що у нас зменшиться потреба у великому житлі: тобто буде більшим попит на маленькі квартири, ніж на оці гігантські пентхауси, на квартири площею понад 100 метрів... Люди переглянуть своє ставлення взагалі до успіху, свої критерії оцінки успіху. Я думаю, що переважна більшість буде ідентифікувати себе українцями. До речі, я вважаю (і не тільки я, а й більш серйозні фахівці у цій сфері), що якраз процес формування політичної української нації значно прискорився з цією війною. Значно прискорився» (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 6.06*).

Історик Л. Якубова: «Росіяни – не модернізований етнос і не нація, а варварське плем'я».

Що таке путінська антицивілізація? Чого Захід досі не зрозумів про Росію? За що росіяни так щиро полюбили Путіна? У чому полягає «рашистська мрія»? Що буде з Росією після В. Путіна?

Про все це у своєму інтерв'ю медійній платформі «Український тиждень» розповіла історик, завідувачка відділу історії України 1920–30-х рр. Інституту історії України НАН України член-кореспондент НАН України Л. Якубова (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 6.06*).

Наукові видання НАН України

Вийшла друком монографія «Язичництво населення давнього Пліснеська (VII–XII ст.).

У рамках проєкту «Наукова книга для молодих вчених» вийшла друком монографія наукової співробітниці відділу історичної етнології Інституту народознавства НАН України кандидатки історичних наук Г. Филипчук «Язичництво населення давнього Пліснеська (VII–XII ст.).

У монографії через призму етноархеологічних підходів висвітлюються численні питання язичництва населення давнього Пліснеська VII–XII ст. Насамперед характеризується структура та історичний розвиток культового центру (святилища), на основі якого постало величезне слов'янське городище. Окрему увагу звернено на унікальний елемент святилища – так званий жертвний пояс, репрезентований сукупністю ритуальних кремаційних та інгумаційних поховань. Аналізується поховальний обряд корінного слов'янського та прийшлого варязького населення. Окреслюються питання релігії, світогляду та уявлень про сакральний простір мешканців Пліснеська, а також проблематика інституту служителів культу (жерців), їхнього впливу на державотворчі та градотворчі процеси (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 5.06).*

Видавничий дім «Академперіодика» НАН України продовжує відкривати книги в межах проєкту «Наука для всіх».

До Дня науки Видавничий дім «Академперіодика» виклав у вільний доступ ще одну книгу із науково-популярної серії «Наука для всіх». Це видання «Інструментальні матеріали: від природного каменю до штучних алмазів» відомого фахівця, завідувача відділу 03 «Алмазно-абразивної і фізико-технічної обробки» Інституту надтвердих матеріалів ім. В. М. Бакуля НАН України доктора технічних наук В. Лавріненка, яка завершує його трилогію про надтверді матеріали.

У книзі «Інструментальні матеріали: від природного каменю до штучних алмазів» описано історію створення людиною інструментів.

Ця робота містить увесь хронологічний розвиток від кременевих до алмазних знарядь праці, від клинків до гармат, від перших верстатів до найсучасніших машин. Запорукою існування кожного з цих предметів є бажання людини удосконалювати матеріали для інструментів, що є головною темою висвітлення у цій книзі. У виданні можна ознайомитися з історією еволюції швидкорізальних сталей і впливу цього матеріалу на розвиток промисловості та зброярської справи; із початком застосування твердих сплавів титану чи вольфраму; із переходом від природного до штучного каменю. Звичайно, особлива увага приділена темі використання НТМ для покриття й обробки інструментальних матеріалів.

Це – третя й остання праця з трилогії В. Лавріненка.

Довідково. Першу книгу «Надтверді матеріали: посібник для допитливих» автор розпочав з історії пошуку відповідної сировини, що могла б бути придатною для виготовлення різноманітних знарядь.

Видання містить багато інформації про властивості, склад і приклади застосування надтвердих матеріалів (НТМ). «Головним героєм» трилогії є алмаз, і в цій праці автор приділяє увагу його описові й важливості використання в різних інструментах. Але не лише сировина важлива: автор використовує історію пошуку надтвердого матеріалу для введення читача до частини книги, де описані інструменти і прилади, що містять алмази у своїй конструкції, а також описані особливості використання такого знаряддя праці та про ефективність обробки відповідних матеріалів інструментом із алмазним покриттям поверхні.

Друга книга – «Алмазно-абразивна обробка: як подолати усталені міфи», що існують не лише в розумінні пересічних читачів, а й у працях багатьох науковців і дослідників.

Наприклад, автор спростовує твердження, що стосуються міцності, коштовності, рідкості, властивостей, складу, фізичних можливостей алмазу. Однак автор не применшує важливості цього НТМ, адже він є найголовнішим у створенні різальних чи шліфувальних інструментів сучасного світу. Робота науковця покликана побороти легенди про алмаз, найміцніший і найдорожчий, як це любить вважати більшість людей. Видання важливе для повноцінного розуміння алмазів і усвідомлення використання таких НТМ для створення інструментів.

Представлена трилогія є унікальним науково-популярним виданням, що містить інформацію, необхідну не лише студентам, учням, науковцям чи фахівцям алмазно-абразивної галузі, а й буде цікавою для прочитання будь-якому читачеві. Автор додає до своїх творів гумор, філософські питання, дотичну до основного питання інформацію, багато прикладів, зокрема й стосовно розробок установ Національної академії наук України. Завдяки цьому кожна праця сприймається легко, хоч у книжках розкриті складні сучасні уявлення і дослідження щодо обробки, створення і використання алмазно-абразивних інструментів з НТМ, особливості їх ефективного застосування і властивості (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 12.06).

Міжнародне співробітництво у галузі освіти та науки

В Інституті екології Карпат НАН України (м. Львів) 18–19 жовтня 2023 р. відбудеться Міжнародна конференція молодих учених «Наукові основи збереження біотичної різноманітності».

Організатори: Інститут екології Карпат НАН України (Рада молодих учених), Жешувський університет (м. Жешув, Польща), Львівське відділення Українського ботанічного товариства.

До участі в заході запрошуються студенти, аспіранти та молоді науковці.

На конференції планується обговорити результати оригінальних досліджень і теоретичних узагальнень з таких напрямів:

1. Збереження біорізноманіття.
2. Управління біорізноманіттям на природоохоронних територіях.
3. Біомоніторинг стану природного середовища.

Формат конференції: участь очна, дистанційна (онлайн) та заочна (публікація матеріалів).

Участь у конференції безкоштовна.

Мови конференції: українська, англійська, польська.

Для участі в роботі конференції необхідно до 20 вересня надіслати заявку учасника та тези доповіді.

Збірку тез доповідей в електронному вигляді буде розміщено на сайті інституту.

Ключові дати:

Попередня реєстрація учасників та подання тез – до 20 вересня 2023 р.

Повідомлення про прийняття матеріалів – до 25 вересня 2023 р.

Інформаційний лист, програма конференції та посилання на Zoom-конференцію – до 17 жовтня.

Контакти Оргкомітету:

Інститут екології Карпат НАН України

вул. Козельницька, 4, Львів, 79026

тел. +38 (032) 270 74 43; факс +38 (032) 270 74 30;

+38 067 92 64 552

Заступник голови оргкомітету конференції Х. Чернявська (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 13.06*).

Інститут І. Франка НАН України спільно з Інститутом народознавства НАН України провели Всеукраїнську наукову конференцію до 140-річчя від дня народження О. Дучимінської.

«Дух неволі мій не знає» – під таким гаслом 8 червня 2023 р. у Львові в приміщенні Інституту народознавства НАН України відбулася Всеукраїнська наукова конференція, присвячена 140-річчю Ольги-Олександри Дучимінської (у дівоцтві Решетилевич) – знаної в Галичині активістки феміністичного руху (товаришки Наталії Кобринської та Ольги Кобилянської), народної вчительки, письменниці, етнографа й публіциста, яка пережила сталінський терор і вийшовши із сибірських спецтаборів після 10-річного заслання в

поважному віці, продовжувала свою активну діяльність та дожила до 105 років.

Співорганізаторами конференції також стали Департамент освіти і науки Львівської обласної державної адміністрації та Всеукраїнська громадська організація «Союз Українок».

Подія відбулася в комбінованому форматі: очно в актовій залі Інституту народознавства НАН України та дистанційно на платформі Zoom.

Науковим координатором і модератором пленарної частини була заступниця директора з наукової роботи Інституту Івана Франка НАН України доктор філологічних наук А. Швець. До секретаріату конференції входили в. о. вченого секретаря Інституту народознавства НАН України кандидат історичних наук І. Замостяник та в. о. вченого секретаря Інституту Івана Франка НАН України кандидат філологічних наук К. Шмега.

На відкритті конференції з вітальним словом до учасників звернулися директор Інституту народознавства НАН України академік НАН України С. Павлюк, директор Інституту Івана Франка НАН України член-кореспондент НАН України Є. Нахлік, голова ВГО «Союз Українок» О. Сидорчук, а також від імені директора Департаменту освіти і науки Львівської обласної державної адміністрації О. Паски – спеціаліст департаменту, Почесний голова ВГО «Союз Українок» О. Хомик.

Після завершення урочистої частини розпочалося пленарне засідання, на якому зі зворушливими споминами виступив онук О. Дучимінської, колишній ректор Українського вільного університету доктор філософії, професор І. Мигул. Академік НАН України С. Павлюк виголосив доповідь «Ольга Дучимінська проявилась як добрий дух Музею етнографії та художнього промислу (з огляду неопублікованих листів)», у якій розкрив риси особистості та авторського стилю О. Дучимінської у світлі її епістолярію. Доцент кафедри української літератури Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича кандидат філологічних наук С. Кирилюк у доповіді «Ольга Кобилянська й Ольга Дучимінська: проза життя і життя прози» поділилася фактами про взаємини двох письменниць, їхню багатолітню дружбу, а також розкрила особливості творчості та взаємні впливи

Після пленарних виступів розпочалася робота в трьох секціях: «Я люблю людей любити: О. Дучимінська у взаєминах зі сучасниками (модератор – С. Кирилюк), («Я любила правду і красу: творчі світи Ольги Дучимінської» (модератор – завідувач відділу франкознавства Інституту І. Франка НАН України доктор філологічних наук М. Легкий), «Жінка, що мала в душі свій світ: меморат, епістолярій, рецепція Ольги Дучимінської» (модератор – І. Замостяник).

А. Швець, яка брала участь як доповідач у першій секції, розкрила тему взаємин О. Дучимінської та Н. Кобринської, М. Легкий доповідав про художню христологію письменниці, а наукова співробітниця відділу

франкознавства Інституту І. Франка К. Дронь висвітлила жанрово-стильові особливості, проблематику і поетику твору О. Дучимінської «Бідна Таня». Чільне місце в усіх секціях було відведене спогадовому наративу – зі споминами про О. Дучимінську виступили заступник директора з наукової роботи Інституту народознавства НАН України кандидат мистецтвознавства А. Клімашевський, професор кафедри української літератури ім. М. Возняка Львівського національного університету доктор філологічних наук Б. Криса та ін.

Усього в конференції взяло участь понад 20 доповідачів з Івано-Франківська, Чернівців, Коломиї, Києва та Львова.

Підсумком наукового заходу стала пропозиція опрацювання творчої спадщини О. Дучимінської, видання повного зібрання її творів, а також доступ до її архівних матеріалів та зошитів, переданих у фонди різних бібліотек та музеїв, можливість їх оцифрування й удоступнення для науковців і читачів (*Національна академія наук України* (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 12.06).

Ядерна енергетика

Щодо російських фейків про підготовку провокацій на ядерних установках у Харкові

Нещодавно у російських пропагандистських джерелах з'явилася інформація, що Україна нібито готує провокацію з підривом у Харкові «сховища з відпрацьованим ядерним паливом». За словами «неназваного джерела», це місто обрали через наявність ядерних реакторів у Національному науковому центрі «Харківський фізико-технічний інститут» та у Фізико-технічному інституті низьких температур ім. Б. І. Веркіна НАН України.

Національна академія наук України та фізична наукова спільнота України неодноразово наголошували, що у Харкові, і, зокрема у ННЦ «Харківський фізико-технічний інститут» (ННЦ «ХФТІ») та у Фізико-технічному інституті низьких температур ім. Б. І. Веркіна немає ядерних реакторів.

Установка «Джерело нейтронів», створена за підтримки США у ННЦ «ХФТІ», є підкритичною установкою, та згідно з класифікацією МАГАТЕ не відноситься до реакторів, а класифікується як підкритична збірка. З початком повномасштабного вторгнення РФ, 24 лютого 2022 р. установку було переведено в режим довгострокової зупинки, що відповідає стану глибокої підкритичності. Про це неодноразово повідомлялось офіційно.

Ядерна підкритична установка «Джерело нейтронів» обладнана сховищем для зберігання опроміненого пального та мішеней, але наразі ніякого опроміненого матеріалу в сховищі не зберігається. Станом на

сьогодні закінчено етап фізичного пуску установки, що передбачає роботу на малій потужності з дуже невеликим опромінюванням пального і мішені.

Також абсолютно неправдивими є заяви російських пропагандистів про нібито знищення «Джерела нейтронів».

Навесні та влітку 2022 р. внаслідок російських артилерійських, ракетних та авіаційних обстрілів серйозних пошкоджень зазнали будівля установки, інфраструктура та обладнання інженерних систем. Утім сама установка залишилась неушкодженою.

Про стабільну роботу «Джерела нейтронів» свідчать щодобові звіти ННЦ ХФТІ та інформація Державної інспекції ядерного регулювання України на офіційному сайті відомства та у ЗМІ.

Стан наукового ядерного центру в Харкові і наслідки російських обстрілів регулярно висвітлюються в матеріалах українських та іноземних ЗМІ, зокрема в нещодавній статті на сторінках одного з найбільших інформаційних агентств у світі «The Associated Press».

Таким чином, інформація російських пропагандистських ЗМІ про підготовку провокацій на ядерних установках у Харкові є фейком, націленим на спробу дискредитації української влади та наукової спільноти України (*Національна академія наук України (<http://www.nas.gov.ua>). – 2023. – 6.06*).

До уваги держслужбовця

А. Головашук, наук. співроб. НБУВ

С. Блиндарук, мол. наук. співроб. НБУВ

П. Штих, наук. співроб. НБУВ

Василь Семенович Стус (1938–1985).

До 85-річчя від дня народження

*Поет – це людина. Насамперед.
А людина – це, насамперед, добродій.
Якби було краще жити, я б вірші не писав,
а робив би коло землі...*
В. Стус

В. Стуса без перебільшення можна назвати совістю рідного народу, якому вірний син України віддав до останку не лише талант, а й життя. Величезний талант, уживаний на користь знівеченого народу, наполеглива мужність у протистоянні зі злом – це рідкісна вдача, на яку зазіхатиме всякий ворог свободи. Україна для В. Стуса – то найбільша любов і найбільший біль. Її майбутнє тривожило поета значно більше за власне життя.

Народився Василь Семенович Стус у багатодітній селянській родині в с. Рахнівка Гайсинського району Вінницької області на свято Різдва

Христового – 6 січня 1938 р. Ще змолodu познайомився із забороненою літературою «Розстріляного відродження», що сформувало його світогляд.

Упродовж 1954–1959 рр. він здобув ґрунтовні знання з гуманітарних наук Сталінського (нині Донецького) педагогічного інституту. У 1963 р. вступив до аспірантури Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка Академії наук УРСР.

В. Стус – поет трагічної долі. Двічі він зазнавав арешту. Уперше це сталося у ніч з 12 на 13 січня 1972 р. разом з Є. Сверстюком, І. Світличним та іншими. Їх звинуватили у зберіганні та розповсюдженні забороненої літератури.

Протягом 1972–1977 рр. відбував покарання у таборах Мордовії та три роки у засланні на Колимі (селище ім. О. Матросова). В ув'язненні брав активну участь у концтабірному русі опору, акціях протесту проти свавілля адміністрації.

Вдруге його заарештували у жовтні 1980 р. в Києві. Цього разу був безжалний вирок – 10 років табору особливого режиму і п'ять років заслання за антирадянську агітацію та пропаганду. Покарання відбував у сумнозвісному «таборі смерті» у с. Кучино Чусовського району Пермської області. Арешт підсумував перший період активної громадської роботи поета. Саме та суспільна атмосфера, що склалася навколо шістдесятництва, стала визначною для зростання його опозиційності як літератора. У період, що передував арешту, остаточно сформувався його незламний дух, який залишив слід в його душі. Це засвідчила літературознавча стаття «Феномен доби (сходження на Голгофу слави)».

Переважна більшість творів В. Стуса написана на етапах та в таборах, на які припадає двадцять років його 47-річного віку, що обірвався у неволі і саме у час нових надій. Їх важко назвати світлими і життєрадісними, однак у багатьох із них автор звертається до трьох дорогих йому образів – України, Матері, Дружини. Ці поезії стали основою майбутньої книги всього життя В. Стуса – «Палімпсести», за яку в 1985 р. Г. Бьолль висував поета на здобуття Нобелівської премії.

Головні теми його віршів воістину вічні – любов до України, мрії про свободу рідної країни й про свободу для кожної людини від чого б то не було – цьому поет віддав усе своє життя. Поезії Василя Стуса перекладені багатьма мовами і видаються великими тиражами англійською, французькою, німецькою тощо. Крім цього, він займався перекладами Й.-В. Гете, Р.-М. Рільке, І. Бахман, П. Целяна, Р. Кіплінга, Ф. Г. Лорки, А. Рембо та інших, літературознавчими дослідженнями про П. Тичину і В. Свідзінського. За своє недовге життя поет встиг створити кілька збірок: «Веселий цвинтар» (1970–1971), «Час творчості» (1972), «Палімпсести» (1972–80) та інші. У 1979–1980 рр. він уклав невелику збірку творів цього періоду «Свіча в свічаді», що вийшла за кордоном. В Україні твори В. Стуса отримали посмертне визнання, зокрема опубліковано «Дорога болю» (Київ,

1990), «Вікна в запростір» (Київ, 1992), «Золота красуня» (Київ, 1992), «І край мене почує» (Київ, 1992), «Феномен доби» (Київ, 1993), «Твори в шести томах, дев'яти книгах» (Львів, 1994).

Його внесок у відродження національної самосвідомості народу, розбудову української державності є напрочуд вагомим і помітним. За поезіями В. Стуса здійснено вистави: «Поетична композиція» (1989, Львівський молодіжний театр), «Птах душі» (1993, Київський мистецький колектив «Кін») та інші. Пам'яті поета присвячено документальний фільм «Просвітлої дороги свічка чорна» (1992, «Галичина-фільм»). Твори поета увійшли до шкільної програми з української літератури.

У 1990 р. В. Стуса було посмертно реабілітовано. Через рік, у 1991 р., його посмертно відзначено Шевченківською премією за збірку поезій «Дорога болю» (1990), а 26 листопада 2005 р. поета посмертно нагороджено орденом князя Ярослава Мудрого V ступеня (Указ Президента України від 25 грудня 1997 р.) та присуджено звання Героя України (Указ Президента від 26 листопада 2005 р.). У с. Рахівка відкрито меморіальну дошку та пам'ятник поету, закладено парк, обладнано музей-кімнату в рідній колі В. Стуса.

Бібліографічний матеріал систематизовано за хронологією у розділах «Офіційні документи», «Основні друковані праці В. Стуса» («Зібрання творів», «Вибрані твори», «Окремі видання», «Щоденники, спогади, листування»), «Література про життя і діяльність В. Стуса» («Автореферати та дисертації», «Книжкові видання», «Статті з періодичних, довідкових та монографічних видань, збірників наукових праць»), «Вшанування пам'яті В. Стуса», «Бібліографічні посібники».

Після бібліографічних записів вказано шифри зберігання у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, ВНБІ – відділ науково-бібліографічної інформації. Представлено літературу, видану упродовж 1970–2022 рр.

Література про життя і діяльність В. Стуса: матеріали до біобібліографії

(за фондами Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського)
(1970–2022 рр.)

Офіційні документи

1. Про вшанування пам'яті Василя Стуса : Указ Президента України від 30 січ. 2008 р., № 67. – URL: <https://www.president.gov.ua/documents/672008-6993>

2. Про присвоєння В. Стусу звання Героя України : Указ Президента України від 26 листоп. 2005 р., № 1652 // Уряд. кур'єр. – 2005. – С. 2.

Основні друковані праці В. Стуса
Зібрання творів

3. Твори : у 4 т., 6 кн. / В. Стус ; голова ред. кол. М. Коцюбинська ; НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка, Від. рукоп. фондів і текстології. – Львів : Просвіта, 1994–1997.

Т. 1, кн. 1 : Зимові дерева. Веселий цвинтар. Круговерть / підгот. тексти, упоряд. та склали прим.: М. Гончарук, В. Макарчук, Д. Стус. – 1994. – 431 с.

Т. 1, кн. 2 : Поетичні твори, що не ввійшли до збірок (1958–1971) / підгот. тексти, упоряд. та склали прим.: М. Гончарук, В. Макарчук, Д. Стус. – 1994. – 302 с.

Т. 2 : Час творчості / *Dichtenszeit* / упоряд.: Г. Бурлака [та ін.]. – Львів, 1995. – 429 с.

Т. 3, кн. 1 : Палімпсести / упоряд.: Д. Стус [та ін.]. – 1999. – 486 с.

Т. 3, кн. 2 : Палімпсести / упоряд.: Д. Стус [та ін.]. – 1999. – 495 с.

Т. 4 : Повісті та оповідання. Незакінчені твори. Сценарії. Літературна критика. Заяви, публіцистичні листи та звернення. З таборного зошита / підгот. тексти, упоряд. та склали прим.: М. Гончарук, С. Гальченко. – 1994. – 544 с.

Т. 5 (дод.) : Переклади: поезія, проза, драматичні твори / упоряд. М. Гончарук ; ред. М. Коцюбинська [та ін.]. – 1998. – 392 с.

Т. 6 (дод.), кн. 1 : Листи до рідних / упоряд.: О. Дворко, М. Коцюбинська ; ред. М. Коцюбинська, 1997. – 495 с.

Т. 6 (дод.), кн. 2 : Листи до друзів та знайомих / упоряд.: О. Дворко, М. Коцюбинська ; ред. М. Коцюбинська. – 1997. – 262 с.

V339761/1-6; Попик В. І. В2/1, кн. 1-6

4. Зібрання творів : у 12 т. / В. С. Стус ; редкол.: Д. Стус (голова) [та ін.] ; НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. – Київ : Київська Русь, 2007. – (Б-ка журн. «Київська Русь»).

Т. 1 : Ранні вірші (сер. 1950-х – початок 1960-х рр.) ; Дело № 13/БЕ 1339 ; Круговерть ; Вірші 1960-х років / упоряд., комент.: Д. Стус, А. Шацька. – 2007. – 560 с.

Т. 3 : Час творчості / упоряд., ред.: Г. Бурлака, Д. Стус, 2008. – 752 с.

Т. 4 : Вірші 1960-х років (поза збірками) ; Вірші початку 1970-х (поза збірками) / упоряд.: Д. Стус, А. Шацька, 2008. – 480 с.

Т. 5 : Палімпсести (Найповніший незавершений корпус) / ред., упоряд. та комент. Д. Стус. – Київ : Факт, 2009. – 765, [3] с.

V350356/1,3,4,5

Вибрані твори

5. Передчуття : збірка вибраних поезій / В. Стус, Ю. Литвин ; упоряд. і підгот. тексту Д. Стуса. – Львів : Фенікс, 1991. – 160 с. : іл. – (Книгозбірня «Просвіти»).

Ао255459

6. Вечір; Зламана віть : вибране / В. Стус ; упоряд.: О. Дворко, Д. Стус ; редкол.: М. Погребинський [та ін.]. – Київ : Дух і літера : Задруга, 1999. – 382 с. – (Бібліотека ХХІ століття).

Ва592750

7. Палімпсест : вибране / В. Стус ; упоряд. Д. Стус. – Київ : Факт, 2003. – 432 с.

Ва641588

8. Палімпсест : вибране / В. Стус ; упоряд. Д. Стус. – 2. вид. – Київ : Факт, 2006. – 432 с.

Ва681658

9. Вибрані твори / В. С. Стус. – Донецьк : БАО, 2008. – 352 с.

Ао266952

10. Таборовий зошит : вибр. твори / В. Стус ; упоряд. Д. Стус. – Київ : Факт, 2008. – 452 с.

Ва720350

11. Вибрані твори / Василь Стус ; упоряд. Дмитро Стус. – Київ : Смолоскип, 2012. – 869 с. : фотогр. – (Шістдесятники). – Бібліогр.: с. 831-842.

Ва752928

12. Вибрані твори / Василь Стус ; упоряд. Дмитро Стус. – вид. 2-ге. – Київ : Смолоскип, 2014. – 869 с. : фот. – (Шістдесятники). – Бібліогр.: с. 831-842.

Ва786059

13. Вибране / Василь Стус ; уклад., авт. передм. Д. Стус. – Харків : Час читати, 2016. – 539, [1] с.

Ва805116; Ва808496

14. Вибране / Василь Стус ; передм. Д. Стуса. – Харків : Фоліо, 2017. – 220, [1] с. – (Шкільна бібліотека української та світової літератури).

Ва813968

15. Вибране / Василь Стус ; упоряд. та передм. Д. В. Стуса. – Харків : Фоліо, 2017. – 539, [1] с.
Ва814486

16. Вибране : збірка / Василь Стус ; уклад. Д. Стус. – Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2019. – 317, [1] с. – (Перлини української класики).
Ва829114

17. Вибране : збірка / Василь Стус. – 2-ге вид. – Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2020. – 317, [1] с. – (Перлини української класики).
Ва840930

18. Палімпсести : вибране / Василь Стус ; упоряд. І. Малкович. – Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2021. – 351, [1] с. : портр. – (Українська поетична антологія).
Ао276406

Окремі видання

19. Зимові дерева : перша зб. поезій / Василь Стус. – Bruxelles : Література і мистецтво, 1970. – 206 с.
Ва819053

20. Свіча в свічаді : поезії / В. Стус ; упоряд.: М. Царинник, В. Бургардт ; передм. М. Царинник. – [Нью-Йорк] : Сучасність, 1977. – 126 с. : портр. – (Бібліотека Прологу і Сучасності ; ч. 118).
Ва628523

21. Дорога болю : поезії / Василь Стус ; упоряд. та післямова М. Х. Коцюбинської. – Київ : Рад. письменник, 1990. – 222 с.
Ао253483

22. Поезії / Василь Стус ; упоряд. М. Х. Коцюбинська. – Київ : Рад. письменник, 1990. – 211, [42] с. : фот. – Назва корінця : Дорога болю.
Коваль В. С. Ао5

23. Під тягарем хреста : поезії / В. Стус. – Львів : Каменярь, 1991. – 159 с.
Ва538159

24. Золотокоса красуня : вірші / В. С. Стус ; упоряд. Д. Стус. – Київ : Слово і час, 1992. – 47 с.
Р93974; Желехівський Б./№491

25. І край мене почує : поезії / В. Стус ; упоряд. А. І. Лазоренко. – Донецьк : Донбас, 1992. – 295 с.
Ао257007

26. Із таборового зошита / В. Стус // Вікна в позапростір. – Київ : Веселка, 1992. – 225 с.
Ва545916

27. Серед грому і тиші : [про В. Симоненка] / В. Стус ; вступ. І. Дзюби // *Сучасність*. – 1995. – № 1. – С. 138–148.
Ж14413

28. Феномен доби (сходження на Голгофу слави) / В. С. Стус ; підгот.: С. Гальченко, Д. Стус ; ред. Л. Паламарчук. – Київ : Т-во «Знання» України : Вид.-полігр. центр «Знання», 1993. – 96 с. – (Серія 6. Письменники України та діаспори / Т-во «Знання» України, Вид.-полігр. центр «Знання» ; вип. 1/2) (Бібліотека журналу «Пам'ятки України». Серія 1. Українське відродження : історія і сучасність ; кн. 14). – Бібліогр.: с. 93–94.
Ва621144

29. «І край мене услышит». (Із збірника «Палимпсесты») / В. Стус ; пер. В. Табарев. – Запорож'є, 1999. – 53 с.
Ао260095

30. Отак ти і згоряй : вірші / В. С. Стус ; пер. на рос.: Л. Сирота, А. Ткаченко ; ред. та упоряд. В. Грабовський ; графіч. опрац. П. Заливаха. – Київ : Просвіта, 2005. – 288 с. : іл.
Ва667212

31. Поезія. Василь Стус / Василь Стус // Поезія / Л. Костенко, О. Олесь, В. Симоненко, В. Стус ; уклад. А. Бельдій. – 2-ге вид., допов. – Київ : Наук. думка, 2005. – С. 257–267 : портр. – (Бібліотека школяра).

Зі змісту: «Сто років як сконала Січ...»; «Присмеркові сутінки опали...»; «Отак живу: як мавпа серед мавп...»; «Церква святої Ірини...»; «Весь обшир мій – чотири на чотири...»; «Цей біль – як алкоголь агоній...»; «Як добре те, що смерті не боюсь я...»; «На колимським морозі калина...»; «На Колимі запахло чебрецем...»; «Терпи, терпи – терпець тебе шліфує...»; «У цьому полі, синьому, як льон...»; Автопортрет зі свічкою; «Ярій, душе! Ярій, а не ридай»; «Наснилося, з розлуки наверхлося...»; «Мені зоря сіяла нині вранці...»; За літописом Самовидця; «Господи, гніву пречистого...».

Ва667926

32. Час творчості / Dichtenszeit / В. Стус ; упоряд. та післямова Д. Стус. – Київ : Дніпро, 2005. – 704 с. – (Бібліотека Шевченківського

комітету).

Ва670339

33. Палімпсести = Палимпсесты : кн. с парал. текстом / Василь Стус ; пер. с укр. М. Рахлиной. – Харків : Фоліо, 2010. – 284 с. – Парал. укр. та рос. – Пер. изд.: Вікна в позапростір / В. С. Стус. Київ, 1992.

Ва732686; Табачник Д. В. Ва1907

34. Деколонізація СРСР – єдиний гарант миру в усьому світі. З таборового зошита. Листи, записки. Я обвинувачую. Пам'ятка для українського борця за волю / Василь Стус ; за заг. ред. Л. Івшиної ; упоряд.: І. Сюдюков, М. Томак, Н. Тисячна. – Київ : Укр. прес-група, 2012. – 79 с. : фото. – (Бібліотека газети «День») (Україна Incognita) (Бронебійна публіцистика).

Ва758001

35. Листи у вічність... / Василь Стус. – Донецьк : БАО, 2012. – 271, [16] с. : фото.

Вс52568; Вс54232

36. Небо. Кручі. Провалля. Вода : [вірші, переклади, статті, листи] / Василь Стус ; упоряд. Дмитра Стуса. – Львів : Вид-во Старого Лева, 2015. – 408, [1] с.

Ао273521

37. Феномен доби (сходження на Голгофу слави) : [про П. Тичину] / Василь Стус. – Київ : Кліо, 2015. – 103 с. – Бібліогр.: с. 103.

Ва809030

38. Небо. Кручі. Провалля. Вода : [вірші, переклади, статті, листи] / Василь Стус ; упоряд. Дмитра Стуса. – Львів : Вид-во Старого Лева, 2016. – 408, [1] с. : іл.

Ао273446

39. О Боже, тиші дай : [збірка] / Василь Стус ; пер. вірм. Эразік Грігорян. – Ереван : Антарес, 2016. – 348, [9] с.

Ва812806

40. Поезії / Василь Стус. – Харків : Фоліо, 2017. – 349, [1] с. : фот.

Ао274447

Щоденники, спогади, листування

41. Лист В. Стуса до Л. Лук'яненка (1977 р.) // *Сучасність*. – 1988. – № 2. – С. 108–116.
Ж14413
42. Листи Василя Стуса до сина і дружини // *Сучасність*. – 1989. – № 1. – С. 87–93.
Ж14413
43. Сахаров А. Учасникам Мадридської наради для перевірки Хельсінкських угод, головам держав-учасниць Хельсінкського Акту : [Лист, в якому А. Сахаров підняв голос на захист В. Стуса] / А. Сахаров // *Вітчизна*. – 1990. – № 3. – С. 13.
Ж22465
44. Захарченко В. Він переміг: Спогад про Василя Стуса / В. Захарченко // *Київ*. – 1992. – № 1. – С. 117–122.
Ж14227
45. Стус В. Листи із слідчого ізолятора / С. Стус // *Політика і час*. – 1992. – № 1. – С. 82–87.
46. Шумук Д. Я знав Василя Стуса: [Спогади] / Д. Шумук // *Сучасність*. – 1992. – № 3. – С. 89–98.
Ж14413
47. Не відлюбив свою тривогу ранню... Василь Стус – поет і людина : спогади, статті, листи, поезії / упоряд. О. Ю. Орач (Комар). – Київ : Укр. письм., 1993. – 400 с. : іл.
Ва554615
48. Право жити: Звернення. Свідчення. Листи : [В. Стус] // *Донбас*. – 1993. – № 1/2. – С. 34–59.
Ж28513
49. Овсієнко В. «Ми канемо у вічність молодими...» : спогади товариша по нарах про В. Стуса / В. Овсієнко // *Вітчизна*. – 1994. – № 7/8. – С. 138–144 ; № 9/10. – 96–104.
Ж22465
50. Сверстюк Є. Василь Стус у віддаленнях і наближеннях : [спогади

про поета] / Є. Сверстюк, І. Калиниченко // *Сучасність*. – 1995. – № 12. – С. 145–150.

Ж14413

51. З селища ім. Матросова в Магадані до України : [лист] / В. Стус // *Слово і час*. – 1998. – № 1. – С. 20–24.

Ж27444

52. Стенограма засідання профспілкового комітету рудника ім. Матросова 12 серпня 1978 р. : [доля В. Стуса і права людини] / передм. і пер. Ю. Шелеста; публ. О. Петренка // *Хроніка-2000*. – 1998. – Вип. 27/28. – С. 428–440.

Ж14470

53. Вербиченко В. Аура втраченого кохання : спогад про В. Стуса / В. Вербиченко // *Вітчизна*. – 2002. – № 9/10. – С. 93–108.

Ж22465

54. Корогодський Р. Тренос : [спогади про В. Стуса] / Р. Корогодський // *Сучасність*. – 2002. – № 7/8. – С. 106–118.

Ж14413

55. Овсієнко В. В. Світло людей: Мемуари та публіцистика : у 2 кн. / упоряд. В. В. Овсієнко. – Харків ; Київ : Смолоскип, 2005. –

Кн. 1 : [Спогади про В. Стуса, Ю. Литвина, О. Тихого, В. Марченка, О. Мешко]. – 352 с.

Стус В. – С. 2, 4, 5, 15, 16, 18–20, 22, 27, 40, 42, 47–50, 53, 55, 56, 60, 65, 71, 72, 81, 83, 89, 93, 95, 97–100, 102, 103, 108, 115, 117, 120, 124, 125, 128–131, 133–135, 138, 139–152, 154–178, 180–207, 209–238, 246, 248, 250, 256, 258, 260, 262, 263, 270, 276, 277, 279–282, 284–287, 289–294, 297, 298, 300, 305–308, 315, 317, 323.

Кн. 2. – 352 с.

Стус В. – 28, 57, 58, 60, 64–70, 83, 97, 105, 106, 110, 118, 121–125, 128, 135, 137, 138, 140, 142, 146, 170–172, 196–198, 222–234, 233, 235, 237, 247, 256–257, 294, 299, 320–327, 330–332, 334–337.

В348577/1-2

56. Биструшкін О. Василь Стус. Листи до сина [Звукозапис] : літ.-муз. композиція / О. Биструшкін, Д. Стус ; реж., викон. О. Биструшкін ; передм. Д. Стус. – Київ : ДІВДІ КЛУБ Україна, 2009. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM).

CDR1105

57. Коцюбинська М. Листи і люди : роздуми про епістолярну творчість / М. Х. Коцюбинська. – Київ : ДУХ І ЛІТЕРА, 2009. – 584 с. –

(Бібліотека Шевченківського комітету). – URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kotsiubynska_Mykhailyna/Lysty_i_liudy_Rozdumy_pro_epistoliarnu_tvorchist.pdf

Стус В. – С. 21, 28, 40, 56, 60, 66–68, 85, 87, 100, 105–107, 113, 117–119, 125–128, 134, 135, 137, 138, 141, 145, 147, 154 162, 168, 170, 172–174, 176, 178, 180–182, 190, 216, 253, 279, 300, 310, 311, 313, 316, 355, 358, 479, 483, 504, 508 509, 511, 513–514, 519, 525–527, 529, 533, 536, 537, 544, 545, 559, 560, 562

Ва721820

58. Глушковецька Н. А. Етико-естетичний та педагогічний універсум епістолярію Василя Стуса (за матеріалами листів до сина) / Н. А. Глушковецька // *Наук. зап. [Нац. ун-ту «Острозька академія»]. Серія: Філологічна.* – 2011. – Вип. 21. – С. 142–149. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2011_21_18.

Ж69992:Філол.

59. Загоруйко Н. А. Листи Василя Стуса як феномен епістолярної творчості / Н. А. Загоруйко // *Наук. зап. [Нац. ун-ту «Острозька академія»]. Серія: Філологічна.* – 2011. – Вип. 21. – С. 185–196. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2011_21_22.

Ж69992:Філол.

60. Мазоха Г. С. Епістолярій Василя Стуса: діалог з читачем і часом / Г. С. Мазоха // *Наук. вісн. каф. ЮНЕСКО Київ. нац. лінгвіст. ун-ту. Філологія, педагогіка, психологія.* – 2011. – Вип. 22. – С. 126–132. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkyu_2011_22_23.

61. Глушковецька Н. А. Літературна класика епохи соцреалізму в епістолярних оцінках В. Стуса / Н. А. Глушковецька // *Таїни художн. тексту (до проблеми поетики тексту).* – 2013. – Вип. 16. – С. 84–90. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tkht_2013_16_14.

Ж72703

62. Рарицький О. Творча робітня Василя Стуса (за табірними спогадами Василя Овсієнка) / О. Рарицький // *Наук. зап. [Нац. ун-ту «Острозька академія»]. Серія: Філологічна.* – 2013. – Вип. 32. – С. 239–250. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2013_32_26.

Ж69992:Філол.

63. Глушковецька Н. Перекладацький та літературознавчий дискурс творчості Р. М. Рільке в епістолярії В. Стуса / Н. Глушковецька // *Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія : Філологічна.* – 2014. – Вип. 41. – С. 30–34. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2014_41_9.

Ж69992:Філол.

64. Лист до П. Ю. Шелеста від 1968 р. / В. С. Стус // *Прикарпат. вісн. НТШ. Думка.* – 2016. – № 3. – С. 262–279. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvntsh_2016_3_27.

Ж73616

65. Глушковецька Н. А. Основні етапи оприлюднення та літературознавчого осмислення епістолярної спадщини Василя Стуса / Н. А. Глушковецька // *Слово і час.* – 2018. – № 6. – С. 12–21. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sich_2018_6_4.

Представлено листову спадщину одного з найактивніших представників українського культурного руху шістдесятників, талановитого поета, перекладача, прозаїка, літературознавця Василя Стуса. Виокремлено й описано найважливіші етапи наукового прочитання та осмислення епістолярію письменника українськими дослідниками.

Ж27444

66. Піскун В. О. Пропагандистська машина тоталітаризму і творча особистість (на матеріалах листування В. Стуса) / В. О. Піскун // *Грані історії.* – 2018. – Вип. 1. – С. 315–322. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/grist_2018_1_71.

Ж73801

Література про життя і діяльність В. Стуса

Автореферати та дисертації

67. Бедрик Ю. І. Поетична спадщина Василя Стуса. Проблеми генезису і текстології : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.02 / Бедрик Юрій Іванович ; АН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. – Київ, 1994. – 188 с.

Дс45537

68. Стус Д. В. Палімпсести Василя Стуса: творча історія та проблема тексту : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Стус Дмитро Васильович ; НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. – Київ, 1995. – 24 с.

Ра28998

69. Стус Д. В. Палімпсести Василя Стуса: творча історія та проблема тексту : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Стус Дмитро Васильович ; НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. – Київ, 1995. – 188 л.

Дс48700

70. Бондаренко А. І. Поетична мова В. Стуса (експресеми

емотивного змісту) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Бондаренко Алла Іванівна ; НАН України, Ін-т укр. мови. – Київ, 1996. – 23 с.

Ра294411

71. Бондаренко А. І. Поетична мова В. Стуса (експресеми емотивного змісту) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Бондаренко Алла Іванівна ; НАН України, Ін-т укр. мови. – Київ, 1996. – 211 л.

Дс52340

72. Біляцька В. П. Проблема Митця в естетико-художній еволюції Ліни Костенко та Василя Стуса : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Біляцька Валентина Петрівна ; Дніпропетр. держ. ун-т. – Дніпропетровськ, 1999. – 16 с.

Ра307480

73. Біляцька В. П. Проблема Митця в естетико-художній еволюції Ліни Костенко та Василя Стуса : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Біляцька Валентина Петрівна ; Дніпропетр. держ. ун-т. – Дніпропетровськ, 1999. – 175 л.

Дс63570

74. Рарицький О. А. Василь Стус: еволюція поетичного мислення : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Рарицький Олег Анатолійович ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2000. – 19 с.

Ра308977

75. Рарицький О. А. Василь Стус: еволюція поетичного мислення : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Рарицький Олег Анатолійович ; Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-т. – Кам'янець-Подільський, 2000. – 164 арк. арк. 155–164.

Дс65699

76. Мельник-Андрущук В. О. Техніка вірша Василя Стуса: специфіка структурно-семіотичної організації поетичного тексту (Ритміка. Метрика) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 / Мельник-Андрущук Вікторія Олександрівна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2001. – 17 с.

Ра314249

77. Мельник-Андрущук В. О. Техніка вірша Василя Стуса: специфіка структурно-семіотичної організації поетичного тексту (Ритміка. Метрика) : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 / Мельник-Андрущук Вікторія Олександрівна ; НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. – Київ, 2001. – 198 арк. : рис. – Бібліогр.: арк. 189–198.

Дс69586

78. Оліфіренко Л. В. Мовна естетика поезії Василя Стуса : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Оліфіренко Леся Вадимівна ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2002. 19 с.

Ра324593

79. Оліфіренко Л. В. Мовна естетика поезії Василя Стуса : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Оліфіренко Леся Вадимівна ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2002. – 273 арк. – арк. 207–222.

Дс74127

80. Біловус Л. І. Інтертекстуальність як модус новаторства (на матеріалі творчості В. Стуса та І. Світличного) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 / Біловус Леся Іванівна ; Тернопіл. держ. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Терноіль, 2003. – 18 с.

Ра326496

81. Біловус Л. І. Інтертекстуальність як модус новаторства (на матеріалі творчості В. Стуса та І. Світличного) : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 / Біловус Леся Іванівна ; Терноп. держ. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2003. – 171 арк. – арк. 156–171.

Дс78839

82. Віват Г. І. Поетика символічного образу в творчості Василя Стуса : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Віват Ганна Іванівна ; Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. Володимира Винниченка. – Кіровоград, 2005. – 20 с.

Ра335080

83. Віват Г. І. Поетика символічного образу в творчості Василя Стуса : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Віват Ганна Іванівна ; Одес. держ. мед. ун-т. – Одеса, 2005. – 177 арк. – арк. 167–177.

Дс89424

84. Данильчук Д. В. Поетичний синтаксис Василя Стуса в аспекті художньої комунікації : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Данильчук Дмитро Васильович ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Ін-т філології. – Київ, 2006. – 19 с.

Ра348107

85. Данильчук Д. В. Поетичний синтаксис Василя Стуса в аспекті художньої комунікації : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Данильчук

Дмитро Васильович ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Ін-т філології. – Київ, 2006. – 159 арк. – арк. 142–159.

Дс101381

86. Савчук Г. О. Поезія Василя Стуса: художня семантика і структура (на матеріалі збірки «Палімпсести») : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Савчук Григорій Олегович ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2007. – 19 с.

Ра350410

87. Савчук Г. О. Поезія Василя Стуса: художня семантика і структура (на матеріалі збірки «Палімпсести») : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Савчук Григорій Олегович ; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2006. – 187 арк. – арк. 169–187.

Дс102494

88. Росінська О. А. Екзистенційна природа символіки в поезії В. Стуса : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 / Росінська Олена Анатоліївна ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2007. – 20 с.

Ра351573

89. Росінська О. А. Екзистенційна природа символіки в поезії В. Стуса : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.06 / Росінська Олена Анатоліївна ; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2007. – 218 арк. – арк. 194–218.

Дс104474

90. Іщенко Є. О. Екзистенційні концепти художньої свідомості В. Стуса : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Іщенко Євгеній Олександрович ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2010. – 20 с.

Ра372365

91. Іщенко Є. О. Екзистенційні концепти художньої свідомості В. Стуса : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Іщенко Євгеній Олександрович ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Київ, 2009. – 168 арк. - Бібліогр.: арк. 158–168.

Дс122746

92. Кузнецов В. О. Етико-естетична максима епістолярію Василя Стуса : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Кузнецов Володимир Олександрович ; Нац. ун-т «Києво-Могилян. акад.». – Київ, 2011. – 2011 с.

Ра379219

93. Кузнецов В. О. Етико-естетична максима епістолярію Василя Стуса : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Кузнецов Володимир Олександрович ; Донец. нац. ун-т. – Київ, 2010. – 212 арк. – Бібліогр.: арк. 184–212.

Дс136124

94. Лупол А. В. Онімний простір у поезії Василя Стуса : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Лупол Алла Вікторівна ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2011. – 19 с.

Ра383846

95. Лупол А. В. Онімний простір у поезії Василя Стуса : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 / Лупол Алла Вікторівна ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2011. – 199 арк. – Бібліогр.: арк. 178–199.

Дс135740

96. Полюга В. В. Проблема буття людини у творчості Василя Стуса: екзистенційний вимір : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / Полюга Вікторія Володимирівна ; НАПН України, Ін-т вищ. освіти. – Київ, 2011. – 16 с.

Ра380334

97. Полюга В. В. Проблема буття людини у творчості Василя Стуса: екзистенційний вимір : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / Полюга Вікторія Володимирівна ; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. – Дрогобич, 2011. – 184 арк. – Бібліогр.: арк. 163–184.

Дс127792

98. Саковець С. П. Міфопоетика поезії Василя Стуса : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Саковець Світлана Петрівна ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2012. – 20 с.

Ра390299

99. Тодорова С. М. Людина в суспільстві: відповідно філософії В. Стуса : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / Тодорова Світлана Миколаївна ; Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2012. – 20 с.

Ра39058

100. Тодорова С. М. Людина в суспільстві: відповідно філософії В. Стуса : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03 / Тодорова Світлана Миколаївна ; Одес. нац. акад. харч. технологій. – Одеса, 2012. – 189 арк. – Бібліогр.: арк. 175–189.

Дс129625

101. Колодкевич Г. В. Варіативність поетичного мислення В. Стуса в культурно-духовному просторі ХХ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Колодкевич Галина Вікторівна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2013. – 17 с.

Ра399557

102. Колодкевич Г. В. Варіативність поетичного мислення В. Стуса в культурно-духовному просторі ХХ ст. : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Колодкевич Галина Вікторівна ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2013. – 188 арк. – Бібліогр.: арк. 173–188.

Дс142996

103. Глушковецька Н. А. Епістолярій Василя Стуса як синтез поетичної, літературно-критичної та перекладацької творчості : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Глушковецька Наталія Анатоліївна ; Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2014. – 20 с.

Ра411601

104. Михайлова Т. М. Василь Стус і російська література: форми трансформації поетичної традиції : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.05 / Михайлова Тетяна Михайлівна ; НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. – Київ, 2016. – 20 с.

Ра422566

105. Коротєєва В. В. Міфологеми першостихій у поезії В. Стуса та А. Тарковського: типологічний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.05 / Коротєєва Вікторія Вікторівна ; Бердян. держ. пед. ун-т. – Бердянськ, 2019. – 18 с.

Ра440756

106. Коротєєва В. В. Міфологеми першостихій у поезії В. Стуса та А. Тарковського: типологічний аспект : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.05 [Електронний ресурс] / Коротєєва Вікторія Вікторівна ; Бердян. держ. пед. ун-т. – Бердянськ, 2019. – 200 арк. – Бібліогр.: арк. 178–200. – URL: <https://bdpu.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Текст-дисертації.pdf>

107. Єгорченко М. О. Концепція поетичної творчості Василя Стуса: контексти розуміння : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Єгорченко Маргарита Олегівна ; НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. – Київ, 2021. – 20 с.

Ра449641

108. Єгорченко М. О. Концепція поетичної творчості Василя Стуса: контексти розуміння : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 [Електронний ресурс] / Єгорченко Маргарита Олегівна ; НАН України, Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». – Київ, 2021. – 182 арк. – Бібліогр.: арк. 163–179. – URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Yehorchenko_Marharyta/Kontseptsiiia_poetychnoi_tvorchosti_Vasyliia_Stusa_konteksty_rozuminnia

Книжкові видання

109. Василь Стус в житті, творчості, спогадах та оцінках сучасників / упоряд. і ред.: О. Зінкевич, М. Француженко. – Балтимор ; Торонто : Укр. вид-во «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1987. – 463 с. – (Бібліотека «Смолоскипа» ; ч. 53) (Розстріляна й заборонена творчість діячів української культури ; ч. 1).

Ва588838

110. Стус Д. В. Життя і творчість Василя Стуса / Д. В. Стус. – Київ : Фотовідеосервіс, 1992. – 87 с. – (Бібліотека українця ; 7).

Ва582437

111. Бедрик Ю. І. Василь Стус: проблема сприймання / Ю. І. Бедрик. – Київ : Фотовідеосервіс, 1993. – 79 с. – Бібліогр.: с. 69–72. – (Бібліотека українця ; № 2/5).

Ва621182

112. Овсієнко В. В. Світло людей : спогади-нарис про Василя Стуса, Юрія Литвина, Оксану Мешко / В. В. Овсієнко. – Київ, 1996. – 107 с. – (Бібліотека журналу УРП «Республіка». Політичні портрети ; 4).

Ва572641

113. Пічкур Д. С. Біля Стусової криниці : статті та спогади / Д. С. Пічкур. – Вінниця : Континент-ПРИМ, 2002. – 68 с. : іл.

Ва640139

114. Рарицький О. Поезія героїчного чину. Василь Стус: еволюція художнього мислення / О. Рарицький. – Хмельницький : Просвіта, 2002. – 140 с. – Бібліогр.: с. 130–139.

Ва664895

115. Бондаренко А. І. Час вибору : вивчення творчості Василя Стуса в школі : посібник / А. І. Бондаренко, Ю. І. Бондаренко. – Київ : Вид. центр

«Академія», 2003. – 231 с. – (Відкритий урок).

Ва636371

116. Віват Г. І. Художні особливості та провідні мотиви поетичної творчості Василя Стуса / Г. І. Віват. – Одеса : Студія «Негоціант», 2003. – 175 с. – Бібліогр.: с. 152–160.

Ва655544

117. Нецензурний Стус. Кн. у 2 ч. Ч. 2 / упоряд. Б. Підгірний ; ред. О. Давидова. – 320 с. – Т. : Підручники & посібники, 2003. – (Проект «Нецензурний Стус»).

В346939/2

118. Чобіт Д. В. Як Віктор Медведчук «захищав» Василя Стуса / Д. В. Чобіт. – Броди : Просвіта, 2003. – 64 с. – (Нарцисіана в залі суду ; вип. 10).

Ва645573

119. Біловус Л. І. Теорія інтертекстуальності як модус новаторства у творчих феноменах Василя Стуса та Івана Світличного / Л. І. Біловус ; Терноп. експеримент. ін-т пед. освіти. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2004. – 126 с. – Бібліогр.: с. 114–125.

Ва661724

120. Стус Д. В. Василь Стус: життя як творчість / Д. В. Стус. – 2-ге вид., випр. – Київ : Факт, 2005. – 368 с. : фото.

Вс40904

121. Омельчук Н. В. Най будем щирі...: одна з граней епістолярної творчості Василя Стуса / Н. В. Омельчук. – Луцьк : Терен, 2006. – 39 с. – Бібліогр.: с. 24–25.

Р109810

122. Де сила й тиск – там опір повсякчас... Стусове коло: спогади Анатолія Гарматюка та його друзів / упоряд. Н. Гарматюк. – Вінниця : О. Власюк, 2007. – 66 с. : фотоіл. – (Спогади Стусового кола).

Ва693441

123. Матеріали II обласних Стусівських читань, 7 лютого 2007 р. – «Відкрита книга біографії Василя Стуса» / упоряд.: О. М. Федоров [та ін.] ; Всеукр. благод. фонд ветеранів МВС, Упр. культури та туризму Донец. обл. держ адмін., Донбас. істор.-літ. музей Василя Стуса [та ін.]. – Донецьк : Юго-Восток, 2007. – 70 с. – Бібліогр.: в кінці ст.

Va701026

124. Овсієнко В. Василь Стус у віддзеркаленнях : спогади Василя Овсієнка про Василя Стуса / упоряд. Оксани Дворко. – Полтава, 2007. – 191 с. : іл., фот.

Va735509

125. Кравченко Л. Василь Стус – інтерпретатор поезії Р. М. Рільке : монографія / Л. Кравченко ; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. Івана Франка. – Дрогобич : Коло, 2008. – 340 с. – Бібліогр.: с. 318–334.

Va709939

126. Матеріали III обласних Стусівських читань, 7 лютого 2008 р. «Поет і тоталітарне суспільство» / упоряд.: О. М. Федоров [та ін.] ; Всеукр. благод. фонд ветеранів МВС, Упр. культури та туризму Донец. обл. держадмін., Донбас. істор.-літ. музей Василя Стуса [та ін.]. – Донецьк : Юго-Восток, 2008. – 83 с. – Бібліогр.: в кінці статей.

Va719109

127. Намакштанська І. Є. Ситуативні значення символів та образів поезій Василя Стуса / І. Є. Намакштанська, Ю. М. Новикова, К. В. Мушанова ; за заг. ред. І. Є. Намакштанської ; Донбас. нац. акад. буд-ва та архітектури. – Донецьк : Норд-Прес, 2008. – 57 с. – Бібліогр.: с. 55–56.

Va709310

128. Матеріали IV обласних Стусівських читань, 10 лютого 2009 р. «Василь Стус і “шістдесятництво”» / упоряд.: О. М. Федоров [та ін.] ; Всеукр. благод. фонд ветеранів МВС, Упр. культури та туризму Донец. обл. держадмін., Донбас. істор.-літ. музей Василя Стуса [та ін.]. – Донецьк : Юго-Восток, 2009. – 62 с. – Бібліогр. у кінці ст.

Va725912

129. Росінська О. А. Символіка поезії В. Стуса : монографія / Олена Росінська. – Донецьк : Ноулідж, 2010. – 202 с. – Бібліогр.: с. 177–202.

У книзі аргументується доцільність дослідження символіки творів В. Стуса крізь призму екзистенційного світосприйняття, здійснюється комплексний аналіз світоглядних філософських констант творчості митця. Вагомим питанням дослідження є термінологічна визначеність символу в його багатомірності й невичерпності, що породжує множинність смислів, утримуючи в собі значення вищого, сакрального.

Va729746

130. Василь Стус: Поет і Громадянин : до 75-річчя від дня народж. Василя Стуса : кн. спогадів та роздумів / упоряд. В. Овсієнко. – Київ : КЛІО, 2013. – 682, [16] с. : фот.

Vc55677

131. Віват Г. І. Семантика художніх символів у поетичному просторі Василя Стуса : монографія / Ганна Віват ; Одес. нац. акад. харч. технологій. – Одеса : Апрель, 2014. – 263 с. – Бібліогр.: с. 244–263.

Va788270

132. Дорошенко О. Василь Стус / О. Дорошенко. – Харків : Антологія, 2015. – 127 с.

Ao273290

133. Іщенко Є. О. Екзистенційні концепти художньої свідомості В. Стуса : монографія / Є. О. Іщенко ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ : Київ. ун-т, 2015. – 125 с. – Бібліогр.: с. 115–124.

Va836825

134. Колодкевич Г. В. Варіативність художнього мислення Василя Стуса : монографія / Галина Колодкевич ; Київ. міжнар. ун-т. – Київ, 2015. – 242 с. – Бібліогр.: с. 225–241.

Va791814

135. Стус Д. Василь Стус: життя як творчість / Дмитро Стус. – 3-тє вид. – Київ : Дух і Літера, 2015. – 377, [248] с. : фот. – (Бібліотека спротиву. Бібліотека надії). – Бібліогр. в кінці розд.

Va793223

136. Дорошенко О. Василь Стус / О. Дорошенко. – Харків : Факт, 2016. – 120, [1] с.

Ao273667

137. Дорошенко О. Василь Стус / О. Дорошенко. – Харків : Фоліо, 2016. – 120, [1] с. – (Знамениті українці).

Ao273940

138. Кириченко С. Птах піднебесний. Спогади про Василя Стуса / Світлана Кириченко. – Київ : Смолоскип, 2016. – 156, [1] с.

Va818102

139. Земля Івана Богуна – колиска Василя Стуса : кн.-альб. : [вірші, ст.] / упоряд. Н. Гнатюк ; ред. В. Сторожук. – Вінниця : Консоль, 2017. – 79, [1] с. : фот., іл.

Co36080

140. Размышления о Василие Стусе / сост. Размик Маркосян. – Ереван : Авт. изд., 2017. – 86, [3] с. : фот.
Ва812802

141. Соловей О. Є. Василь Стус. Відлуння і наближення : [наук.-попул. нарис] / О. Є. Соловей, О. Є. Пуніна, М. В. Жилін. – Вінниця : Донец. нац. ун-т ім. Василя Стуса, 2017. – 151 с. : іл. – (Ім'я зобов'язує). – Бібліогр. в знесках.
Ва825656

142. Василь Стус: життя, ідеологія, творчість, соціополітичний і літературний контекст : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. вшануванню пам'яті відомого укр. поета, пер., літературознавця і правозахисника (Вінниця, 20–21 квіт. 2018 р.) / редкол.: Р. Гринюк [та ін.] ; Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка НАН України [та ін.]. – Вінниця : Твори, 2018. – 236 с. – Бібліогр. в кінці ст.
Ва833898

143. З когорти великих: Василь Стус в історії університету / за ред. Р. Ф. Гринюка, А. П. Загнітка ; упоряд. Т. Л. Нагорняк ; вступ. слово Р. Ф. Гринюк ; Донец. нац. ун-т ім. Василя Стуса. – Вінниця : Рогальська І. О., 2018. – 257, [12] с. : фот.
Ва830257

144. Стус Д. Василь Стус: життя як творчість / Дмитро Стус. – 4-те вид. – Київ : Дух і Літера, 2018. – 377, [50] с. : іл., фот. – (Бібліотека спротиву. Бібліотека надії).
Ва832775

145. Колоскова Н. М. Історичні реалії та взаємозв'язок політичного мислення в [житті та творчості Тараса Шевченка і Василя Стуса / Нінель Колоскова. – Київ : Друк. двір Олега Федорова, 2019. – 55 с. – (Скарби української душі). – Бібліогр.: с. 52–54.
Ва883184

146. Справа Василя Стуса : зб. док. з архіву колиш. КДБ УРСР / уклад. Вахтанга Кіпіані. – Харків : Віват, 2019. – 686, [1] с. : іл. – (Історія та політика) (Історична правда. Бібліотека «Історичної правди») (Розсекречено).
Ва833930

147. Василь Стус: Поет і Громадянин. Книга спогадів та роздумів / упоряд. В. Овсієнко. – Київ : КЛЮ, 2020. – 682, [17] с. : фот.
Вс67688

148. Дорошенко О. Є. Василь Стус / Олег Дорошенко. – Харків : Фоліо, 2021. – 120, [5] с. : фот. – (Знамениті українці).
Ао276199

*Статті з періодичних, довідкових та монографічних видань,
збірників наукових праць*

149. Коцюбинська М. І душу виробив таку прозору...: Післяслово до поезій В. Стуса / М. Коцюбинська // Київ. – 1989. – № 10. – С. 40–41.
Ж14227

150. Коцюбинська М. Почути голос поета / М. Коцюбинська // *Жовтень*. – 1989. – № 7. – С. 15–16.
Ж26476

151. Голобородько В. Він став моєю совістю : Продовження розмови з В. Стусом / В. Голобородько // *Вітчизна*. – 1990. – № 10. – С. 161–163.
Ж22465

152. Жулинський М. Із забуття – в безсмертя: (сторінки призабутої спадщини). – Київ, 1990. – 446 с : фот.

Зі змісту: Василь Стус – С. 416–431; «Сто дзеркал спрямовано на мене», «Мені постав ти в добрі і гніві», «Уже моє життя в інвентарі», «Вже цілий місяць обживаю хату», «Крізь сотні сумнівів я йду до тебе», «Весь обшир мій – чотири на чотири», «Тюремних вечорів смертельні алкоголі», «Досить крові...», «Колимські закували зозулі», «Уже Софія відструменіла», «На колимським морозі калина», «На Колимі запахло чебрецем», «Автопортрет із свічкою», «Трени М. Г. Чернишевського» : [вірші] / В. Стус – С. 432–439.

Ва522966

153. Ільницький М. Палімпсести Василя Стуса / М. Ільницький // *Вітчизна*. – 1990. – № 3. – С. 14–16.
Ж22465

154. Мельник Я. «В мені уже народжується Бог»: Продовження розмови з В. Стусом / Я. Мельник // *Вітчизна*. – 1990. – № 10. – С. 157–160.
Ж22465

155. Болабольшенко А. «Цей бункет смерті в образі життя...» : За матеріалами кримінальних справ В. Стуса / А. Болабольшенко // *Вітчизна*. – 1991. – № 8. – С. 141–151.
Ж22465

156. Гармаш Г. Червоне і чорне : Поезія-доля Василя Стуса /

Г. Гармаш // *Слово і час*. – 1991. – № 5. – С. 20–25.

Ж27444

157. Наливайко Д. Василь Стус – перекладач / Д. Наливайко // *Всесвіт*. – 1991. – № 1. – С. 183–185.

Жс27966

158. Сверстюк Є. Блудні сини України / Є. Сверстюк ; упоряд. Т. Марусик ; ред. О. Рибалко. – Київ, 1993. – 244 с. : фото. – (Пам'ятки України ; кн. 13. Українське відродження: історія і сучасність ; вип. 1–2) (Письменники України та діаспори / Т-во «Знання» України ; вип. 3–4).

Зі змісту: Базилеос [В. Стус] – С. 140–161; Поет про поета [В. Стус] – С. 210–212; Василь Стус – летюча зірка української літератури – С. 212–220.

Ва621262

159. Stus, Vasyl // *Encyclopedia of Ukraine* / ed. Danylo Hysar Struk – Toronto ; Buffalo ; London, 1993. – Vol. V. – P. 86–87.

В276504/5; ВНБІ Я20(4УКР) Е54/5

160. Василь Стус // *Історія української літератури ХХ століття* : у 2 кн. / В. Г. Дончик, С. М. Андрусів, Л. С. Бойко [та ін.] ; за ред. В. Г. Дончика. – Київ, 1995. – Кн. 2, ч. 2 : (1960–1990 роки). – С. 184–193.

В339497/2.2

161. Жулинський М. Г. Василь Стус / М. Г. Жулинський // *Гроно нездоланих співців: літ. портрети укр. письмен. ХХ ст., твори яких увійшли до оновлених шкільних програм*. – Київ, 1997. – С. 274–284.

Ва574376; Ш5(4УК)я2 Г87

162. Мовчан Р. Слово про Василя Стуса напередодні його шістдесятиріччя / Р. Мовчан // *Українознавство : календар-щорічник*. – Київ, 1998. – С. 65–68.

Ж66396; Т3(4УКР) я2 У45

163. Кошелівець І. Стус Василь / І. Кошелівець // *Енциклопедія українознавства : слов. частина / голов. ред.: В. Кубійович [та ін.] ; Наук. т-во ім. Шевченка. – Перевид. в Україні. – Львів, 2000. – Т. 8. – С. 3087–3088.*

В339091/8; ВНБІ Я20(4УКР) Е64

164. Стус Василь Семенович // *3-над Божої ріки : літ. біобібліогр. слов. Вінничини*. – Вінниця, 2001. – С. 330–332 : фот.

Ва639546; Ш5(4УК)д я2 3-11

165. Василь Стус: поет, перекладач, літературознавець, громадський діяч // Видатні діячі України минулих століть : мемор. альм. / голов. ред. О. Онопрієнко. – Київ, 2001. – С. 512–513 : фот. – (Золоті імена України).
Со24384; ВНБІ ТЗ(4УК)д я2 В42

166. Василь Стус: поет, перекладач, літературознавець, громадський діяч // Золота книга української еліти : інформ.-імідж. альм. : у 6 т. / голов. ред. О. Онопрієнко. – Київ, 2001. – Т. 2. – С. 438–439 : фот.
С10173/2; Я222(4УКР) 3-80

167. Стус Василь Семенович (6.I.1938–4.IX.1985) // Шевченківські лауреати, 1962–2001 : енциклопед. довід. / авт.-упоряд. М. Г. Лабінський. – Київ, 2001. – С. 666–668 : портр.
Ао270633; ВНБІ Ч216(4УК)27я2

168. Геник С. Стус Василь // Геник С. Сто великих українців. – Івано-Франківськ, 2001. – С. 232–233 : портр.
Вс35814; ВНБІ ТЗ(4УК)д я2 Г34

169. Особові архівні фонди Інституту рукопису : путівник / НАН України, НБУВ, Ін-т рукопису ; авт. кол.: О. С. Боляк, С. О. Булатова, Т. І. Воронкова [та ін.]. – Київ, 2002. – 766 с.
Стус В. С. – С. 104, 613, 620.
Вс37277; ВНБІ Я181(4УКР)2 О-75

170. Лозовой В. О. Стус Василь Семенович В. О. Лозовой // Державні, політичні та громадські діячі України: політичні портрети / редкол.: В. І. Астахова, К. В. Астахова, Є. О. Бондарев [та ін.] ; за заг. ред. М. І. Панова. – Київ, 2002. – С. 443–446. – Бібліогр.: с. 447.
В346211/1; ВНБІ ТЗ(4УК)д я2 Д36

171. Василь Стус // Народжені Україною : мемор. альм. : у 2 т. / голов. ред. О. Онопрієнко. – Київ, 2002. – Т. 2. – С. 580–581 : фот. – (Золоті імена України). – Укр., рос., англ.
В346899/2 ВНБІ ТЗ(4УКР)д я2 Н30

172. Василь Стус // Сто найвідоміших українців / [авт. кол.]: М. Гнатюк [та ін.]. – 2-ге вид., випр. і допов. – Київ ; М., 2002. – С. 572–580 : фот., портр.
Ва637934; ВНБІ ТЗ(4УКР)д я2 С81

173. Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, 1926–2001: Сторінки історії, 75 / відп. ред. та упоряд. О. В. Мишанич. – Київ : Наук.

думка, 2003. – 589 с. : іл.

Стус В. – С. 16, 28, 44, 45, 221, 321, 333, 335, 345, 346, 349, 496, 497, 499, 500, 502, 503, 505, 507, 515, 519, 545, 561

Вс37621; Ч214(4Ук)72 я2 І-71

174. Історичний календар, 2003 / упоряд.: А. Денисенко, С. Грабар, П. Орленко ; редкол.: В. Борисенко, М. Виговський, І. Войцехівська [та ін.]. – Київ, 2003. – Вип. 9. – 439 с. : іл.

Василь Стус – людина-легенда / Д. Стус. – С. 23–25 : портр.; «Мені зоря сіяла нині вранці», «На Лисій горі догоряє багаття нічне», «Гойдається вечора зламана віть», «Я так і не збагнув», «Геть спогади – сперед очей», «Яка нестерпна рідна чужина», «Верни до мене, пам'яте моя!», «За літописом самовидця», «За читанням Ясунарі Кавабати», «Трени М. Г. Чернишевського», «Весь обшир мій – чотири на чотири», «Горить сосна – од низу до гори» : [вірші] / В. Стус – С. 26–32.

Ж69229; ВНБІ ТЗ(4УКР) я2 І-90

175. Стус Василь Семенович. Український письменник, критик, літературознавець // Провідники духовності в Україні : довід. / за ред. І. Ф. Кураса. – Київ, 2003. – С. 314–316.

Ва646191; ВНБІ ТЗ(4УКР)д я2 П78

176. Білоус Г. Рокований вересень : роздуми про життя і творчість В. Стуса / Г. Білоус // Київ. – 2003. – № 10. – С. 153–173.

Ж14227

177. Головатий М. Стус Василь Семенович: поет, літературознавець, політв'язень-дисидент / М. Головатий // Видатні постаті України : біогр. довід. / [авт. кол.]: Г. В. Щокін [та ін.] ; Міжрегіон. акад. упр. персоналом, Кн. палата України. – Київ, 2004. – С. 730–732 : фот.

Вс40641; ВНБІ ТЗ(4УК)д я2 В42

178. Єгорченко М. Час творчості Василя Стуса / М. Єгорченко // *Сучасність*. – 2004. – № 2. – С. 131–145.

Ж14413

179. Пірус Т. П. Василь Стус – видатна постать в історії України ХХ ст. / Т. П. Пірус // *Наук. зап. Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Історія*. – 2004. – Вип. 8. – С. 237–239. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzvdpu_ist_2004_8_48.

180. Роженко М. М. Стус Василь Семенович // *Кияни : біогр. слов.* / М. М. Роженко. – Київ, 2004. – С. 362 : фот.

Со26033; ВНБІ ТЗ(4УКР-К)д я2 К38

181. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України : путівник. Вип. 2 / Держ. ком. архівів України, Центр. держ. архів-музей літ. і мистецтва ; авт.-упоряд.: Ю. Кулініч, С. Куш, М. Ходоровський ; редкол. тому: Г. Боряк (голова), Ю. Кулініч, М. Ходоровський. – Київ, 2005. – 621 с. – (Архівні зібрання України. Путівники).

Стус В. – С. 310, 311, 330, 331, 383, 508.

В347185/2; ВНБІ Ч81(4УКР) я2 Ц38

182. Бандальєр Г. Експресивність як визначальна риса поезики В. Стуса / Г. Бандальєр // *Вісн. Нац. акад. наук України*. – 2005. – № 9. – С. 44–49. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnanu_2005_9_6.

У літературознавчих дослідженнях спостерігається акцентування трагізму долі митця за умов заблокованої культури і недостатня увага приділяється мовно-естетичному аналізу власне його творів. Перенесено акценти осмислення феномена В. Стуса з площини звичаєного погляду на його особистість – шістдесятника, ідентифікованого як поет «трагічного стоїцизму», – у площину поетичного тексту.

Ж20611

183. Іщук М. Василь Стус і українська народна творчість / М. Іщук // *Нар. творчість та етнографія*. – 2005. – № 1. – С. 85–89.

Ж27482

184. Мельничук Г. Хрест правди Василь Стус (1938–1985) // Мельничук Г. 1000 незабутніх імен України / Георгій Мельничук. – Київ, 2005. – С. 173–174 : іл.

Ва661851; ВНБІ Т3(4УКР) д я2 М48

185. Іщенко Є. Віталізація смерті в поезії Василя Стуса / Євген Іщенко // *Слово і час*. – 2006. – № 11. – С. 69–76.

Ж27444

186. Кодак М. Поет – орудна іпостась життя : читаючи «Час творчості» В. Стуса / М. Кодак // Київ. – 2006. – № 5. – С. 175–185.

Ж14227

187. Савчук Г. О. «Вихід у чорне» : чорний колір у зб. «Палімпсести» В. Стуса / Г. О. Савчук // *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство*. – 2006. – Вип. 11, ч. 2. – С. 317–324.

Ж 70749

188. Василь Стус. Двадцять років після смерті: сучасне сприйняття і переосмислення // *Молода нація: альманах*. – Київ, 2006. – № 1 (38). – 400 с.

Ж69065

189. Стус Василь Семенович // Київ : іст.-біогр. енциклопед. довід. / авт. кол.: Г. Ю. Івакін [та ін.] ; Ін-т гуманітар. дослідж. Укр. АН. – Київ, 2007. – С. 971 : фот.

Со27296; ВНБІ ТЗ(4УКР-К) я2 К38

190. Стус Василь Семенович (псевдонім – Василь Петрик; 1938–1985) // Усі письменники і народна творчість : довідник / Н. І. Черсунова [та ін.]. – Київ, 2007–2008. – С. 311–317.

Ва692818; ВНБІ Ш5(0)д я2 У74

191. Стус Василь // Видатні діячі українського національного відродження (XIX–XX ст.) : біогр. довід. – Луганськ, 2008. – С. 195–197.

Ва711981 ТЗ(4УК)д я2 В42

192. Волокова Т. Вхідження Василя Стуса у «час творчості»: екзистенційно-психоаналітичний аспект / Т. Волокова // *Наук. зап. [Кіровоград. держ. пед. ун-ту ім. Володимира Винниченка]. Серія: Філологічні науки.* – 2009. – Вип. 85. – С. 114–122. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzs_2009_85_14.

Ж68990:Філол.

193. Квятковський Д. О. Екзистенціальні мотиви філософії В. Стуса / Д. О. Квятковський // *Мультиверсум.* – 2009. – Вип. 80. – С. 99–108.

Ж70616

194. Василь Стус // Усі українські письменники : біогр. нарис, літ.-худож. огляд, перелік основ. творів, літ. для додатк. користування, термінол. слов. / упоряд.: Ю. І. Хізова, В. В. Щоголева. – Харків, 2009. – С. 29–33 : фот.

Ва711480; ВНБІ Ш5(4УК)я2 У75

195. Васильченко-Каверіна Н. Зв'язки Василя Стуса з українською діаспорою / Н. Васильченко-Каверіна // *Наук. вісн. Чернівець. нац. ун-ту. Слов'янська філологія.* – 2010. – Вип. 496–497. – С. 216–221. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchnusf_2010_496-497_35.

Ж69219

196. Стус Василь Семенович // Рух опору в Україні: 1960–1990 : енцикл. довід. / Музей-архів і документац. центр укр. самвидаву при вид-ві «Смолоскоскип» ; гол. ред. О. Зінкевич. – Київ, 2010. – С. 631–635 : портр. – Бібліогр.: с. 632–635.

Вс49943; ВНБІ ТЗ(4УК)6 я2 Р91

197. Історія української культури. У 5 т. Т. 5. Українська культура

XX – початку XXI століть / НАН України ; голов. редкол.: Б. Є. Патон (голов. ред.), Г. Д. Верес, І. Ф. Курас [та ін.] ; редкол. тому: М. Г. Жулинський (голов.ред.), М. П. Бондар, М. М. Сулима [та ін.]. – Київ : Наук. думка, 2011–2013.

Т. 5, кн. 3 : Культура та розвиток науки і технологій в Україні / І. Є. Александрова, В. Г. Бар'яхтар, О. М. Боголюбов [та ін.]. – 2012. – 948 с.
Стус В. – С. 247, 252, 271, 281.

Т. 5, кн. 4 : Проблеми функціонування, збереження і розвитку культури в Україні / Л. Ф. Артюх, В. Д. Бондаренко, Т. В. Гардашук [та ін.]. – 2013. – 942 с.

Стус В. – С. 421.

В343912/5, кн. 3, 4; ВНБІ ТЗ(4УК) я2 І-90

198. Колодкевич Г. Ідея софійності та містичне переживання божественного начала в поезії В. Стуса / Галина Колодкевич // Питання літературознавства. – 2011. – Вип. 82. – С. 235–240.

Ж29815

199. Назарчук О. М. Василь Стус / О. М. Назарчук // Видатні постаті в історії України XX ст. : корот. біогр. нариси / В. І. Гусєв [та ін.]. – Київ : Вища шк., 2011. – С. 328–330 : фот.

Ао269621; ВНБІ ТЗ(4УК)д.я2 В42

200. Несвіт С. Концепт долі у поезії В. Стуса періоду ув'язнення / С. Несвіт // *Актуальні проблеми укр. літ. і фольклору.* – 2011. – Вип. 16. – С. 126–134. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apulf_2011_16_14.

Ж70397

201. Райбедюк Г. Б. Василь Стус і Микола Зеров: діалог художніх свідомостей / Г. Б. Райбедюк // *Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія: Філологічна.* – 2011. – Вип. 21. – С. 297–306. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2011_21_33.

Ж69992:Філол.

202. Стус Василь Семенович (1938–1985) // Вони змінили світ / уклад. І. Ю. Левашова. – Донецьк, 2011. – С. 696 : портр.

Вс50590; ВНБІ ТЗ(0)д я2 В73

203. Василь Стус // Сто великих українців. – Київ, 2011. – С. 473–480 : портр.

Ва734391; ВНБІ ТЗ(4УК)д я2 С81

204. Яструбецька Г. І. Тезаурус В. Стуса крізь призму містичного /

Г. І. Яструбецька // *Наук. зап. [Нац. ун-ту «Острозька академія»]. Серія: Філологічна.* – 2011. – Вип. 21. – С. 374–383. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2011_21_41.

Ж69992:Філол.

205. Стус Д. В., Швидкий В. П. Стус Василь Семенович / Д. В. Стус, В. П. Швидкий // *Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій, В. Ф. Верстюк, С. В. Віднянський [та ін.] ; НАН України, Ін-т історії України.* – Київ, 2012. – Т. 9. – С. 876–878 : фот.

В348560/9; ВНБІ ТЗ(4УКР) я2 Е64

206. Стус Василь Семенович // *Шевченківські лауреати (1962–2012) / авт.-упоряд. М. Г. Лабінський.* – 3-тє вид., змін. і допов. – Київ, 2012. – С. 666–668 : портр.

Ао270633 Ч216(4УК)27 я2 Ш37

207. Колган О. Тема бога в поезії В. Стуса / О. В. Колган // *Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство.* – 2012. – Вип. 25. – С. 90–98.

Ж 70749

208. Несвіт С. Публіцистична діяльність О. Тихого і В. Стуса: порівняльний аспект / С. Несвіт // *Актуальні проблеми укр. літ. і фольклору.* – 2012. – Вип. 17. – С. 167–173. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apulf_2012_17_22.

Ж70397

209. Ходаківська Я. Дольник Василя Стуса / Я. Ходаківська // *Наук. вісн. Чернівець. нац. ун-ту. Слов'янська філологія.* – 2012. – Вип. 585–586. – С. 107–111. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvchnusf_2012_585-586_21.

Ж69219

210. Кононенко П. Людина і митець ХХІ століття. Феномен Василя Стуса / П. Кононенко, Т. Кононенко // *Українознавство.* – 2013. – № 1. – С. 6–16. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukr_2013_1_3.

Ж23747

211. Нарівська В. Д. Мистецтво жити як проблема культурної самоідентичності в епістоляріях Василя Стуса / В. Д. Нарівська // *Вісн. Дніпропетр. ун-ту ім. Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки.* – 2013. – № 2. – С. 18–28. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduerpf_2013_2_4.

Ж100627:Філол.

212. Овсієнко В. «Іду за край...»: карикатура на Стуса / В. Овсієнко // *Слово і час*. – 2013. – № 3. – С. 106–109. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sich_2013_3_15.

Ж27444

213. Стус Василь (1938–1985) // *Українські письменники : біогр., огляди творчості, літ. напрями і течії, літературознав. слов.* – Київ, 2013. – С. 241–245.

Va772934; ВНБІ Ш5(4УК) я2 У45

214. Білоус П. Житіє Василя Стуса у вимірі агіографічного канону / П. Білоус // *Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія : Філологічна*. – 2014. – Вип. 41. – С. 12–16. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2014_41_5.

Ж69992:Філол.

215. Бондаренко Г. Сила духовності українського народу в поетичних пошуках Василя Стуса / Г. Бондаренко, З. Клименко, О. Сушко // *Актуальні проблеми укр. літ. і фольклору*. – 2014. – Вип. 21–22. – С. 242–249. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apulf_2014_21-22_25.

Ж70397

216. Маркіна А. М. Бог і Господь як чинники художнього світу Василя Стуса / А. М. Маркіна // *Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія : Філологія*. – 2014. – № 1127, Вип. 71. – С. 223–227. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIFL_2014_1127_71_47.

Ж29137

217. Михайлова Т. Василь Стус: до питання літературного впливу / Т. Михайлова // *Літературний процес: методологія, імена, тенденції. Філологічні науки*. – 2014. – № 4. – С. 25–28. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Litpro_2014_4_8.

Ж74000

218. Соловей О. Павло Тичина і Володимир Свідзінський у науковій рецепції Василя Стуса / О. Соловей // *Актуальні проблеми укр. літ. і фольклору*. – 2014. – Вип. 21/22. – С. 212–225. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apulf_2014_21-22_22.

Ж70397

219. Красножон К. В. Порівняльний аналіз основного тексту та редакцій вірша В. Стуса «На лисій горі догоряє багаття нічне...» / К. В. Красножон // *Літературознавчі студії*. – 2015. – Вип. 43 (1). – С. 344–

349. – URL : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2015_43\(1\)_46](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2015_43(1)_46).
Ж72442

220. Михайлова Т. «Я один, все тонет в фарисействе»: Василь Стус та Борис Пастернак – протистояння лицемірству / Т. Михайлова // Літературний процес: методологія, імена, тенденції. *Філологічні науки*. – 2015. – № 6. – С. 128–130. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Litpro_2015_6_28.
Ж74000

221. Василь Стус // Українські поети : біогр., огляди творчості, початок віршової літ. в Україні, усна нар. творчість, теорія віршування / [відп. за вип. М. І. Преварська]. – Київ, 2015. – С. 187–191.
Ва796164 ; ВНБІ Ш5(4УК)д я2 У45

222. Стус Д. Стус Василь Семенович / Дмитро Стус // Шевченківська енциклопедія : в 6 т. / НАН України, Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка ; редкол.: М. Г. Жулинський (голова) [та ін.]. – Київ, 2015. – Т. 5 : Пе–С. – С. 1005–1006 : портр.
В354112/5; ВНБІ д Ш37.97(5)

223. Тарнашинська Л. Шевченкіана Василя Стуса / Л. Тарнашинська // *Актуальні проблеми укр. літ. і фольклору*. – 2015. – Вип. 23. – С. 125–136. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apulf_2015_23_12.
Ж70397

224. Михайлова Т. Василь Стус і Борис Пастернак як читачі поезії Тараса Шевченка / Т. Михайлова // *Літературознавство. Фольклористика. Культурологія*. – 2016. – Вип. 2–25. – С. 500–506. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lfk_2016_23-25_39.
Ж72931

225. Пуніна О. Художній потенціал сценарного тексту Василя Стуса / О. Пуніна // *Слово і час*. – 2016. – № 5. – С. 48–56. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sich_2016_5_11.
Ж27444

226. Стус Василь Семенович: поет, перекладач, прозаїк, літературознавець, правозахисник // Видатні українці. Культура. Мистецтво. Освіта : [довідник] / [упоряд. та ред. М. І. Преварська]. – Київ, 2016. – С. 304–308 : фот. – (Гордість і слава України).
Ва807265; ВНБІ Т3(4УКР)д я2 В42

227. Тарнашинська Л. Василь Стус: художньо-екзистенційний вимір

межової свідомості / Л. Тарнашинська // *Слово і час*. – 2016. – № 3. – С. 44–52. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sich_2016_3_8.

Ж27444

228. Лупол А. В. Поетичний світ В. Стуса: антропонімний вимір / А. В. Лупол // *Наук. вісн. каф. ЮНЕСКО Київ. нац. лінгвіст. ун-ту. Філологія, педагогіка, психологія*. – 2017. – Вип. 35. – С. 297–303. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvkyu_2017_35_45.

Ж70619

229. «Палімпсести» [Електронний ресурс] / А. А. Люднова // Літературознавчі 230. Люднова А. А. Фоностилестичні особливості стусового вірша (за збіркою студії). – 2017. – Вип. 1 (2). – С. 68–79. – URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2017_1\(2\)_10](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Lits_2017_1(2)_10).

230. Пуніна О. В. Василь Стус: право бути собою : до 80-річчя від дня народж. (06.01.1938–04.09.1985) / О. В. Пуніна // *Знаменні і пам'ятні дати Вінничини 2018 року: хронол. довід*. – Вінниця, 2017. – С. 38–41.

Ж26831; Д891(4УК-ВІН)я2 3-72

231. Шаф О. «Здрастуй же, здрастуй же, смерте моя!»: гендерно-психологічний модус інтерпретації концепту смерті в ліриці Василя Стуса / О. Шаф // *Слово і час*. – 2017. – № 8. – С. 20–33. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sich_2017_8_7.

Ж27444

232. Лодзинська О. В. Знайдено пізнішу редакцію статті В. Стуса «Феномен доби (сходження на Голгофу слави)» / О. В. Лодзинська // *Наук. вісн. Нац. ун-ту біоресурсів і природокористування України. Серія : Філологічні науки*. – 2018. – Вип. 281. – С. 174–181. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnau_fil

233. Мазоха Г. С. Національне питання в епістолярній спадщині І. Франка та В. Стуса / Г. С. Мазоха // *Теорет. і дидактична філологія. Серія : Філологія (літературознавство, мовознавство)*. – 2018. – Вип. 28. – С. 132–142. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tdff_2018_28_16.

Ж73385:Філол.

234. Стуканова Ю. Р. Василь Стус у контексті українського літературного середовища Донеччини (1950-ті – початок 1960-х рр.) / Ю. Р. Стуканова // *Грані історії*. – 2018. – Вип. 1. – С. 326–330. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/grist_2018_1_73.

Ж73801

235. Поліщук Я. О. Текстова стратегія палімпсеста в поезії Василя Стуса / Я. О. Поліщук // *Слово і час*. – 2018. – № 6. – С. 3–12. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sich_2018_6_3.

Ж27444

236. Тарануха Є. В. «Воля у неволі»: ліричне «Я» поезії В. Стуса як елемент переосмислення травматичного досвіду / Є. В. Тарануха // *Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Серія : Філологія*. – 2018. – Вип. 78. – С. 132–135. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIFL_2018_78_28.

237. Пуніна О. Оборонна система Василя Стуса: етика і творчий процес / О. Пуніна // *Актуальні проблеми укр. літ. і фольклору*. – 2019. – Вип. 27. – С. 137–146. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apulf_2019_27_14.

Ж70397

238. Пуніна О. В. Характер Василя Стуса як основа психотипу письменника / О. В. Пуніна // *Слово і час*. – 2019. – № 10. – С. 3–13. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sich_2019_10_3.

Ж27444

239. Пучков А. О. Вірш Василя Стуса «Дозволь мені сьогодні близько шостої...»: спроба орфічно-просторового аналізу одного сновиддя / А. О. Пучков // *Слово і час*. – 2019. – № 5. – С. 58–73. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sich_2019_5_9.

Ж27444

240. Райбедюк Г. Феномен пасіонарності Івана Огієнка та Василя Стуса: типологічні аспекти / Г. Райбедюк // *Іван Огієнко і сучасна наука та освіта. Серія : Філологічна*. – 2019. – Вип. 16. – С. 287–293. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/IvanOgienko_2019_16_52

Ж72562:Філол.

241. Зелененька І. Лірика дисидентів Василя Стуса й Тараса Мельничука як опозиція тоталітаризму / І. Зелененька // *Філолог. дискурс*. – 2020. – Вип. 10. – С. 61–68. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/fild_2020_10_8

Ж74480

242. Червінська О. В. Найважливіший рецептивний вузол поетики Василя Стуса / О. В. Червінська // *Питання літературознавства*. – 2022. – Вип. 105. – С. 72–93. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/P1_2022_105_7

Вшанування пам'яті В. Стуса

243. Стус Василь Іванович // Проценко Л. Київський некрополь : путівник-довідник. – Київ, 1994. – С. 186.

Ао257825; Я222(4УКР) П84

244. Проценко Л. А. Історія київського некрополя / НАН України, Ін-т укр. археографії ; ред. В. С. Трубенко. – Київ : [Укрбланквидав], 1995. – 412 с. : іл.

Стус В. С. – С 269–270.

Ва568418; Я222(4Ук) П84

245. Пам'яті поета: Василеві Стусу – 60 : кат. кн. вист. / уклад.: О. П. Ахова, І. Д. Войченко ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Київ : Культ.-просвітн. центр Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського, 1998. – 65 с. : портр. – (Книжкові виставки НБУВ ; вип. 2).

Ва581259; Онищенко О. С. Ва1555; д С88

246. Актуальні проблеми укр. літ. і фольклору. Вип. 6. Василь Стус в контексті європейської літератури : матеріали II Всеукр. наук. конф., присвяч. вшануванню пам'яті письменника, літературознавця, мислителя і громадянина (Донецьк, 20–21 верес. 2001 р.) / Донец. держ. ун-т. Каф. української літератури і фольклору. – Донецьк : Кассіопея, 2001. – 302 с.

Ж70397

247. Жадько В. [Стус Василь Семенович] // Жадько В. Байковий некрополь : іст. фотоіл. довід. / Віктор Жадько. – Київ, 2004. – С. 149–152 : фот.

Вс39834; Я222(4УК) Ж17

248. Жадько В. О. У пам'яті Києва: столичний некрополь письменників : іст. наук. довід. / В. О. Жадько. – Київ, 2005. – 463 с. : іл.

Стус В. – С. 27, 71, 74, 75, 93, 99, 131, 382.

Вс41838; ВНБІ Я222(4УКР) Ж17

249. Жадько В. Стус Василь // Жадько В. Український некрополь : іст.-наук. довід. / Віктор Жадько ; літ. ред. М. Шудря. – Київ, 2005. – С. 302 : фот.

Вс40513; ВНБІ Я222(4УКР) Ж17

250. Жадько В. У пам'яті Києва : наук. фотоіл. довід. / Віктор

Жадько ; за ред. В. П. Андрущенко. – Київ : Фенікс, 2007. – 480 с.
Стус В. С. – С. 27, 71, 74, 75, 93, 123, 143, 382.
Вс44398; ВНБІ Я222(4УКР) Ж17

251. Жадько В. Некрополь на Байковій горі : літ.-публіцист. вид. / В. Жадько ; за ред. В. П. Андрущенко. – Київ : [Вид-во «Фенікс»], 2008. – 312 с.

Стус Василь Семенович, правозахисник, поет – С. 96, 199, 229–232, 237, 238, 260, 278.

Вс46896; ВНБІ Я222(4УК) Ж17

252. Стуса Василя вулиця (Святошинський район) // Вулиці Києва: історичні та нові назви. Вип. 2. 1990–2009 роки / наук. ред. і упоряд. О. О. Мужилко. – Київ : Бужани, 2010. – С. 90.

В352254/2; Я23(4УКР-К) В88

253. Жадько В. Енциклопедія некрополезнавства / авт.-упоряд. В. Жадько. – Київ : Преса України, 2013. – 708 с. : іл.

Стус Василь Степанович – С. 637.

Вс55615; Я222(4УК) Ж17

254. Степаненко М. Літературні, літературно-мистецькі премії в Україні / М. Степаненко. – Полтава, 2014. – 498 с.

Зі змісту: Стуса Василя імені Міжнародна літературно-мистецька та громадсько-політична премія «Патріот України» – С. 362–363; Стуса Василя імені Міжнародна премія журналістів – С. 363–364; Стуса Василя імені премія – С. 365–366.

Ва776656; ВНБІ Ш5(4УК)п7я2 С79

255. Степаненко М. Літературознавча Полтавщина : довідник / М. Степаненко. – Полтава: Шевченко Р. В. [вид.], 2015. – 668 с.

Зі змісту: Стуса Василя імені Міжнародна премія журналістів. – С. 632; Стуса Василя імені премія. – С. 632–633.

Вс59350; ВНБІ Ш4(4УК)я2 С79

256. Данильчук Д. Стус Василь Семенович // Данильчук Д. Про кого розповідають назви вулиць. Київські перейменування 1988–2019 років : довід. / Дмитро Данильчук – 2-ге вид. – Київ, 2020. – С. 200–201.

Ва844773; Я23(4УКР-К) Д18

Бібліографічні посібники

257. «Народе мій, до тебе я ще верну» : до 55-річчя з дня народж. В. С. Стуса (1938–1985) // Календар знаменних і пам'ятних дат '93. – Київ, 1992. – 1 кв. – С. 16–24. – Бібліогр.: с. 20–24.

Ж60630

258. «Народе мій, до тебе я ще верну...» : бібліогр. покажч. творів нашого земляка поета Василя Стуса та літ. про нього / Вінниц. обл. б-ка для юнацтва, Обл. т-во «Просвіта» ім. Т. Шевченка ; уклад. О. І. Новак. – [Вінниця], 1993. – 24 с. – (Наші видатні земляки).

Р76935; д С88

259. Стус Василь Семенович (1938–1985) // Повернуті імена : рек. бібліогр. покажч. – Київ, 1993. – Вип. 1. – С. 102–110. – Бібліогр.: с. 107–110. В339015/1; ВНБІ Ш5(4УК)д я1 П42

260. Василь Стус (1938–1985) // Трагічні постаті України : анот. бібліогр. покажч. для молоді. – Київ, 1995. – С. 22–25.

Р79044; Ш5(4УКР)бд я1 Т65

261. Книги і долі. Митці Розстріляного Відродження : біобліогр. покажч. / М-во культури і мистецтв України, Одес. держ. наук. б-ка ім. М. Горького ; упоряд. Г. І. Єфімова ; ред. І. С. Шелестович. – Одеса, 2002. – 367 с.

Стус В. – 1944, 2901

Вс37919; ВНБІ Ш5(4УКР)д я1 К53

262. Стус Василь Семенович : біобібліогр. покажч. / уклад. Т. М. Дрьомова ; наук. ред. О. В. Башун ; авт. вступ. ст. В. В. Оліфіренко ; Донец. обл. універ. наук. б-ка ім. Н. К. Крупської. – Донецьк : Схід. вид. дім, 2002. – 88 с.

Ва646169; ВНБІ: д С88

263. Журнал іноземної літератури «Всесвіт» у ХХ сторіччі (1925–2000) : бібліогр. покажч. змісту / уклад. О. Микитенко, Г. Гамалій. – Київ : Вид. дім «Всесвіт», 2004. – 712 с. : фотогр. – Бібліогр.: с. 694–696.

Стус В. – 540, 119, 1944, 5428, 7429, 81215

Вс41325; Я172(4УК)12 В85

264. Під тягарем хреста: метод.-бібліогр. матеріали до відзначення 70-річних роковин Василя Стуса / Чернів. обл. універс. наук. б-ка ім. Михайла Івасюка ; підг. В. Швець, А. Лупан. – Чернівці, 2007. – 20 с. – URL: <http://biography.nbuv.gov.ua/data/data/bibliogr/2224.pdf>

265. Постать Василя Стуса над плином часу : 70-річчю від дня народж. присвяч. (1938–1985) : бібліогр. покажч. / уклад. Г. М. Авраменко, О. Зелена, М. Спиця ; Упр. культури і туризму Вінниц. облдержадмін.,

Вінниц. обл. універс. наук. б-ка ім. К. А. Тімірязєва. – Вінниця : Державна картографічна фабрика, 2008. – 240 с. – (Наші видатні земляки). – URL: <https://library.vn.ua/elbooks/downloads/Stus2008.pdf>

Знайомить з творчою спадщиною талановитого українського поета ХХ ст., патріота, правозахисника, Героя України, висвітлює його життєвий і творчий шлях, спогади про нього, вшанування пам'яті в Україні, зокрема на Вінниччині, Донеччині.

Ва713939; ВНБІ: д С88

266. Велетень нескореного духу : до 70-річчя від дня народж. В. С. Стуса // Знаменні дати : календар, 2008 р. / Нац. парлам. б-ка України ; авт.-упоряд.: В. О. Кононенко (керівник) [та ін.]. – Київ, 2008. – С. 20–24 : портр. – Бібліогр.: с. 24.

Ж70565; ВНБІ ТЗ(4УКР) я2 3-72

267. «За мною стояла Україна, мій пригноблений народ...» : до 75-річчя від дня народж. В. С. Стуса (1938–1985) // Дати і події, 2013, I півр. – Київ, 2012. – С. 24–29 : фот.

Ж74230; ВНБІ Я25 Д21

268. «За мною стояла Україна...» : до 70-річчя від дня народж. В. С. Стуса (1938–1985) // Календар знаменних і пам'ятних дат, 2013. – Київ, 2012. – 1 кв. – С. 34–45.

Ж60630

269. Українське перекладознавство ХХ сторіччя: бібліографія / уклад Т. Шмігер ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, наук. т-во ім. Шевченка. – Львів, 2013. – 626 с. – Покажч.: с. 543–625.

Стус В. – №№ 3541, 3557, 3662, 4399.

Подано перелік критичних статей про письменника, опублікованих у книжкових та періодичних виданнях.

Вс55324; ВНБІ Ш141.4–7 я1

270. Яценко О. М. Українські персональні бібліографічні покажчики (1856–2013) / О. М. Яценко, Н. І. Любовець ; редкол.: В. І. Попик (голова), Л. А. Дубровіна, Т. І. Ківшар [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т біограф. дослідж. – Київ, 2015. – 469 с. – (Джерела української біографістики ; вип. 3).

Стус В. С. – №№ 1024, 1442, 2222, 2343, 2422.

Со34122; ВНБІ Я101(4УКР) Я92

271. Книги і долі. «Нікого час не перекреслив...» (2000–2015) : біобліогр. покажч. / М-во культури України, Одес. нац. наук. б-ка ; упоряд. Г. І. Єфімова ; ред. І. С. Шелестович. – Одеса, 2018. – 318 с.

Стус В. – №№ 40, 71, 609, 1047, 1277, 2099, 2197, 2199, 2200, 2216, 2218, 2291.

Со36577; ВНБІ Ш5(4УКР)д я1 К53

272. Стус як пульс : біобібліогр. покажч. / Полтав. обл. б-ка для юнацтва ім. Олеся Гончара ; уклад. О. В. Пошибайло. – Полтава, 2020. – 36 с. – URL: https://libgonchar.org/images/images_2/stus_text_01.pdf